

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KAMUSAL ENTELEKTÜEL OLARAK NECİP FAZIL
KISAKÜREK VE AYASOFYA MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek LİKOĞLU YİĞİT

İstanbul
Temmuz-2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KAMUSAL ENTELEKTÜEL OLARAK NECİP FAZIL
KISAKÜREK VE AYASOFYA MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek LİKOĞLU YİĞİT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hasan AKSAKAL

İstanbul
Temmuz-2024

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Hasan AKSAKAL .....

Üye Prof. Dr. Zeyneb ÇAĞLIYAN İÇENER .....

Üye Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK .....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Kamusal Entelektüel Olarak Necip Fazıl Kısakürek ve Ayasofya Meselesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Melek LİKOĞLU YİĞİT

ÖNSÖZ

Bu tezin serüveni Yıldız Teknik Üniversitesi'nde lisans bitirme tezi için kıymetli hocam Prof. Dr. Ömer Çaha ile karar verdiğimiz Necip Fazıl Kısakürek araştırması ile başlamaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı lisans bitirme tezimin konusu ve danışmanı değişse de, yüksek lisans tez döneminde bu kez İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde mesaisine devam eden Prof. Çaha'nın hatırlatması ve çalışmamı talep etmesi üzerine yeniden gündeme gelmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'i okuyarak, eleştirerek, dönemin şartlarıyla değerlendirip karşılaştırmalar yaparak geçen onca sene şahsıma çok büyük kazanımlar ve bilgi birikimi sağlamıştır. Uzun bir zaman sonra yüksek lisans eğitimimin son noktasını bu tezin sunduğu gönül huzuru ile koymak tarif edilemez bir mutluluk vermektedir.

Lisansüstü eğitim sürecim boyunca bu eğitimden vazgeçtiğim zamanlarda kendi kararlarımdan mücadele etmeden vazgeçemeyeceğim inancını bana aşılayarak hayata karşı bir duruş sergilememi sağlayan çok değerli babam Şükür Likoğlu ve annem Fatma Likoğlu'na bizi bu yaşa getirene kadar gösterdikleri tüm fedakarlıklar için şükranlarımı sunuyor, onların evladı olduğum için gurur duyduğumu belirtmek istiyorum. Ayrıca çalışma hayatıma ara verme imkânı sunarak bana tezime odaklanabilme imkanı tanıyan ve tez çalışma sürecim boyunca stresimi motive edici cümlelerle gideren kıymetli eşim Cemil Yiğit'e kendisini tanıdığım günden bu yana şükürle dolu bir birliktelik yaşattığı için çok teşekkür ediyorum.

İstanbul'a gelerek lisans eğitimime başladığım 2010 yılından bu yana geçmiş olan süre zarfında hayatıma giren, dokunan, değer katan ve gülüşleriyle İstanbul'u daha da mükemmel bir şehir haline getiren kardeşlerim, arkadaşlarım ve büyüklerime sonsuz şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Özel olarak ise, tüm tez süreçleri boyunca entelektüel birikimini esirgmeden sunan, ilk taslak halinde olan yazıları dahi müthiş bir sabır ve büyük bir titizlikle inceleyerek önerilerde bulunan ve motive edici cümleleriyle tezin bu hale gelmesinde çok büyük emeği bulunan danışmanım Doç. Dr. Hasan Aksakal'a teşekkür ve saygılarımı sunmak istiyorum.

Melek LİKOĞLU YİĞİT

İstanbul-2024

ÖZET

KAMUSAL ENTELEKTÜEL OLARAK NECİP FAZIL KISAKÜREK VE AYASOFYA MESELESİ

Melek LİKOĞLU YİĞİT

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan AKSAKAL

Temmuz, 2024 – 151 Sayfa

Şair, yazar ve gazeteci olarak Necip Fazıl Kısakürek 1930’lardan 1980’lere dek etkili yazılarıyla bir kamuoyu oluşturmuş; eleştirdiği siyasal ve sosyal düzene karşı alternatif bir düzen önermiş ve hemen her kamusal tartışmaya dâhil olmuş bir entelektüeldir. Kemalist, milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı kimliklerini çeşitli zıtlıklar ve ikilikler üzerinden tanımlayan Kısakürek, zaman içerisinde değişen statüsüyle (kilise, cami, müze) Ayasofya’yı da Batı-Doğu, Hıristiyan-Müslüman, Türk-Rum gibi karşıtlıklar üzerinden anlamlandırmış ve Soğuk Savaş Türk entelektüel tarihi bağlamında önemli bir meseleyi tekrar tekrar kamuoyunun gündemine getirmiştir. Kısakürek’in 1940’ların sonlarından itibaren milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı çevreler üzerinde giderek daha etkili olan görüşlerini Ayasofya özelinde dinler ve milletler arası bir üstünlük mücadelesi, “ecdad” mirasına sahip çıkılması ve Osmanlı Devleti’nin görkemli günlerini diriltme gayreti olarak üç farklı maddeye ayırmak mümkündür. *Büyük Doğu* mecmuası arşivinden takip edilebilen bu görüşleri ve konferanslarındaki ifadeleriyle oluşan tarih-siyaset yaklaşımının gençlik üzerindeki etkisi sonraki dönemlerin sağ siyasi kültüründe görülebilmektedir. Bu çalışma, Necip Fazıl Kısakürek’i kamusal tartışmalarındaki yeri ve kitleler üzerindeki etkisi bakımından “kamusal entelektüel” merceğinden ele almakta ve bir örnek konu incelemesi olarak Ayasofya “mesele”sini sınamaktadır. Çalışma, Kısakürek’in entelektüel mirası ile Türk siyasal kültür mirasını iç içe geçiren yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Entelektüel, Necip Fazıl Kısakürek, Ayasofya, İslamcılık, Milliyetçilik, Türk Siyasal Kültürü.

ABSTRACT

NECİP FAZIL KISAKÜREK AS A PUBLIC INTELLECTUAL

AND THE HAGIA SOPHIA ISSUE

Melek LİKOĞLU YİĞİT

Master, Political Science and International Relations

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan AKSAKAL

July, 2024 – 151 Pages

Necip Fazıl Kısakürek, a poet, writer and journalist, was an intellectual who created public opinion with his influential writings from the 1930s to the 1980s; he proposed an alternative social and political order against the order he criticized and was involved in almost every public debate during this period. Defining Kemalist, nationalist, conservative and Islamist identities through various opposites and dualities, Kısakürek made sense of Hagia Sophia, with its changing status over time (church, mosque, museum), by creating oppositions and dichotomies such as West-East, Christian-Muslim, Turkish-Greek. He also repeatedly brought this sensitive issue to the public agenda in the context of Cold War Turkish political issues. Kısakürek's views, which became more and more influential on nationalist, conservative and Islamist circles from the late 1940s onwards, can be categorized into three different items in the case of Hagia Sophia: a struggle for supremacy between religions and nations, the preservation of the legacy of "ancestors", and to revitalize the glorious past of the Ottoman Empire. The impact of his understanding of politics and history on the youth, which is formed by his views that can be traced in the archive of the *Büyük Doğu* journal and his conferences, can be seen even in right-wing political culture of the following decades. This study examines Necip Fazıl Kısakürek through the lens of "public intellectual" in terms of his intervention in public debates, his influence on the masses, and tests the "issue" of Hagia Sophia as a case study for the both. It aims to offer a new approach to Kısakürek's

intellectual legacy and the legacy of Cold War-era Turkish political culture connectedly.

Keywords: Public Intellectual, Necip Fazıl Kısakürek, Hagia Sophia, Islamism, Nationalism, Turkish Political Culture.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
RESİMLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tez Amacı	1
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği	2
1.3.1. Tezin Temel Soruları	2
1.3.2. Tezin Hipotezi/Hipotezleri.....	3
1.4. Tezin Konusunun Önemi ve Özgün Değeri.....	3
1.5. Tezin Araştırma Yöntemi.....	4
1.6. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi	4
1.7. Tezin Düzeni/Dizaynı	6
İKİNCİ BÖLÜM	8
KAMUSAL ENTELEKTÜEL	8
2.1. Kavramın Tarihsel Geçmişi ve Tanımları.....	8
2.2. Kavramın Türkiye'deki Yankısı	16
2.5.Kamusal Entelektüel	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ENTELEKTÜEL BİYOGRAFİSİ.....	27
3.1. Aile ve Eğitim Hayatı	27
3.2. Edebi Eserleri	31
3.3. Paris Yaşantısı ve Değişimi	34
3.4. Çalışma Hayatı	36
3.5. Dergiciliği ve Büyük Doğu	38
3.6. Konferanslar Serisi	41
3.7. İdeolojya Örgüsü	42
3.8. Tarihi Görüşleri	43
3.9. Siyasi Yaşamı ve Mahkumiyetleri	45
3.10. Son Dönemleri	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	58
NECİP FAZIL KISAKÜREK VE AYASOFYA MESELESİ	58
4.1. Ayasofya Tarihi	58
4.1.1. Bizans Dönemi	58
4.1.2. Osmanlı Dönemi	61
4.1.3. Cumhuriyet Dönemi	67
4.2. Necip Fazıl ve Ayasofya	86
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	120
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ	140

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3. 1: Necip Fazıl'a Ait "Atatürk Dirilecektir!!!" Başlıklı Yazı.....	47
Resim 3. 2: Necip Fazıl'a Ait Fatih Sultan Mehmed'i Anlattığı Yazı.....	47
Resim 3. 3: Atatürk'ün resmedildiği Büyük Doğu Kapak Sayfası.....	47
Resim 3. 4: 6 Ocak 1950 tarihli Büyük Doğu Kapak Sayfası.....	89
Resim 3. 5: Fatih Sultan Mehmed'in Resmedildiği Minyatür.....	91
Resim 3. 6: Ayasofya Resminin Bulunduğu Minyatür.....	92
Resim 3. 7: "Fatih'in Ayasofya Vakfıyesi".....	94
Resim 3. 8: "Akropolis Gazetesine ihtar ediyoruz.".....	97
Resim 3. 9: "Kahrolsun".....	98
Resim 3. 10: Ayasofya'ya Dair Karikatür.....	101
Resim 3. 11: "Fatihliğimizin sembolü Ayasofya Camiidir!".....	105
Resim 3. 12: "Ayasofya'ya Anam Ağlıyor" yazısını içeren Ayasofya Yazısı.....	109
Resim 3. 13: "Ayasofya açılıncaya kadar çıkacak klişe".....	110
Resim 3. 14: Kıbrıs Meselesine Yer Verilen Klişe.....	110
Resim 3. 15: "Hakkını Bekleyen Cami".....	112
Resim 3. 16: "Kır Atın Şövalyesi bakalım camii kurtarabilecek mi?".....	112
Resim 3. 17: "Ayasofya'yı cami yaptırmayan, Hristiyanlıktan ziyade Yahudiliktir.".....	112
Resim 3. 18: Ayasofya Büyük Hitabesi.....	113

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BBC	: British Broadcasting Corporation
b.d.	: Büyük Doğu
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
EOKA	: Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü: Etniki Organosi Kipriaku Agonos
FSM	: Fatih Sultan Mehmet
Hız.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü: North Atlantic Treaty Organization
Prof.	: Profesör
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TMT : Türk Mukavemet Teşkilatı

TMTF : Türk Milli Talebe Federasyonu

Vb. : Ve benzeri

Vd. : Ve Diğerleri

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusu, kamusal entelektüel kavramı üzerinden yirminci yüzyılın Türk düşüncesinde önemli bir yer tutan şair, gazeteci ve mütefekkir Necip Fazıl Kısakürek'in (1904-1983) düşünce dünyasını yakından incelemek ve o çerçevede, Cumhuriyetin ilk elli yılındaki politikalarla birlikte kamusal bir mesele olarak tartışılan Ayasofya'ya bakışının zaman içinde değişen pozisyonlarını değerlendirmektir. Hiç şüphesiz ki kamusal entelektüel, toplumun kanaat üretiminde sorumluluk üstlenen ve sadece masa başı entelektüel faaliyetlerle yetinmeyen bir figürdür. Kamusal entelektüellerin en bilindik örneği olarak Necip Fazıl'ın her bakımdan çağdaşı olan Jean-Paul Sartre'ın (1905-1980) Fransa'da üstlendiği, bir toplumsal grubun maşeri vicdanı yahut sesi olma iddiası, bir noktada kamu otoritesinin bile "Sartre Fransa'dır" demesini mümkün kılmıştır. Edward Said'in 1978'de yayınladığı *Şarkiyatçılık* kitabından sonra büründüğü rol de kamusal entelektüellerin sadece kentsel veya ulusal değil; bölgesel, hatta kimi örneklerde görüldüğü üzere küresel kamuoyunu yönlendirme gücüne sahip olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda kamusal entelektüel kavramı çerçevesinde Necip Fazıl'ı değerlendirmek ve bir konu incelemesi olarak Ayasofya'nın kiliseden müzeye, müzeden camiye değişen kullanımlarına ve seküler-dindar, Batılı-Doğulu, Türk-Rum gibi bağlamlardaki anlamlarına bakmak Necip Fazıl çalışmalarına yeni bir perspektif getirmeye katkı sağlayacaktır. Necip Fazıl'ın yazı ve eylemlerinde yer tutan Ayasofya imgesi, 1930'lardan 1980'lere, hatta günümüze uzanan bir tarihsel seyir içinde Türkiye'de derinleşen kültürel ve politik farklılıkları okumak için değerli bir zemin sunacaktır.

1.2. Tez Amacı

Bu tezin amacı, Necip Fazıl Kısakürek'in entelektüel dünyasının tek partili yönetimden çok partili hayata uzanan dönemin politik ve kültürel gelişmeleri çerçevesindeki Ayasofya görüşlerinde karar alıcılar ve milliyetçi-muhafazakâr

kesim üzerinde ne denli etkili olduğunu tespit etmektir. Bunu yaparken Necip Fazıl'ın düşüncelerinin yanı sıra aksiyonuna da bakılması amaçlanmaktadır. Büyük Doğu Cemiyeti ve *Büyük Doğu Mecmuası* bu konuda hayli yol gösterici bir malzeme sunmaktadır. Kapsamı daraltmak ve bir noktaya verimli şekilde odaklanmak adına seçilen Ayasofya'ya dini-siyasi-tarihi motifli bakış açısıyla bakabilmek, Türk Sağının sıklıkla atf yaptığı aşırı-Batılılaşma bahsine de İslam'dan uzaklaşma eleştirilerine de ışık tutacaktır. Çalışmamız ayrıca İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü vesilesiyle keskinleşen muhafazakâr milliyetçilikle laiklik politikalarının geriliminden, küresel siyasette yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan Kıbrıs Sorunundan 6-7 Eylül Olaylarına dek birçok konuyu da Ayasofya'nın söylemsel olarak araçsallaştırılması üzerinden anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu sebeple, tezin amacı hem siyasi, hem entelektüel hem de kültür-sanat tarihimiz üzerinden bir tartışma yürütmektir.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Bu tezin içeriği esasen daha önceki lisansüstü çalışmalarda yapıldığını görmediğimiz üç konu başlığını iç içe geçirerek yeni bir perspektif sunacak metinlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda metnin ana bölümlerinden ilkinde, Necip Fazıl Kısakürek'in milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı çevrelerde popülerleşmesini mümkün kılan entelektüel konumlanışını “kamusal entelektüel” kavramı bağlamına yerleştirmek üzere, kavramsal ve tarihsel bir tartışma yürütülecektir. Sonrasında Necip Fazıl'ın entelektüel gelişimi ve yönelimi, eserleri ve etrafındaki dünya ile ilişkisi birlikte incelenecektir. Ayasofya hakkında oluşan tarihsel, siyasal ve kültürel tartışmalara Necip Fazıl'ın ne gibi müdahalelerde bulunduğu ve bunun toplumsal, siyasal yankılarının ne olduğu bahsi ise üçüncü bölümü teşkil edecektir. Tüm bu bölümleri birbirine entegre etmek suretiyle Türk siyasal yaşamı, düşünce tarihi ve dönemin ideolojik tartışmaları gibi birçok konuya temas etmek mümkün olacaktır.

1.3.1. Tezin Temel Soruları

Tez konusunu belirleme sürecinde yapılan ön-incelemelemlerden ve ilgili literatürdeki genel değerlendirmelerden hareketle cevaplandırılmaya çalışılacak sorular şu şekilde ifade edilebilmektedir:

1. Necip Fazıl Kısakürek eylemi ve düşüncesiyle bir kamusal entelektüel midir?
2. Ayasofya tarihi ve ona yüklenen anlamlarıyla Türk siyasi tarihinin seyrinde ne gibi hususlara, hangi bağlamda tartışma konusu olmuştur?
3. Türk Sağında önemli bir referans konusu olagelen Ayasofya konusunda Necip Fazıl'ın ne gibi odak noktaları bulunmaktadır? Bu odak noktalarındaki görüşleri karar alıcıları ve milliyetçi-muhafazakâr çevreleri ne ölçüde etkileyebilmiştir?

1.3.2. Tezin Hipotezi/Hipotezleri

Tezimizin araştırdığı sorulara bağlı olarak geliştirdiği iki temel hipotezi bulunmaktadır:

1. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerlerini ve İslamcı kesimin düşünce yapısını karşı karşıya getirerek fikirlerini kamusallaştıran Necip Fazıl Kısakürek, Ayasofya'nın Osmanlı geçmişini, İslami kimliğini sahiplenici ve fetihle gelen üstünlük duygusunu sıklıkla vurgulayarak müze statüsündeki yapının hem Rumlarla, hem Hıristiyan Batıyla hem de sekülerleşmede aşırıya kaçan kurucu iradeyle hesaplaşmak adına camiye dönüştürülmesi gerektiğini dile getirmiştir.
2. Hem 1950 sonrasındaki çoğunluğu sağcı tandanslı Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, hem de İslamcı camia üzerinde Necip Fazıl'ın söylemlerinin ve yazılarının oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu etki Kısakürek'in yazılarının ve ömrünün de ötesine geçecek kadar büyümüş ve 2020 yılında yönetici elitlerce camiye çevrilmesinde kendisine atıfta bulunulmuştur.

1.4. Tezin Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Bu tezin özgünlüğü Necip Fazıl Kısakürek'in düşüncesini ve toplumsal-siyasal eylemlerini "kamusal entelektüel" kavramı üzerinden okumayı amaçlamasıyla başlamaktadır. Ayrıca bu yaklaşım Kısakürek'in Türkiye'yi yönetenleri ve kamuoyunu baskı altına almayı başaracak bir gençlik oluşumuna manevi önderlik etmesini ve bir dernek olarak Büyük Doğu Cemiyeti ile İstanbul, Ankara gibi kentlerdeki üniversite gençliğinin politik bilinçlenme süreçlerinde nasıl bir rol oynadığını gösterecektir.

Ayrıca Necip Fazıl üzerine yazılmış yüze yakın yüksek lisans ve doktora tezi içinde

onun Ayasofya'ya bakışının tahlil edildiği başka bir teze rastlanmaması araştırmamıza yeni bir çalışma motivasyonu vermektedir. Ayasofya konusunda yapılan çalışmaların da onlarca teze dönüşmesine rağmen, Necip Fazıl Kısakürek gibi bir entelektüelle yahut Türk siyasal yaşamındaki kesintiler ve sürekliliklerle birlikte değerlendirilmesi bugüne dek söz konusu olmamıştır. Bu çerçevede Necip Fazıl'ın kamusal entelektüellikle, kamusal entelektüelliğin Ayasofya meselesiyle ve Ayasofya'nın da değişen koşullara göre politik anlamlarının dönüşümüyle ilişkilendirilerek bir arada ele alınması, tezi daha önceki çalışmaların oluşturduğu literatüre katkı sunmaya namzet kılmaktadır.

1.5. Tezin Araştırma Yöntemi

Araştırmamız genel manada kapsamlı bir literatür taraması üzerine kurulu olacaktır. Literatür taramasında YÖK'ün veri tabanına kayıtlı yüksek lisans ve doktora tezleri, Milli Kütüphane tarafından kataloglanmış kitaplar, derleme çalışmalar ve basılı tebliğ metinleri önemli bir yer tutacaktır. Ayrıca İBB Atatürk Kitaplığı ve TDV İSAM Kütüphanesinde bazı eksiklere rağmen büyük çoğunluğu bulunan *Büyük Doğu Mecmuası* koleksiyonundan da istifade edilerek birincil kaynak olarak dergi arşivi incelenecektir. Tezimizde, görsel kullanımlarıyla daima dikkat çekmiş olan *Büyük Doğu*'dan çeşitli görseller de kullanılacaktır.

Bununla birlikte çalışmamız, Necip Fazıl'ın kitaplaşmış yazı ve konferans kayıtlarının yanısıra kendisi hakkında yazılan akademik ve popüler ikincil kaynaklardan yararlanarak Türkiye'deki siyaset bilimi ve siyasi düşünceler tarihi çalışmaları literatürüne bu malzemeyi dahil etmeyi amaçlamaktadır.

1.6. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi

Tezin içeriğinin geniş kapsamlı ve birbiriyle daha önce birlikte değerlendirilmemiş konuları içermesinden dolayı konumuzla birinci dereceden alakalı kaynaklar ister istemez yaklaşımları, ideolojileri, yayınlandıkları dönemler ve içerikleri bakımından bir hayli çeşitlidir.

Necip Fazıl hakkında yazılmış kitapları incelediğimizde karşımıza 160'tan fazla yayın çıkmaktadır. Tespit edilen kitapların bazılarının günümüzde basımı olmadığı

gibi, bazıları da farklı yayınevleri tarafından yeniden basıldığı için isminde ve içeriğinde farklılıklar görülebilmektedir. Kitapları listelediğimizde ise genel olarak biyografik metinler oldukları veya Necip Fazıl'ın şiirleri üzerinden incelemelerde buldukları görülmüştür. Bunlar dışında *Büyük Doğu* bağlamında çeşitli başlıklar üzerinden Necip Fazıl incelemeleri ve diğer şair, düşünür ve ediplerle birlikte araştırıldığı/karşılaştırıldığı kitaplar da çoğunluk arz etmektedir. Bunların başında ise Nazım Hikmet, Mehmet Akif Ersoy, Nurettin Topçu gibi isimler gelmekte, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Yahya Kemal, Cahit Zarifoğlu, İsmet Özel ve Cemil Meriç gibi edebiyat öncüllerimizle de bu listeye eklenebilmektedir. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek adına düzenlenen sempozyumlar¹ kitaplaştırıldığı gibi, kendisi hakkında yabancı dillerde yazılmış eserler² de bulunmaktadır.

Ayasofya çalışmalarında da sanat tarihinin hafızası sayılan Semavi Eyice'nin eserlerinden Gülru Necipoğlu'nun Ayasofya'yı mimari ve estetik açılarından değerlendiren eserine dek pek çok kitap çalışması bulmak mümkündür. Bununla beraber Ayasofya'nın Türk milliyetçi-mukaddesatçı entelektüellerinin zihin dünyasında veya milli politik tartışmalardaki yerine ilişkin kapsamlı sosyal bilim değerlendirmesine rastlanmamaktadır. Bu alanda Prof. Umut Azak'ın *Toplum ve Bilim* dergisinde çıkan "Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası "Mahzun Mabet 'Ayasofya'" (2014) ve M. İnanç Özekmekçi'nin kaleme aldığı "Türk Sağında

---

¹ Kadir Özköse, Mustafa Fidan ve Aybige Başegmez Çetin (Der.), *Kaldırımlar'dan Sakarya'ya Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu* (Yozgat: Bozok Üniversitesi, 2017). der. Mustafa Güneş (Der.), *Vefatının 30. Yıldönümünde Ulusal Necip Fazıl Bilgi Şöleni* (Kütahya: Anadolu Kitapçılık, 2014). Âlim Gür, Ali Temizel ve Harun Yıldız (Der.), *Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2014). Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (Der.), *Necip Fazıl Kitabı: "Kalır dudaklarda şarkımız bizim" Sempozyum Tebliğleri* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015).

² Eşqana Babayeva, *Necip Fazıl Kısaküreyin yaratıcıq yolu* (Baku: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası, 2013). Masud Akhtar Shaikh, *Knowing a Turkish genius-Necip Fazıl Kısakürek* (Islamabad: Masud Publishers, 2008).

Ayasofya İmgesi” adlı makalesi G. G. Öztan ve İ. Ö. Kerestecioğlu ikilisinin derlediği *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*’nde yer almaktadır.

Necip Fazıl’ın siyasi yönü, davası, bağlantıları ve bu kapsamda Ayasofya konusu gibi hususlara değinen çok az çalışmaya denk gelinmektedir. Bunlar arasında Burhanettin Duran’ın Bilkent Üniversitesinde 2001’de ve Mehmet Şevki Toker’in Yeditepe Üniversitesinde 2018’de tamamladığı doktora çalışmaları Necip Fazıl hakkında yapılan çalışmalar arasında akademik vasıfları ve detaylı incelemeleri bakımından öne çıkar. Bununla birlikte akademideki Necip Fazıl çalışmalarında büyük ölçüde kendisinin olumlu yönlerini vurgulandığı ve eleştirel takip mesafesinden mahrum kalındığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise bu çalışmaların daha çok İslamcı düşünceye sahip kişilerce kaleme alınması gösterilebilir. Akademi dışında da Ahmet Kabaklı’dan D. Mehmet Doğan’a uzanan muhafazakâr ve İslamcı çevrelerde Necip Fazıl hiç sorgulanmaksızın incelenmektedir. Bu çalışmada konunun mümkün olduğunca dengeli bir değerlendirmeye tarihsel ve toplumsal bağlama yerleştirilmesi hedeflenmekte; bu alanda literatürün tüm imkânlarından yararlanılması amaçlanmaktadır.

1.7. Tezin Düzeni/Dizaynı

Çalışmanın giriş ve sonuç bölümlerinin dışında ana hatlarıyla üç ana bölümünün olması planlanmaktadır. Çalışma daha önce birbiriyle iç içe geçecek şekilde çalışılmamış üç konuyu bir araya getirmektedir. Yirminci yüzyıl insanı olarak Necip Fazıl Kısakürek’in anlaşılabilmesi için öncelikle aydın, münevver, entelektüel ve kamusal entelektüel gibi ayrımları yaparak söze başlamakta fayda olacaktır. Bu noktada Edward Said’in *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı* kitabında yürüttüğü entelektüelliğin tanımı ve kapsamı tartışmalarının Türkiye bağlamındaki uzantılarına ve ilgili literatürün verdiği tanımlara odaklanılacaktır. Sonrasında Necip Fazıl’ın duygusal, kültürel, politik kaynakları, gelişim süreci, eğitim altyapısı ve eserleri çerçevesinde geriye nasıl bir miras bıraktığına bakılacaktır. Bunların üzerine, üçüncü bir konu başlığı olarak, Necip Fazıl’ın İslamcı bir şair olarak görülmeye başladığı dönemlerden itibaren karşı çıktığı ve kültürel bir savaşın cephesi olarak gördüğü Ayasofya meselesi üzerine yoğunlaşılacaktır. Böylelikle Necip Fazıl ve Ayasofya meselelerinin nerelerde birbirine denk düştüğü, hangi dönemlerde, neden ve nasıl

tartışıldığına bakılacaktır. Bunlar çerçevesinde sorgulayıcı bir değerlendirme yapılarak tartışmalar gözden geçirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL ENTELEKTÜEL

2.1. Kavramın Tarihsel Geçmişi ve Tanımları

“Bir burjuva sana yanaşmak isterse ona yakından bir iyice bak.
Şayet bir aydın ise: O vakit bir kat daha yakından!”¹

Augus Bebel

Entelektüellere karşı en geniş tanım, hiç şüphesiz, Antonio Gramsci'nin “Bütün insanlar entelektüeldir, ama toplumda herkes entelektüel işlevi görmez” sözüdür.² Ayrıca Gramsci bu tanımla kalmaz ve entelektüelleri işlevlerine göre geleneksel ve organik olarak ikiye ayırır. Geleneksel entelektüelleri nesiller arasında benzer işler yapan, öğretmen, din görevlisi ve idareciler olarak tanımlarken, organik entelektüelleri doğrudan sınıf ve kurumlarla bağlantılı halkla ilişkiler uzmanı, reklamcı vb. olarak tanımlamaktadır. Farklı bir tabirle, geleneksel entelektüeller nesiller arası aynı işi yapmayı sürdüren insanlarken, organik entelektüeller toplumda aktif olmalarının yanı sıra insanları etkilemeye ve piyasayı değiştirmeye çalışırlar.³ Gramsci'nin hayatına baktığımızda da organik entelektüel tanımlamasına uygun şekilde yükseköğrenim gördüğü, görüşlerini gazete ve dergiler aracılığıyla toplumla paylaşan bir profil çizdiği görülebilir.⁴

---

¹ Sabri F. Ülgener, *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler* (Ankara: Mayaş, 1983), 63.

² Edward Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, çev: Tuncay Birkan, 8 bs. (İstanbul: Ayrıntı, 2018), 21.

³ A.g.e., 22.

⁴ Hediyeullah Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 115.

Entelektüel tanımının en kısıtlı halini ise Julien Benda'nın yaptığı söylenebilir. Kendisi *Aydınların İhaneti* kitabında entelektüellerin bir avuç, üstün yetenekli, ahlaklı, filozof kraldan oluştuğunu⁵ söylerken, onları “ruhban”⁶ gibi dini bir terimle ilişkilendirmektedir. Benda, bu kavrama dâhil ettiği Sokrates ve İsa gibi⁷ müstesna insanların hakikatin ve adaletin öncülüğünü yaptığını, baskı ve otoriteye karşı durdukları için gerçek entelektüel olduklarını söylemektedir. Bu kişilerin sürgün, çarmıha gerilme gibi herkesin kabul edemeyeceği riskleri de göze almış olmalarının yanında eğitimsiz kesim tarafından yerden yere vurulduklarını dile getirmektedir. Buna karşın, eğitimsiz olarak tanımladığı kesimin övdüğü “ruhban”ı yapması gerekenlere “ihamet eden bir hain” olarak nitelendirebileceğini de yazmaktadır.⁸ Albert Thibaudet, 1928 yılında Benda'nın entelektüele verdiği bu rolün bir “İsraili nebilik” olduğunu ifade eder. Hatta öyle ki görevinde sadakat gösterememiş entelektüellere de Yunus Nebi örnek olarak gösterilmektedir.⁹

Geniş bir çerçeveden entelektüellerin ortaya çıkış hikâyesine bakmak gerekirse, bu tanımın tarihi insanlık tarihinin en başına, Hz. Âdem'in yasak meyveyi yemesine kadar geriye götürebilir. Çünkü entelektüel tanımlamaları bize Yaratıcı'nın verdiği

---

⁵ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 22.

⁶ Julien Benda, *Aydınların İhaneti*, çev. Cem Soydemir, 2.bs. (Ankara: Doğu Batı, 2011), 9.

⁷ A.g.e., 43. Benda'nın bu tarz entelektüellere kitabında verdiği örnekler: “Fenelon ve Massillon'nun XIV. Louis'nin bazı savaşlarına nasıl karşı çıktıkları, Voltaire'in Palatinlik'in yıkılmasını nasıl mahkûm ettiği, Renan'ın Napolyon'un vahşetini nasıl kınadığı, Buckle'ın Fransız Devrimi'ne karşı İngiltere'nin takındığı hoşgörüsüz tutumu; zamanımızda Nietzsche'nin Almanya'nın Fransa'ya yaptığı gaddarlığı nasıl şiddetle eleştirdikleri” şeklindedir Ayrıca Voltaire'in Calas ailesini kamu huzurunda savunması (Protestanlıkta din değiştirmek isteyenlerin öldürüldüğü iddiası üzerine Jean Calas'ın oğlunu öldürdüğü söylemi üzerine idam edilmesi sonrasında aileye itibarını geri vermek için Voltaire tarafından kampanya yürütülmesi) ve Dreyfus Olayı da buraya örnek olarak eklenebilir. A.g.e., 44.

⁸ A.g.e., 43.

⁹ Michel Winock, *Aydınlar Yüzyılı*, çev. Ergun Göze (İstanbul: Boğaziçi, 2002), 203.

yasağın sorgulanması ve karşı tavır alınmasının entelektüel bir duruş olduğunu düşündürmektedir.¹⁰ İnsanı tüm canlılardan ayıran eylemin düşünme yetisi olmasından hareketle tüm insanlığa yayılan entelektüellik bu bağlamda tüm kavimleri aynı zaman diliminden başlayarak aynı ölçüde ancak değişen gelişim süreçleriyle kapsamaktadır.

Regis Debray, 1979 yılında yayınlanan *Yazarlar, Ünlüler: Modern Fransa'nın Entelektüelleri* isimli kitabında entelektüellerin yaşamını üç farklı tarihsel devire ayırmıştır. Said'in benzersiz olarak nitelediği entelektüeller ve kurumlar arası ilişkide Fransa'ya özgü olan bu dönemlerin başlangıcı olarak 1880-1930 yıllarını kapsayan üniversiteler dönemi gelmektedir. Burada en büyük sığınak Sorbonne Üniversitesi olmuş ve entelektüeller burada Kilise'den, Bonapartizm'den korunmuşlardır. 1930-1960 yıllarını içeren ve ikinci dönemi ifade eden kurum yayınevleridir. Bu dönemde Sorbonne etkisini kaybetmeye başlamıştır. Sartre, de Beauvoir, Gidé gibi entelektüeller yayıncılık dünyasında oldukça etkin olmuşlardır.¹¹ Burada yazarları ve editörleri içeren bir tür "manevi aile"¹² oluşturulmuş, entelektüel yaşam buradan beslenmiştir. Üçüncü dönem ise 1960 ve sonrasını kapsayan kitle iletişim araçları çağıdır. Artık entelektüeller çalışmalarını seyircilere sunmaya başlarken, onların onayı veya terk edişi önemli birer gösterge haline gelmeye başlamıştır.¹³ Diğer ülkelerde benzer dönemler olmasına karşın farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıkları Şerif Mardin 18. ve 19. yüzyılların devlet-toplum ilişkilerinin farklılık göstermesiyle bağlantılandırmaktadır. Örneğin İngiltere'de aydınlar bu dönemde bir dereceye kadar toplumla bütünleşirken, Fransa'daki aydınlar elit bir kesim haline gelmiştir.¹⁴

Debray'ın bu tarihsel devirlerine Fransız Devrimi sonrası da eklenebilir. Bu dönem toplumun düşünen, yazan, sanat üreten kesiminin toplumda daha görünür olmaya

---

¹⁰ Turhan Ilgaz, "Heidegger Entelektüel miydi?", *Cogito*, S. 31 (Bahar 2002): 112.

¹¹ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 76.

¹² Aydeniz, "Kamusal Entelektüel ve Medya", 119.

¹³ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 76.

¹⁴ Şerif Mardin, *İdeoloji*, 16 bs. (İstanbul: İletişim, 2013), 148.

başladığı, -kitleler anlamasa da- kendilerinin onlara öncülük ettiğine inandığı bir dönemdir. Ancak “entelektüel” kavramının kapsamına giren kişiler öncelikle “fildişi kule”, “burnu büyük” gibi olumsuz anlamlar çerçevesinde yorumlanmıştır.¹⁵ Entelektüellere karşı bu olumsuz tutumlara yönelik olarak Edward Said, 1993 yılında BBC’de, Reith Konferansları’nı¹⁶ kendisinin vermesi teklif edildiğinde, Filistin’in bağımsızlık savaşında aktif yer alması sebebiyle saygın bir platformda söz söylemesine yapılan eleştirilerin bu kapsamda değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. İronik olan durum ise kendisine yapılan bu eleştirilerin Said’in bu “saygın” yerde yaptığı “Entelektüelin Temsil Ettikleri” temalı konferanslarında savunduğu entelektüelin “statükoyu rahatsız eden biri” olduğu tezini doğruluğunu kanıtlar nitelikte olmasıdır.¹⁷

Avrupa’da bu olumsuz anlam 19. yüzyılın sonunda yok olmaya başlamıştır.¹⁸ *L’Aurore* gazetesinde Cumhurbaşkanı başta olmak üzere ülkenin önde gelenlerine hitaben Emile Zola’nın “J’accuse” [Suçluyorum] başlığıyla yayınlanan yazısında haksız yere casusluk suçundan hüküm yiyen muvazzaf subay Alfred Dreyfus’un davasını yeniden gündeme taşımasıyla entelektüel sınıfın etkinliği fark edilmiştir. Yazının ardından Maurice Barres bu yazıya imza atanları küçümsemek amacıyla yazıyı “entelektüellerin protestosu” şeklinde tanımlamış ancak eleştirilen kesim bu tabiri benimseyerek olumsuz anlamından sıyrılmasına öncülük etmiştir.¹⁹ Böylece *les*

---

¹⁵ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 11.

¹⁶ Reith Konferansları 1948’de Bertrand Russell tarafından başlatılmış ve birçok önemli ismin ağırlandığı bir programdır. A.g.e., 9.

¹⁷ A.g.e., 10.

¹⁸ Sağ şeklinde nitelendirilen ve Dreyfus karşıtı basın entelektüel olarak nitelendirilen bu kişileri “kütüphane ve laboratuvarların kendini beğenmiş sakinleri” şeklinde nitelendirmiş ve onlara olumsuz anlam yüklemeye devam etmiştir. Aktaran: Rüstem Erkan ve Faruk Bozgöz, “Aydınlar, Toplumsal Sınıflar ve İdeoloji”, *Doğu Batı*, S. 29 (2004): 217.

¹⁹ Oğuz Demiralp, “Entelektüeller ve Aydınlar”, *Cogito*, S. 31 (Bahar 2002): 121.

Intellectuels (entellektüeller) isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zola'nın kaleme aldığı yazının etkisi büyük olsa da entellektüellerin etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir. Çünkü yazının gazetede yayınlanış tarihi 1898 olmasına karşın Dreyfus 1906 yılında görevine iade edilmek suretiyle resmi olarak aklanmıştır. Bu iki tarih arasındaki sürede dönemin Cumhurbaşkanı vefat etmiş ve ülke sol koalisyon tarafından yönetilmeye başlamıştır.²⁰ Burada entellektüelleri tarihi yazarlar değil, sorgulamalarıyla tarih içerisinde etkisi muamma bir rüzgâr oluşturanlar olarak nitelenebilir. İronik şekilde tarihi, entellektüellerin sorguladıkları iktidarlar ve siyasi politikalar belirlemektedir.

Entellektüelleri konu alan ilk akademik eser ise Karl Mannheim'in 1929 yılında kaleme aldığı *İdeoloji ve Ütopya* başlıklı kitabıdır. Mannheim burada entellektüelleri "Sentezlerin toplumsal ve politik taşıyıcıları" şeklinde tanımlamaktadır.²¹ Mannheim'dan sonra akademik olarak ikinci, ancak ansiklopedik olarak ilk sayılabilecek tanımı 1932'de Robert Michels yapmıştır. Kendisi akademisyen ve yükseköğrenim görmüş olmayı entellektüel olabilmek için önemli görürken entellektüelleri "duygusal algılara daha az bağlı" ve bilgiyi hazmederek kullanabilen kişiler olarak nitelendirmektedir.²² Benzer bir bakış açısı Dreyfus Olayı'nda Zola'nın mektubunun imzacılarından olan Durkheim'da görülebilmektedir. Kendisi mektubun yazıldığı 1898'de kaleme aldığı "Bireysellik ve Entellektüeller" başlıklı makalesinde entellektüel sayılacak kişinin kendi zekâsını bilginin genişlemesine adanmış kişi olduğunu ifade etmektedir.²³ Literatürde sıklıkla tartışılan *Son Entellektüeller* kitabıyla tanınan Russell Jacoby'nin tanımı ise "kimseden medet ummayan, iflah olmaz ölçüde bağımsız bir ruh" şeklindedir.²⁴

---

²⁰ Ilgaz, "Heidegger Entellektüel miydi?", 115.

²¹ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyayuz (Ankara, De Ki, 2008), 155.

²² Aydeniz, "Kamusal Entellektüel ve Medya", 111.

²³ Zeki Özcan, "Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entellektüeller", *Doğu Batı*, S. 36 (2006): 46.

²⁴ Said, *Entellektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 81.

Edward Said entelektüellik üzerine verdiği konferanslarda entelektüelleri çerçeveleri belirli sınıra, dogmatik düşünceye ve herhangi bir siyasi çizgiye sığdırılmayan, davranışları önceden kestirilemeyen, kime neye yakınlık duyarsa duysun, belli “doğruluk standartlarından şaşmaması” gereken bir profil olarak çizmektedir.²⁵ Bu tanım Said’in “evrensellik” kelimesiyle açıkladığı entelektüel için yetişilen ortamın, dilin, milliyetin önemli olmaması gerektiğini akla getirmektedir. Böylece kendi ülkesi dâhi olsa ulusal-uluslararası tüm meselelerde entelektüelin bakış açısında herhangi bir değişme olmayacaktır.²⁶ Michel Foucault ise kitabında entelektüellere verilen öncülük vazifesini neredeyse tümüyle reddeder. Ona göre entelektüel bilinç oluşturmakla vazifeli değildir. İşçiler üzerinden açıkladığı örneğinde işçilerin zaten bilinçlerinin olduğunu ve kendileri için neyin iyi olacağına karar verebileceklerini ifade etmektedir. Entelektüelin yapabileceği ise olgunlaşmamış bilgiye şekil vererek (enformasyon) yayılmasını sağlamaktır.²⁷

Ayrıca entelektüelin sadakat gösterdiği tek şey kendi tecrübesi ve bilgisidir. Hâl böyleyken bu tecrübe ve bilgiler onu önceki yorumundan farklı bir düşünceye doğru itiyorsa bunu saygınlık, imaj veya çıkar kaygılarından uzak şekilde açıklaması, başka bir ifade ile muhalifliğini kendi düşüncelerine karşı da sürekli diri tutması gerekmektedir. Çünkü entelektüel kendi şahsiyetine değil, kendi entelektine (aklına) karşı bir bağlılık içerisinde olmalıdır. Bu da entelektüel için bir kusur değil, büyük bir erdemdir.²⁸ Buna en iyi örneğini Richard Crossman, Soğuk Savaş döneminde komünizme büyük bir hayranlık duyarak Moskova’ya giden “entelektüel” yazarların deneyimlerini aktardığı *İflas Eden Tanrı* isimli kitabında vermektedir. Yazarlar hayranlıkları sebebiyle savaş sırasında yapılan anlaşmaları görmezden gelmişlerdir. Sonrasında yaşadıkları hayal kırıklığı ise zamanla komünizmden uzaklaşmalarına

---

²⁵ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 12.

²⁶ A.g.e., 13-14.

²⁷ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 42.

²⁸ Ahmet Arslan, “Aydımlar, Entelektüeller ve Müminler”, *Cogito*, S. 31 (Bahar 2002): 208.

neden olmuştur. Bu Batılı yazarlar arasında André Gide, Arthur Koestler, Ignazio Silone, Stephen Spender gibi isimlerin de bulunduğunu ifade eden Crossman'ın sunuşunun son cümlesi teolojik olsa da durumu özetlemesi bakımından anlamlıdır: “Şeytan da bir zamanlar Cennet'te otururdu. Bu yüzden onu daha önce görmemiş olanların ilk gördüklerinde meleklerle karıştırmaları mümkündür.”²⁹

Tüm bu tanımlama ve açıklamalardan hareketle entelektüel düşüncenin kapsamına örnek oluşturabilecek birkaç isimden söz edilebilir. Örneğin, Karl Marx salt kapitalist ekonomiyi anlatırken kendisine entelektüel denilmezken, bu ekonominin doğrudan insanın özgürlüğünü ve mutluluğunu etkilediğini söylediğinde entelektüel bir alana girmiş olmaktadır. Ayrıca evrenin sonsuzluğunu ifade ederek dünyanın evrenin merkezinde olduğu görüşüne karşı çıktığı için yakılarak idam edilen Giordano Bruno da bu entelektüel alan içerisinde.³⁰ Başka bir örnek ise Bertrand Russell'in matematik üzerine yaptığı buluşları onu aydın yapmazken, siyasi politikalar ve toplumsal yargılara yönelik eleştirileri ona aydın sıfatını kazandırmıştır.³¹ Bunların tersi şekilde astronomi fikirlerini yayınlamak için hayatının son demlerini bekleyen Nicolas Kopernik ve dünyanın güneş etrafında döndüğünü söylediğinde kilisenin dalalet suçlaması ile görüşünü değiştiren Galileo Galilei'nun³² entelektüel bir duruş gösterdiği söylenemez. Ancak elbette bilimsel etkileri, çalışmalarının önemi ve alanlarında oluşturdukları yol göstericilik bilim adamları tarafından halen takdir edilmektedir. Buradaki iki önemli nokta; insan ile ilgili bir şey olması ve entelektüelin kuramıyla yaşamda oluşturduğu pratik arasındaki ilişkidir.³³

---

²⁹ *The God That Failed*, der. Richard Crossman (Washington: Regnery Gateway, 1987), vii'den aktaran Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 115.

³⁰ Arslan, “Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler”, 203.

³¹ Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, 70.

³² Arslan, “Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler”, 203.

³³ A.g.e., 204.

Giordano Bruno'nun savunduğu şey kutsal kitapta yer alan dünyanın ve insanın özel bir yerinin olduğu, bu sebeple de Tanrı'nın ilgisinin üzerinde olduğu yönündeki fikri tümüyle değiştirmektedir. Çünkü evren sonsuzdu ve dünyadan başka gezegenler de vardı. Bu dünyanın sıradanlığını ifade ederken kilisenin insana verdiği özel konumu da sıradanlaştırıyordu. Bu da beraberinde yeni bir dünya fikri ve insana bakış gerektiriyordu. Yani engizisyon mahkemesinin yargılanma sebebi kuramları değil, kuramlarının oluşturduğu sonuçlardı. Galileo ise bilgisinin doğruluğuna inanmasının yanında uğruna ölebilecek kadar bir değer veya düşünceyi öncelememiş ancak insanların önyargılarıyla savaşmaktansa, bilimi insanların hizmetinde kullanmaya devam etmeyi seçmiştir.³⁴ Bu iki bakış açısında da gördüğümüz, teorinin doğru ya da yanlışlığı değil değiştirebilecekleri üzerinedir. Entelektüellere karşı çıkışların genel çerçevesinin de bu yönde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Michel Winock ise günümüzde aydınların devrinin yavaş yavaş son bulduğunu, artık teknoloji çağına girildiğinden entelektüellerin yerini kuramdan ziyade tekniğe önem veren deneyim ve yetenek sahibi “teknokrat”ların almaya başladığını ifade etmektedir. Kaybolan bu aydınların yerine de bir kavram kullanılacaksa bunun “medyatik aydın” olması gerektiğini de sözlerine eklemektedir.³⁵ Başka bir açıdan bakıldığında ise entelektüellerin popülaritesinin arttığı da ifade edilebilir. Yönetimsel eksiklikler, iktidarın talepleri karşılayamaması ve muhatap bulunamaması gibi çeşitli sebepler halkın iktidardan ziyade entelektüellere yakınlaşmasını, onların dediklerini doğru kabul etmesini sağlamaktadır. Ancak bu denli etkili olup, istikrarla doğru olduğuna inandığı düşünceyi tüm etkilerden sıyrılarak söyleyebilen entelektüel bulmanın kolay olmadığı da son söz olarak söylenebilir.

Entelektüel tanımına ait liste daha birçok kişi ve tanımla zenginleştirilebilir. Ancak ortak/evrensel bir tanımın yapılamadığı, tanımı yapan kişilerin hayata dair öncelikleri olguların etkisinin yanı sıra, toplumsal hafızanın, kültürün ve olayların da bu farklılaşmalarda etkili olduğu söylenebilir. Öyle ki tanımın değişmesi gibi,

---

³⁴ A.g.e., 205.

³⁵ Winock, *Aydınlar Yüzyılı*, 7.

milletten millete, ülkeden ülkeye entelektüellerin işlevleri ve kendilerinden beklentiler de değişiklik göstermektedir. Örneğin Dreyfus Davası üzerinden Fransız modeline bakıldığında, entelektüellerin siyasete müdahalesinin bir hak olarak görülmesine karşın, bu durum İngilizler tarafından eleştirilmiştir.³⁶ Afrikalı, Çinli ve Arap entelektüelleri için de ortaklıklar bulmak doğal olarak güç olacaktır. Benzer farklılıkların Türkiye’deki tanımlamalarda da görüldüğünü söylemek mümkündür.

2.2. Kavramın Türkiye’deki Yankısı

“Entelektüel, dünyayı her gün yeni baştan kurtarabileceğine inanan adamdır.”

Cemil Meriç

Entelektüel kavramına Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünden baktığımızda karşımıza iki anlam çıkmaktadır. İkisi de sıfat olan anlamlardan ilki “aydın”, ikincisi ise “fikir sorunlarıyla ilgili” olan şeklindedir. Ayrıca TDK’nın Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü özelinde bir araştırma yapıldığında, kavramın Fransa kökenli olduğunun belirtilmesi dışında, önceki tanımlamaya ek olarak “bilim, teknik ve kültürün, değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse)” ve “münevver” anlamlarının verildiği görülebilmektedir.³⁷ Şerif Mardin çevirilerde “entelektüel” kelimesinin karşılığında “aydın” kelimesinin kullanılmasına karşın bunun tam anlamıyla ihtiyacı karşılamadığını ifade eder.³⁸ Batı etkisindeki Tanzimatçılar “entelektüel” kavramına alternatif olarak kendilerine “münevver” sıfatını yakıştırmışlardır. Cemil Meriç “münevver” ifadesinin Fransa’nın etkisiyle “efkârı münevvere eshabı”ndan

---

³⁶ Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya”, 106.

³⁷ Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> [07.05.2024].

³⁸ Mardin, *İdeoloji*, 141.

kısaltılarak bulunduğunu ve kavramı bulanların tarif etme çabasına girmediklerini söylemektedir.³⁹

Osmanlı münevver fikrinden başlayarak ortaya çıkan entelektüel fikri Dreyfus Olayı'nda ifadesini bulan eleştirel “entelektüel”den çok daha farklı şekilde eğitimlerini ve kimliklerini devlete borçlu olan ve devletini kurtarma çabası içerisindeki bir zümredir. İster Osmanlı münevveri ister Türk aydını olsun; devlette yetişmiş, devlet kadrolarında yer almış ve şimdi eleştirdiği yapıyı kendisi değiştirmeye çalışmaktadır. Burada entelektüelin asli rolü olan muhalefet ve itaatsizlik rolünü tarihin doğal seyrinde baştan kaybetmiş olduğu görülebilir. O kadar ki devlet çatısı altında entelektüellerin kurucusu olduğu ve yoğun olarak bulunduğu Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları ile toplumun yeniden şekillendirilmesi hedeflenmiştir. Haliyle devlete sadakat göstermesi beklenen bir aydının Türkiye’de entelektüel kelimesinden ayrı olmadığı da görülebilir. Yani süreçleri farklı ilerlese de birbirleri yerine kullanılmaktadırlar.⁴⁰ Şerif Mardin de iki kavram (entelektüel-aydın) arasında bir “ayniyyet” ve “çakışma” bulunduğunu ifade etmektedir.⁴¹

Bu kavramlar dışında dilimizde entelektüel kavramına yakınlığı sezilen diğer kavramlar da şu şekilde sıralanabilir: alim, arif, bilge, bilgin, mütefekkir ve ideolog. Bu kavramları kısaca açıklamak gerekirse; alim için TDK Sözlüğü’nde “bilen, bilgin”, arif için “çok anlayışlı ve sezgili” denilmektedir. Kısaca alim bilgiye, arif sezgiye sahiptir. Ancak entelektüelde bu ikisi de genel olarak birlikte aranır. Alimin karşısında duran kavram cahil olurken, arifin karşısına münkir kavramı konulmaktadır. Arif kavramı çoğunlukla İslam dini inançlarına bağlı bir kişiyi temsil

---

³⁹ Cemil Meriç, “Batı’da ve Bizde Aydın Serüveni”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. I (İstanbul: İletişim, 1983), 133’den aktaran Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya”, 97.

⁴⁰ Simten Coşar, “Türkiye’de Aydın/Entelektüel Ayrışması Üzerine”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-144-nisan-2001-sayi-144-nisan-2001/2335/turkiye-de-aydin-entellektuel-ayrismasi-uzerine/5493> [07.05.2024]

⁴¹ Mardin, *İdeoloji*, 142.

etmektedir.⁴² Entelektüelin ise inanca değil, daha çok kendi aklına güvenmesi beklendiğinden burada iki kavram birbirinden ayrılmaktadır.

Bilge kavramının karşılığında “Bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse), hâkim” ifadesine yer verilmiştir. Bilgin için sözlüğe baktığımızda ise “Bilimsel bir konuda çok bilgisi olan kimse, bilimci, âlim.” açıklaması karşımıza çıkar. Burada gördüğümüz gibi doğrudan bilimsel veriler üzerine ilerlemesi bilgin kelimesini entelektüelden ayırmaktadır. Buradaki ayrımı en iyi Jean Paul Sartre Atom Savaşı örneği üzerinden yapmaktadır. Ona göre Atom Savaşı’nda kullanılacak tüm teçhizatı yapmak için uğraşan insanlar bilginlerdir. Ancak onlar savaşın sonucunda oluşacak yıkımı düşünüp bir manifesto yayınlarsa o zaman “aydın” olmaktadır. Yani bir nevi aydın gelişmeleri engellemeden takip eden ve insanlığın faydası için gerekli eylemleri gerçekleştiren kişidir.⁴³

Mütefekkir kavramına sadece “düşünür” şeklinde açıklama yapılsa da günümüzde genel olarak felsefeye ilgi duyarak felsefî tartışmaları kapsayan, dünyayı ve insanı anlamak yolunda teoriler geliştiren kişilere verilen isimdir. Entelektüeli mütefekkirden ayıran en önemli özellik güncel siyasi-toplumsal olaylara olan ilgilidir. Mehmet Akif ise Süleymaniye Kürsüsü’nden bu kelimeyi Tanzimat sonrasında “halka hitap edemeyen” dönemin⁴⁴ “aydın”ları için şu şekilde ifade eder:

---

⁴² Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, 91.

⁴³ J. P. Sartre, *Aydınların Savunusu*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu (İstanbul: Alan, 1985), 15’den aktaran Erkan, “Aydınlar, Toplumsal Sınıflar ve İdeoloji”, 219.

⁴⁴ Sabri F. Ülgener Tanzimat sonrasında aydınların halka hitap edemeyip Bâbı Ali ve sarayın çevresinden çıkamadıklarını ve basılı yayın dışında halkla bağ oluşturmadıklarını ifade eder. Tanzimat öncesinde ise durumu daha vahim bir tablo ile ifade eden Ülgener, aydınları kalemlerinden çok dillerine güvenen ama meydanlarda değil, küçük kitlelere etkisiz konuşmalar yapan, başkalarının desteğiyle yaşayan ve bir statüsü olmayan kişiler şeklinde tanımlar. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, 72-73.

“Öyle müthiş ki husumet, mütefekkir tabaka; Her ne söylerse fena gelmede artık halka”⁴⁵

TDK sözlüğünde “ideolog” kelimesi ise “Bir felsefi veya toplumsal öğretiye sistemli biçimde bağlanan kimse”⁴⁶ olarak tanımlanmaktadır. Şerif Mardin de entelektüelleri “ideoloji imalatçısı” olarak tanımlar.⁴⁷ Bu tabire giden yolu entelektüellerin diğer insanlara göre daha ısrarla “anamlı bütün” arayışı içerisinde olmaları ve toplum modellerinin oluşmasına öncülük etmeleriyle açıklamaktadır. Bu “ideoloji imalatçısı” rolüne örnek olarak, gelişmekte olan ülke entelektüelinin önce Batı kültürünü öğrenmesi, kendi kültürünü “geri” bulmaya başlaması ve yeni toplum düzenine olan ihtiyacı anlayarak burada itici bir güç oluşturması verilmektedir. Kemalizm (Türkiye), Marhaenizm (Endonezya) ve Mısır Sosyalizmi yeni düzen için oluşturulan ideolojilerden bazıları olarak gösterilir.⁴⁸ Ancak hiçbir kurum, cemaat ya da topluluğa bağlı olmayan ve sürekli sorgulayan/eleştiren entelektüellerin, bir ideolojinin “bayraktarlığını” yapan ideologlardan kesin olarak ayrıldığı da buradan anlaşılabilir.⁴⁹

Böylece entelektüel kavramının Türkçe’de kullanılan birçok kelime (aydın, münevver, ideolog, alim, arif, bilge, bilgin, mütefekkir) ile benzerliği bulunduğu görülmektedir. Türk-İslam tarihinde bu kavramlarla nitelendirilebilecek isimler Gazali, İbni Sina, Mevlâna, Yunus Emre, Râzî, İbn Haldun ve İbnü’l-Arabî gibi verilebilirken dönemin entellektüel düşüncesi Selçuklulara kadar geriye götürülebilir. Bu kişilerin bıraktığı mirası Osmanlı döneminde Fuzûlî, İsmail Hakkı Bursevî, Kâtip Çelebi, Nasirüddin Tûsî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Taşköprülüzade Ahmed ve Dâvûd-ı

---

⁴⁵ Kadir Canatan, “Bir Eleştiri Adamı Olarak Mehmet Akif Ersoy”, *Mehmet Akif Ersoy: Hayatı Düşünceleri Eserleri* (Ankara: TBMM, 2022), 110.

⁴⁶ Genel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> [07.05.2024].

⁴⁷ Mardin, *İdeoloji*, 132.

⁴⁸ A.g.e., 133-134.

⁴⁹ V. Ertan Yılmaz, “Düşünce Hayatının İki Zıt Figürü: Entelektüeller ve İdeologlar”, *Doğu Batı*, S. 29 (2004): 225.

Kayseri⁵⁰ gibi isimler devralmışlardır. Bu dönemde görülen entelektüel tavır soyut olanın (tefekkür) somutlaştırılarak (hayat tecrübesi) gelecek nesile aktarılmasıdır.⁵¹ Ancak yine de hiçbir kavramın Rusya’da başlayarak yayılışını Batı (daha çok Fransa) kavramında bulan entelektüel kelimesinin genel ifadesini kapsayıcı şekilde ol(a)madığı görülmektedir.

Entelektüel tüm bu kavramları kendi içerisinde barındırabilen bir çatı hükmünde görülebilmekte ve başka disiplinlerin iş birliği ile buradaki birçok kelimeyi de çatısı altında barındırabilmektedir. Örneğin entelektüellik bilimselliği tam manasıyla kapsamasa da bilim insanlarının gösterdikleri tavırlar ile bu çatı altında bulunabilmektedir. Ayrıca bu çatı altında entelektüel “ideoloji imalatçısı” da olabilmekte, “nur”la bezenmiş bir münevver ve Aydınlanma Çağı’nın etkisinde bir aydın olarak da nitelendirilebilmektedir. Alim ve bilginde bilimselliği ön plana çıkarmakta, küçük farklılıkları dışında mütefekkir, münevver ve ideolog da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Buna karşın arif ve bilgede daha çok bilgiden kaynaklanmayan bir sezgi hali söz konusudur. Tekrar etmek gerekirse tüm bu kavramların entelektüeli tanımlamakta yeterli olmadığı, kollara ayrılan bir şemada bir alt başlık olarak entelektüelin içeriğini ve işlevini anlamayı kolaylaştırdıkları ifade edilebilir.

Türkiye’de entelektüel kavramı ile ilgili ilk akademik çalışmalardan biri 1974 yılında Toker Dereli tarafından yazılan “Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi” başlıklı doçentlik tezidir. Dereli, tezinde entelektüel ve aydın kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtirken entelektüel olmak için resmi eğitimin şart olmadığını ifade eder. Ayrıca kendisinin entelektüel tanımı; soyut düşünen ancak somut olaylarla yükselen, toplumsal meselelerle ilgili, “başlıca sosyal, ekonomik ve politik görüşleri eleştirebilen”, kalıplaşmış fikirlere eleştirel bakarken fikirlerin gelişiminde ve yorumlanmasında etkili olan kişiler olduğu yönündedir.⁵² Felsefe

---

⁵⁰ Fatih M. Şeker, *Osmanlı Entelektüel Geleneği* (İstanbul: Dergâh, 2013), 27.

⁵¹ A.g.e., 425.

⁵² Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya”, 119-120.

Ansiklopedisi'nde aydın tanımı yapan Orhan Hançerlioğlu ise entelektüel tanımında özellikle “tutarlılık” vurgusu yaparak kısaca “Çağının bilgisiyle tutarlılaşmış kişi”yi bu kavram içerisine dâhil etmektedir.⁵³ Benzer bir tanımlamayı Sabri F. Ülgener “Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımızın Aydını” makalesinde, “toplumu etkilemede lider fonksiyonuna sahip” ifadesiyle yaparken kendini ya da başkalarını buna inandırmış şeklinde bir yoruma da yer vermektedir.⁵⁴ Oğuz Demiralp ise makalesinde çok daha net ve düşündürücü bir ifadeye yer vermektedir: “kimselere el veremeyen, mürşitsiz ahir zaman peygamberi.”⁵⁵

2.5.Kamusal Entelektüel

“Aydınların işi kriz üretmektir.”⁵⁶

Umberto Eco

“Kamusal entelektüel” tabirinin akademik camiada ilk kullanımı 1987 yılında Russell Jacoby tarafından kaleme alınan *The Last Intellectuals: Intellectuals in the Age of Academe* isimli kitapta görülmektedir. Burada tabir Dreyfus Davası'nı başlangıç alan sosyal grubun tanımlaması olarak değil, kamuya karşı entelektüel sorumluluğu olduğu düşünülen, ancak varlığını yitirmeye başlayan bir grubun ifadesi olarak kullanılmıştır.⁵⁷ Jacoby bu ifadeyle tüm kesimlere günlük dilde hitap eden ve kamusal hayatta etkisini gösteren düşünür tipini resmetmektedir.⁵⁸ Kavramın Türkiye'deki ilk kullanımı da, Edward Said'in 1993 yılında BBC Leith Konferansları'nda yaptığı konuşmaları içeren kitabının 1995 yılındaki Türkçe

---

⁵³ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 1 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), 117.

⁵⁴ Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, 67.

⁵⁵ Demiralp, “Entelektüeller ve Aydınlar”, 125.

⁵⁶ Aydın Uğur, “Aydın Kim Değildir?”, *Cogito*, S. 31 (Bahar 2002): 135.

⁵⁷ Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya”, 183.

⁵⁸ A.g.e., 190.

çevirisiyle olmuştur.⁵⁹ “Public intellectual” kavramının Türkçe tercümelerinde genel olarak “kamusal entelektüel” tercih edilmiş olsa da, “kamusal aydın”⁶⁰, “halk aydını”⁶¹ ve “halk entelektüeli”⁶² gibi ifadelerin kullanıldığı da görülmektedir. Nitekim tüm dünyada ortak bir tanım ve anlam içermeyen bu ifadenin Türkiye özelinde de ortak bir tanımının olmadığını söylemek şaşırtıcı olmayacaktır.

Said, “kamusal entelektüel” tanımı olarak değerlendirilebilecek “entelektüel” tanımında kendisinin “ayrıcalıklı” ve “özgül bir kamusal rol”ü olduğunu ifade ettikten sonra evrensel ilkeler doğrultusunda dogmalara karşı çıkan, sorularıyla gündemi etkileyen, unutulmuşların sesi olan ama kimsenin da adamı olmayan biri tanımlamasını yapmaktadır. Ayrıca bu kişi “kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir.”⁶³

Pierre Bourdieu da Türkçeye *Karşı Ateşler* olarak çevrilen kitabında aydınların siyasi ve toplumsal rollerine ilişkin birkaç soru sormasının ardından kendi tanımlamasını yapmaktadır. Bourdieu’ya göre, “kamusal entelektüel” kendi çıkarını gözetmeden

---

⁵⁹ Kitabın ilk baskısı 1994 yılında İngilizce olarak yapılmış ve Türkçeye 1995 yılında *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı* ismiyle çevrilmiştir.

⁶⁰ Ferhat Kentel makalesinde “kamusal aydın” kavramını bilim insanından farklı olarak bilgiyi kim üretirse üretsün kamusal alana taşınmasında ve toplum üzerinde etkili olmasında az veya çok etkisi olan kişi olarak tanımlamaktadır. Ferhat Kentel, “90’lar Türkiye’sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar”, *Cogito*, S. 31 (Bahar 2002): 279.

⁶¹ Peter Osborne’nin editör olduğu *Eleştirel Bakış Entelektüellerle Söyleşi* (1999) isimli kitabın çevirisinde kavram “halk aydını” olarak kullanılmıştır.

⁶² Hem akademik metin çevirilerinde de medya metinlerinde de görülen bu ifadenin bir örneği Boğaziçi Sanatlar Topluluğunun sitesinde yayınladığı bildiri de Hrant Dink için “halk entelektüeli” ifadesini kullanılması verilebilir. Başka bir örnek ise İnsan Yayınları tarafından Ali Mazrui isimli yazarın okurlarına “halk entelektüeli” olarak tanımlanmasıdır.

⁶³ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 28.

özel yeteneğini ve yetkisini siyasi mücadelesinin içinde bulunduran veya siyasete girse dahi kendi gereksinim ve yeteneklerini bırakmadan giren kişi olduğunu söylemektedir.⁶⁴ Ancak burada iktidar ile entelektüeli ayırmak gerekecektir. İkisinin de topluma karşı sorumlulukları olduğunu kabul etsek de toplumu yönetenler (iktidar) sahip oldukları güç, otorite, belki biraz da zenginlik üzerinden birçok etkiye açık hale gelebilmektedirler. Ayrıca toplumun sorumluluğunu üstlenmelerinin karşılığında onların itaatlerini ve birçok noktada toplumsal hayata müdahale yetkisini ellerine alırlar. Öyle ki kanunlarını kabul ettirebilmek için baskı yolunu dahi seçebilmektedirler. Ancak entelektüelin bu sorumluluğu karşılığında aldığı hiçbir şey yoktur. Halk kendisini eleştirirse de bilgisini toplum yararına halkı bilinçlendirmek için kullanmaktadır.

Kavramın “kamusal” sıfatıyla birlikte kullanılması iki birbirine zıt tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bunların ilki, entelektüel çalışmalarının sağlığı açısından kamusal alandan ve gündelik yaşamdan uzak durmaları gerektiği, ikincisi ise entelektüellerin çalışmalarının zaten kamusallığı içermesi sebebiyle yeniden “kamusal” kelimesinin konulmasının gerekli olmadığı yönündedir.⁶⁵ Ancak daha kavramın tanımında dâhi ortak bir anlamda birleşmek mümkün olmamışken, bu tartışmalar da kesin bir neticeye bağlanamamıştır.

Kamusallığın ne kadar kapsayıcı bir tanım olduğu Said’in ifadesiyle görülebilmektedir. Kendisi özel alanında kalan bir bireyin entelektüel olmayacağını söylerken, düşüncelerin kâğıda aktarılmasıyla kaçınılmaz şekilde kamusal dünyanın çerçevesine girdiğini ifade etmektedir. Ancak bir entelektüelin sadece kamusal alanı kapsamıyla bir davanın veya hareketin savunucusu olamayacağını da özellikle belirtmektedir. Jean Genet de Said’i düşüncesine ek olarak, fikirlerin yayınlandığı

---

⁶⁴ Pierre Bourdieu, *Karşı Ateşler*, çev. Halime Yücel (İstanbul:Yapı Kredi, 2006), 111’den aktaran Aydeniz, “Kamusal Entelektüel ve Medya”, 275.

⁶⁵ A.g.e., 181.

anda siyasi alana girmiş olunacağı için bunu istemeyen entelektüelin düşüncelerini, yazmak bir yana, hiçbir yerde açıklamaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁶

Bu perspektifi destekler nitelikte bir görüş bildiren Amerikalı sosyolog C. Wright Mills de kitlelerin her geçen gün siyasetin etkisinde kaldıklarını ve klişe düşüncelerden sıyrılmanın gerekliliğini açıklar. Bunun çözümü olarak entelektüelin gerçekleşen olayları bütünlük içinde ele alabilmesi için siyasi mücadelelerle doğrudan ilişkili ve siyasetin entelektüel dayanışmaların odağı olmasını önermektedir.⁶⁷ Regis Debray ise her entelektüelin sosyal olması veya sosyal katılım sağlaması beklenmese de bir entelektüelin siyasal yaşama kayıtsız kalamayacağını ifade etmektedir.⁶⁸ Çünkü Debray'a göre, entelektüelleri eğitimleri değil, "halkı etkileme proje"leri tanımlamaktadır. Burada bahsi geçen siyasi söylemin partiden ziyade halkın duygu ve düşünceleri için mücadeleye hazır olması anlamı taşıdığı aktarılır.⁶⁹ Bu konuda aksi yönde bir yorum getirerek entelektüellerin politik söylemlerde bulunmasını eleştiren Julien Benda, *Aydınların İhaneti* kitabında

---

⁶⁶ Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 114.

⁶⁷ C. Wright Mills, *Power, Politics, and People: The Collected Essays of C. Wright Mills*, der. Irving Louis Horowitz (New York: Ballantine, 1963), 299'den aktaran Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, 36-37.

⁶⁸ Siyasi alana girmenin bu kadar kolay olarak tasvir edilmesinin sebebi ise siyasetin etki alanını her geçen gün artırması ve neredeyse etkilemediği alanın kalmamış olmasıdır. Necip Fazıl Kısakürek de siyasete dokunmadan hiçbir şey söylemeye imkânın olmadığı ifade ettikten sonra şu ifadelerle durumu örneklendirmiştir: "Bugün mesela şeker hastasıyız, ensülin'e ihtiyacımız var, ensülin bulamıyorsunuz. İthâlat yapılmadığını söyleyecekler! İşte ensülin'den siyasete..." Necip Fazıl Kısakürek, *Konuşmalar* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 177.

⁶⁹ Regis Debray, *Teachers, Writers, Celebrities; The Intellectuals of Modern* (London: Verso, 1981), 127'den aktaran Frank Furedi, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller*, (Ankara: Atıf, 2014), 55.

“yaşadığımız çağ, gerçek manasıyla siyasal nefretlerin entelektüellerce kurumsallaştırılmasıdır” diye yazar.⁷⁰

Tüm bunların yanında entelektüellerin mensubu oldukları milletler de genellikle kötü zamanları sonrasında entelektüellerin bu acılara tanıklık ederek onları temsil etmesini beklerler.⁷¹ Entelektüele ait olan bu “önemli görev” sayesinde başka yer ve zamanlarda olayın unutulmasının önüne geçilmiş olunacak ve o millet özelinde yaşanan “krizi evrenselleştirip” belirli bir grubun (ulus, ırk) deneyimini başkalarının acısıyla ilişkilendirebilecektir.⁷² Modern tarihte devrim ve karşı devrimlerin neredeyse tamamında entelektüellerin de etkili olduğu görülmektedir. Bu etki hakkında “Entelektüeller hareketlerin ana babaları ve tabii ki evlatları, hatta yeğenleri olmuştur” denilmektedir.⁷³

19. ve 20. yüzyıllarda da kaleme alınmış bazı romanlarda (Turgenyev – Babalar ve Oğullar, Flaubert – Gönül ki Yetişmekte, Joyce- Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi vb.) aktarılmaya çalışılan entelektüel rolleri betimlenirken kendilerine has yaşam tarzlarının anlaşılmasına katkı sağlandığı da söylenebilir.⁷⁴ Gerçek yaşamda

---

⁷⁰ Julien Benda, *The Betrayal of the Intellectuals*. (Boston: The Beacon Press, 1959), 21’den aktaran Furedi, *Nereye Gitti Bu Entelektüeller*, 47.

⁷¹ A.g.e., 55.

⁷² A.g.e., 56.

⁷³ A.g.e., 27.

⁷⁴ Turgenyev’in kitabında 1860 yılının Rusya taşralarında yaşayan bir ailenin sıradan kır hayatına Bazarov isimli geleneklere karşı çıkan, klişeleri eleştiren duygusallıktan uzak bir karakterin girmesini konu edinmiştir. Turgenyev bu karaktere özellikle sevimli roller vermediği ifade eder. Flaubert romanında entelektüel olma sevdasında olan Frédéric Moreau ve Charles Deslauriers isimli iki gencin Paris ayaklanması sırasında (1848-1851) yaşadıkları olayları ve neticede başarısız oluşlarını aktarmaktadır. James Joyce’un kitabında ise öğretmen olan Stephen Dedalus’un düşünce tutkusu sergilenirken, entelektüel duruşu şu ifadelerde kendini bulur: “inanmadığım şeye hizmet etmeyeceğim.” (A.g.e., 30-35.)

ise romanlardaki karakterleri aratmayan ve entelektüellik tanımını sorgulatacak şekilde bazı karşıt örnekler de verilebilir. Bunlar bir “entelektüel”in atom bombası yaparken kendisini durdurmeyen vicdanını, ürettiği bombanın kullanılmaması için imza toplarken kullanması, Samuel Huntington’ın Irak işgaline zemin hazırlayacak şekilde medeniyetlerarası çatışmayı savunması, Jean Paul Sartre’ın Cezayir savaşında kendi ülkesi aleyhine propaganda yapabilmesi, Edward Said’in çocuklarla birlikte İsrail tanklarına taş atabilmesi ve Noam Chomsky’ın Amerika’da İsrail karşıtı gibi gözükmemesine karşın İsrail’in çıkarlarını korumasıdır.⁷⁵ Tüm bu kişilerin yaptığı davranışların kamusalılığı kabul edilebilirken, acaba kendilerini “kamusal entelektüel” kavramı içerisine dahil edebileceğimiz davranışlar sergilemişler midir?

---

⁷⁵ Erkan, “Aydınlar, Toplumsal Sınıflar ve İdeoloji”, 215.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ENTELEKTÜEL BİYOGRAFİSİ

“Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin.”

Tevfik Fikret

3.1. Aile ve Eğitim Hayatı

Necip Fazıl Kısakürek'in kökeni Osmanoğulları beyliğinden daha eski olan Dulkadiroğlu beyliğinin Kısakürek koluna dayanmaktadır.⁷⁶ Soyadlarının Kısakürek olmasının da birkaç hikâyesi vardır, ancak kendisi en kuvvetli olarak *O ve Ben* isimli kitabında kıtlık sebebiyle erzakların bazısının kısa bazısının uzun kürekle dağıtıldığını ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönerken bir cami açılışı için uğradığı Maraş'ta kısa kürek lazım olunca çevredekilerin “Alın size bir kısa kürek!..” demesiyle oluştuğunu söylemektedir.⁷⁷ Böyle bir soydan gelen Necip Fazıl Kısakürek 26 Mayıs 1904'te⁷⁸ ailesinin Çemberlitaş'taki konağında dünyaya gelir.⁷⁹ Bu konak çocuk yaşında kaleme aldığı “Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri” isimli hikâyesinde, “Evim”, “Muhasebe” şiirlerinde ve “Ahşap Konak” isimli tiyatrosunda doğrudan anlattığı yer olacaktır.

---

⁷⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben* (İstanbul: Büyük Doğu, 2019), 21.

⁷⁷ A.g.e., 22.

⁷⁸ Doğum tarihine dair bazı farklı iddialar bulunmaktadır. Bunlar bir tanesi Ali Birinci tarafından Hicri-Miladi takvim farkından kaynaklı olarak 13 gün eklenmesiyle 8 Haziran 1904 olduğu ancak Kısakürek tarafından perşembe günü doğduğu vurgusu nedeniyle doğum tarihinin 9 Haziran 1904 olduğu iddia edilmektedir. Ali Birinci, “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 38.

⁷⁹ Kısakürek, *O ve Ben*, 9.

Dedesi 1905'te Sultan Abdülhamid'e düzenlenen Yıldız Cami suikastının mahkeme reisliği sırasında saygısızlık yapan birini salondan kovması üzerine kendisine birinci rütbe Mecidî nişanı verilmiş dönemin etkili isimlerinden biridir. Ayrıca Fransızlar tarafından kendisine *Légion d'honneur* nişanı verilmiştir. Necip Fazıl dedesine bu nişanın verilmesinin nedeni olarak Mecelle Komisyon üyesi oluşunu göstermektedir.⁸⁰ Ancak dedesinin Mecelle komisyon üyesi olmadığına dair görüşler de bulunmaktadır.⁸¹ Dedesinin kendisiyle özel ilgilendiğini sıklıkla vurgulayan ve ilk eğitimlerini kendisinden aldığını ifade eden Necip Fazıl'ın *Reis Bey* isimli tiyatro eserindeki adil ve merhametli hakim figürüyle dedesini yaşattığı söylenebilir. Ayrıca Abdülhamit Han tiyatrosu ve *Ulu Hakan Abdülhamit Han* isimli kitabındaki bilgiler ve düşüncelerin oluşumunda dedesinin rolü inkar edilemez büyüklüktedir.

Babaannesi Zafer Hanım ise kendisine “babaanne” yerine “cici anne” diye seslenilmesini isteyen bir İstanbul hanımefendisidir. Eski Halep Valisi Salim Paşa'nın kızı olan Zafer Hanım elmasları, ziyafetleri, farklı dillerinden tercüme edilmiş romanları ile batılılaşmanın etkisindedir.⁸² Necip Fazıl, zıtlıklarla dolu bu konakta annesi Meliha Hanım için maneviyatlı, sakin ve “konağın hizmetçi”si sayılabilecek bir kişilik resmetmektedir.⁸³ Buna rağmen onun için “ne aldım,sa,

---

⁸⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Kafa Kâğıdı* (İstanbul: Büyük Doğu, 2013), 63.

⁸¹ Ali Birinci dedenin Mecelle Komisyonu içerisinde olduğuna dair bir delil olmadığını iddia eder. Komisyon içerisindeki Himi Efendinin dede Mehmet Hilmi değil, Ahmet Hilmi Efendi olduğunu ifade eder. (Ebul'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevat Paşa*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1946), 162'den aktaran Birinci, “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, 38.) Birinci Necip Fazıl Kısakürek'in hatıralarında eksiklikle ve yanlışlıklar olduğunu iddia eder. Bu durumların nedeni olarak ise Kısakürek'in hatıralarını 70 yaşından sonra ve yalnızca hafızası üzerinden kaleme almasını göstermiştir. (Birinci, “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, 46.)

⁸² Kısakürek, *O ve Ben*, 13.

⁸³ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, 48.

annemden, hayatı boyunca masum ve mazlum bu kadından aldığıma inanıyorum.”⁸⁴ diyecektir. Necip Fazıl babasına dair çok bilgi vermemekte, onu şımarık ve sorumsuz biri olarak tasvir etmektedir.⁸⁵

Kendisinin yaramazlıklarını durduran tek şeyin kitap olduğunu fark eden büyükannesi kendisini sepetlerindeki kitaplarla tanıştırmıştır. Necip Fazıl 12 yaşına kadar süren ölçsüz okuma alışkanlığının kendisinde bir hastalığa dönüştüğünü ve okuduğu eserler arasında Batı dillerinde önemli görülen eserlerin de olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Necip Fazıl’ın bu dönemde okuduğu kitapların kendisinin entelektüel zihin dünyasının şekillenmesinde temel yapı taşlarını oluşturduğu söylenebilir.

Necip Fazıl’ın eğitim hayatı en başından itibaren oldukça hareketlidir. Daha ilk mektep yıllarında altı okul değiştirmiştir.⁸⁷ 1916 yılında Yahya Kemal (Beyatlı) ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gibi hocalardan ders alacağı Mekteb-i Fünûn-u Bahriye-i Şahane’ye yazılır. Hatta din dersi hocası “Demokrat Parti devrinde Diyanet İşleri Reisliğinde bulunan ve makamıyla vicdanı arasında muhasebe neticesinde kalbi çatlayıp ölen”⁸⁸ Aksekili Ahmed Hamdi Efendi İslamiyetin kuşatıcılığı ile ilgili kendisinin yazdığı bir yazısını sınıfta da okuyarak öğrencisinin istikbali konusunda ciddi beklentisi olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin hayatında dönüm noktası olacak tasavvuf yolunun ilk adımlarını da burada edebiyat öğretmeni olan İbrahim Aşkî (Tanık) Bey’den alır. “Hocalarımın en yaşlısı ve derin irfan sahibi” dediği Aşkî Bey, Necip Fazıl’a *Semerât-ül Fuad (Gönül Verimleri)* ve *Divan-ı Nakşî* isimli

---

⁸⁴ A.g.e., 46

⁸⁵ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, 46-47

⁸⁶ A.g.e., 24-25.

⁸⁷ Bu okullar; Gedikpaşa Fransız Mektebi, Amerikan Koleji, Büyükdere Emin Efendi Mahalle Mektebi, Büyük Reşitpaşa Nümune Mektebi, Aydınlık köyündeki ilk mektep ve son olarak Heybeliada Numûne Mektebinde ilkokulu bitirir. A.g.e., 29-30.

⁸⁸ A.g.e., 40.

eserleri verir ve okumasını ister.⁸⁹ Bu okulda aruz vezinli şiir denemeleriyle şairliğe ve Nihal isimli tek nüshalık dergisiyle dergiciliğe ilk adımlarını atar.⁹⁰

Bahriye Mektebinin Necip Fazıl'ın dedesinin konağında oluşmaya başlayan aristokratik ve entelektüel dünya görüşünün gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Cumhuriyet modernleşmesi etkisinde bulunan okulda Batı tarzı eğitimin yanı sıra İngiliz adap ve muaşeret dersleri de verilmektedir. Okul müdürünün de öğrencilerine sıklıkla kendilerinin kraliçe ve prenseslerin ellerini öpecek yeni neslin ilk numuneleri olacağını hatırlattığı ifade edilmektedir.⁹¹ Necip Fazıl, kendisinin de önem verdiği bu okuldaki anılarını *Kafa Kâğıdı* isimli eserinde aktarmıştır.

1921'de İstanbul Darülfünunu Felsefe şubesinde eğitim hayatına devam eder. Üniversite hayatı onun için edebiyat âlemine girdiği dönemdir. Burada birçok kıymetli fikir insanıyla yakın ilişki kurma ve ders alma imkânı elde etmiştir. Bunlar arasında Mustafa Şekip Tunç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, felsefe hocası olarak Mehmet Emin, ahlak dersine giren İzzet Bey vardır. O dönemin Hafız-ı Kütüp'ü, yani kütüphane müdürlüğünde Hasan Âli Yücel bulunmaktadır.⁹² Mustafa Şekip Tunç aracılığıyla Bergson spiritual felsefesi ile tanışmış ve kendisiyle uzun yıllar kurduğu yakın ilişkisi düşünce ve söylemlerinde etkisini belirginleştirmiştir.⁹³ Yine bu dönemde basın çevresinin yoğun yaşadığı yer olan Bâbüâli'de boy göstermeye başlar. Dönemin en yüksek tirajlı gazetelerinden olan Vakıf Gazetesi'nde muhabirlik yapmaya başlaması ona Reşat Nuri Gültekin, Ahmet Emin Yalman, Abdülhak Hamid, Nizamettin Nazif gibi isimlerle tanışma imkânı sunar. Tüm bu çevresel etkilerin dışında 1 Mayıs 1939 tarihinde Necip Fazıl

---

⁸⁹ A.g.e., 41-42.

⁹⁰ Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, 158.

⁹¹ A.g.e.,141.

⁹² Mehmet Çetin, "Türk Edebiyatında Fırtınalı Bir Zirve", *Necip Fazıl Kısakürek*, Der. Mehmet Nuri Şahin ve Mehmet Çetin (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008), 27.

⁹³ Toker, "An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)", 31.

kendi kimliğini kısaca “antikomünist, antifaşist, antiliberal” ana hatlarıyla belirlediği “Ben Buyum” başlığı altında 9 maddeyle tanımlamaktadır:

Asyacı (Kopya Avrupacılığa zıd), aşırı milliyetçi-Anadolucu (milliyet dışı telakki sistemlerine zıd), ruhçu (Maddeye zıd), maverâcı (Softaya zıd, dinsize zıd), şahsiyetçi-keyfiyetçi (Başiboş ferd haklarına zıd, standart ölçülere zıd), mülkiyette tahdidci (Büyük ferdi sermayeciğe zıd), sanat, fikir ve ilide tecridci-satîyetçi (Köksüz ve kabataslak teşhis sistemlerine zıd), kafa ve ruh mümtaziyeti bakımından sınıfçı (Antidemokrat), tek görüş etrafında müdahaleci (Antiliberal).⁹⁴

1941-42 yılında şeyhinin ısrarları üzerine kendi muhitinden Babanzadeler sülalesinden Fatma Neslihan Hanım ile izdivacı gerçekleşir. Necip Fazıl’ın yoğun ve hapislerle dolu hayatında çileler çeken ancak bunlardan şikâyet etmeyen Neslihan Hanım’dan beş çocuğu dünyaya gelir. İlk çocuğu olan Mehmet’in doğumuyla başlayan hapisane günlerinde Mehmet’ine “Zindandan Mehmet’e Mektup” şiirini yazmıştır. Diğer çocukları ise Ömer, Ayşe, Osman ve Zeynep’tir.

3.2. Edebi Eserleri

Necip Fazıl’ın ilk şiirleri 1922’de dönemin önemli dergilerinden Yeni Mecmua, Hayat ve Milli Mecmua’da yayınlanır.⁹⁵ Ahmet Haşim’in nereden bulduğunu sorguladığı “bu ses”⁹⁶ ile 1925 yılında kendisi daha 21 yaşında iken ilk şiir kitabı olan 64 sayfalık *Örümcek Ağtı* çıkar.⁹⁷ Fakat asıl edebiyat camiasını sarsan etkisi ise 1928 yılında 128 sayfalık ikinci şiir kitabı olan “Kaldırımlar” ile olacaktır. Eski harflerle yazılan, kendisini hece ölçüsünün en genç ustası diye andıracak ve “yalnız

---

⁹⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve I* (İstanbul: Büyük Doğu, 2016), 60.

⁹⁵ Mahmut Kanık, “Edebiyat ve Siyaset Bağlamında, Necip Fazıl’ın Edebi ve Siyasi Polemikleri”, *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 455.

⁹⁶ Kısakürek, *O ve Ben*, 56.

⁹⁷ Çetin, “Türk Edebiyatında Fırtınalı Bir Zirve”, 30.

bu şiir bir sanatkâra yeter” dâhi denilecektir.⁹⁸ Ayrıca Yaşar Nabi de “Bir mısraı bir millete şeref verecek şair” diyerek onun şairliğinin kıymetini ortaya koymaktadır.⁹⁹ Hece veznini halk şiirine özel olmaktan çıkartarak kentleştirmesi (kentli insanı ve bireyi tanımlarken de kullanılması) onun Türk edebiyatına katkıları arasında sayılmaktadır.¹⁰⁰ Muhabirlik yapmasının yanı sıra 1939 yılına kadar Cumhuriyet, Yeni Mecmua, Varlık, Milli Mecmua, Hayat ve Anadolu gibi dergilerde yazıları ve şiirleri yayımlanmaya devam eder. Bu dönemlerde Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa ve Ahmet Kutsi Tecer ile yakın ilişkileri olur. Edebiyat âleminde yaşadığı olayları *Babîâli* isimli kitabında detaylıca aktarmıştır.

Şöhretini perçinleyen üçüncü şiir kitabı *Ben ve Ötesi* de askerliğinin ardından 1933 yılında yayımlanır. İlk öyküsünü yayımladığı 1928 yılından son öyküsünün yayımlandığı 1971 yılına kadar 52 öykü kaleme almıştır.¹⁰¹ Öyküleri kitaplaştırılmış ve *Birkaç Hikâye Birkaç Tahlil* (1933), *Ruh Burkuntularından Hikayeler* (1965), *Hikayelerim -Şaheserlerden Kırk Seçme-* (1970), *Hikayelerim* (1983) başlıklarıyla okuyucuya sunulmuştur.¹⁰²

Necip Fazıl 1935 yılında Muhsin Ertuğrul’un “Niçin tiyatro yazmıyorsun?” sorusuna binaen yazdığı ilk eseri Tohum’la tiyatroya adım atmış olur. Ardından en çok ses getiren tiyatro eseri olan Bir Adam Yaratmak’ı (1938) kaleme alır. Her ikisinde de başrol Muhsin Ertuğrul tarafından sahnelemiştir. Eserlerinin beğenilmesi Necip Fazıl’ı teşvik eder ve Künye (1938), Sabır Taşı (1940), Para (1942) piyesleriyle yazmaya devam eder. Nam’ı Diğer Parmaksız Salih (1948) isimli eserinde kumar

---

⁹⁸ A.g.e., 34.

⁹⁹ Sebahattin Şentürk, *Son Hamurkâr Necip Fazıl Kısakürek* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1995), 51.

¹⁰⁰ Özdenören, “Necip Fazıl”, 24.

¹⁰¹ Hüseyin Su, “Kendini Arayan Ben’in Öyküleri”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 224.

¹⁰² A.g.e., 223.

tutkusu, Siyah Pelerinli Adam (1949) isimli eserinde de şeytan-insan konuşması okura sunulmuştur. Bu tarihten itibaren on seneyi aşkın bir süre tiyatro yazımına ara veren yazarın, bu dönem sonrasında kaleme aldığı eserler ikinci dönem tiyatro eserleri diye sınıflandırılır. Bu eserler; Ahşap Konak (1964), Reis Bey (1964), Kumandan, Kanlı Sarık (1970), Abdülhamit Han (1965), Yunus Emre (1969), Mukaddes Emanet (1976), İbrahim Ethem (1978) ve Püf Noktası (2000) isimli piyeslerdir. Bu tiyatro eserleri arasından Sır (1946) ('Kanlı ihtilale teşvik' suçlamasıyla¹⁰³) ve Kumandan (1960) (orduya hakaret suçlamasıyla¹⁰⁴) isimli piyesler yarım bırak(tır)ılmıştır. Eserlerindeki yoğun hitap cümlelerinden fark edildiği üzere, kendisi tiyatroyu "Tiyatro benim için içtimaî davada en büyük bir vaaz kürsüsü" şeklinde ifade eder.¹⁰⁵ Tiyatrolarının oynanmayışı üzerine entelektüel bir duruş sergileyerek "İstiklalin aktörünü bekliyoruz."¹⁰⁶ der ve eserlerini gelecek nesiller için yazmaya devam eder.

Necip Fazıl'ın eserlerinin sinemaya uyarlandığı da görülmektedir. Kendisinden etkilenen sinemacılar arasında Yücel Çakmaklı, Mesut Uçakan, Salih Diriklik, İsmail Güneş gibi isimler gösterilmektedir. Yücel Çakmaklı yönetmenliğindeki filmlerinden Zehra (1972), Çile (1972), Diriliş (1974), Kızım Ayşe (1975) ve Mümin-Kafir (1992)'in senaryoları Necip Fazıl'a aittir. Bunlara ek olarak Çakmaklı, Necip Fazıl'ın önemli eserlerinden Bir Adam Yaratmak'ı (1978) da çekmiştir. Mesut Uçakan ise Reis Bey (1988) isimli tiyatro eserini sinemaya uyarlamıştır.¹⁰⁷ Bu isimler dışında farklı yönetmenlerce Nam-ı Diğer Parmaksız Salih (1950), Yangın var (1960),

---

¹⁰³ Necip Fazıl Kısakürek, *Babıâli* (İstanbul: Büyük Doğu, 2014), 283.

¹⁰⁴ Sadık Yalsızuçanlar, "Necip Fazıl'ın Sahnelenen Tiyatroları", *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 436.

¹⁰⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Konuşmalar* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 175.

¹⁰⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Püf Noktası* (İstanbul: Büyük Doğu, 2018), 6.

¹⁰⁷ Öner Buçuklu, "Bir Ütopya Sineması Yakut Necip Fazıl'ın Beyaz Perdedeki Aksi", *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 233-251.

Felaket Kuşu (1967), Siyah Pelerinli Adam (1992) ve Yarasa (1994) gibi isimlerle sinemaya uyarlanan tiyatro eserleri de bulunmaktadır.¹⁰⁸

3.3. Paris Yaşantısı ve Değişimi

Ülkede kurulmaya çalışılan cumhuriyet düzenine uygun yetişmiş insanlara ihtiyaç ortaya çıkmış ve böylece Maarif Vekaleti Avrupa'ya öğrenci göndermek için 1924'te sınav açmıştır. Necip Fazıl'da bu sınavı kazanarak Paris Sorbonne Üniversitesi'ne kabul alır ve yolculukları için "Barbaros'un büyük armadasına karşılık fındık kabuğu büyüklüğünde bir tekneyle batıya fethi gidiyoruz."¹⁰⁹ ifadesini kullanır. Uğurlamaya gelenler arasında Felsefe hocası Mustafa Şekip Tunç da vardır. Ardından "Tarihin malı olduğunu unutma!" diye seslendiği aktarılır.¹¹⁰

Yedi günde ulaştıkları Paris, kültürü ve bohem hayatı ile oldukça büyüleyici bir şehirdir. I. Dünya Savaşı'nın boşvermiş ve umutsuz nesilleri arasındaki Necip Fazıl da bu büyüye kapılmış, üniversiteye gitmek yerine kendisini Paris'in gece hayatına bırakmıştır. "Kabus şehrindeki hayatımı anlatmaya hicabım ve İslami edebim mânidir."¹¹¹ diyeceği bu hayata, kendisini karşı konulamaz bir hastalık olarak saran kumarı da eklemiştir. Sonrasında kumarın insan üzerindeki psikolojik etkisini anlattığı "Parmaksız Salih" isimli tiyatro eserinin altyapısı burada oluşmuştur. Ayrıca kendisini ünlü bir şair yapan "Kaldırımlar" şiirindeki yalnızlığı ve çaresizliği Paris kaldırımları üzerinden kaleme alacaktır. Bu dönemdeki hayatını Babiâli eserinde "felaketim" olarak nitelendirmektedir. Şiirlerinde de bu hayatın etkilerini görmek mümkündür.

---

¹⁰⁸ "Necip Fazıl Kısakürek Filmleri", <https://www.sinemalar.com/filmleri/61410/necip-fazil-kisakurek> [22.04.2024]

¹⁰⁹ İsmail Sert, "Fikir Öfkesiyle Kavrulan Bir Ömür", *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 87.

¹¹⁰ Şentürk, *Son Hamurkâr Necip Fazıl Kısakürek*, 50.

¹¹¹ Kısakürek, *O ve Ben*, 64.

Necip Fazıl'ın hayatını değiştiren yıl ise 1934 yılıdır. Esrarengiz bir şekilde vapurda karşısına gelen kişinin ona Abdülhakim Arvasi'nin sohbetinin olduğu Ağa Camii'ni ve saati fısıldaması ile tasavvuf yolculuğu başlar. Kendi ifadeleriyle; "İçime yerleştirilen saatli bombadan haberim yok. Her şeyin bir saati olduğundan haberim yok. Zaman akıyor."¹¹² demektir. Bu karşılaşmalarının ardından manevi buhranlar içine giren Necip Fazıl, bu durumunda Albülhakim Arvasi Hazretlerinin nazarları olduğunu düşünür. Hatta bu durumu "Beni avlamışlardı"¹¹³ diye ifade eder. Bu dönemde yaşadıkları ve duyduklarını *Tanrı Kulundan Dinlediklerim* ve *O ve Ben* kitaplarında toplamıştır. 30 yaşında yaşadığı bu değişimi en kısa şekilde "Tam otuz yıl saatim işlemiş ben durmuşum; Gökyüzünden habersiz uçurtma uçurmuşum" diyerek özetlemiştir. Oysa diğer arkadaşları artık onu "Mistik şair" diye çağırılmaktadır. Bu zamandan sonra bir süre daha bohem hayatına devam eden Necip Fazıl'ın yavaş yavaş entelektüel gündemine tasavvuf girmeye başlamış, zamanla söylem ve yazılarında büyük bir yer tutmuştur. Öncesinde Batı edebiyatı ve felsefesinde sıkça görülen içsel buhran, metafizik his ve umutsuzluktan söz eden Necip Fazıl, bu tanışmanın ardından Doğu edebiyatı ve tasavvuf imgeleriyle şiirler yazmaya başlamıştır.

Necip Fazıl'ın Arvasi hazretlerinin vefatına kadar 9 yıllık iletişimleri sürecinde dervişvari bir hayat yaşadığı söylenemez. Özellikle ilk yıllarında İşlami yaşam tarzına uyum sağlayabildiğini söylemek de yanlış olur. Hatta öyleki bu dönemde kendisinin iman ve inkâr arasında gidip geldiğı ve şeyhinin kitabını ateşe attığı hemen sonrasında da ateşten hızlıca alarak öptüğünü hatıralarında anlatmaktadır.¹¹⁴ şeyhinden edindiğı bilgileri de Büyük Doğu'da "Tanrı Kulundan Dinlediklerim" başlığı altında bölüm bölüm paylaşmıştır. Bu yazılar sonrasında aynı isimle kitap haline getirilmiştir.

1939 yılında ise yine bir devrim niteliğinde etki oluşturan sonrasında adını "Çile" olarak değiştireceğı şiiri "Senfoni"yi yazar. Yansıttığı farklı anlayışla kendi

---

¹¹² A.g.e., 95.

¹¹³ A.g.e., 103.

¹¹⁴ Kısakürek, *O ve Ben*, 108.

geçmişinin bağlarını çözdüğü eseri olarak bilinir. Daha sonraları “Çile” bütün şiirlerini topladığı kitabın başlığı olur. Necip Fazıl’ın değişiminin en büyük göstergelerinden biri bu şiir kitabına almadığı şiirlerini reddetmesi olmuştur: “İşte şiir kitabım bu, hepsi bu kadar ve bu kitaba gelinceye dek başka hiçbir şiir, bana, adıma ve ruhuma mal edilemez.”¹¹⁵ *Çile* kitabı dışında iki şiir kitabı daha bulunmaktadır. Bunlar, İslam peygamberi Hz. Muhammed için yazılmış şiirlerin derlendiği *Esselam*, diğeri ise 1947 itibariyle çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan daha çok siyasi eleştiriler içeren manzumelerin bulunduğu *Öfke ve Hiciv* isimli kitaplarıdır.

3.4. Çalışma Hayatı

Necip Fazıl döneminin en gözde mesleklerinden olan bankacılığa arkadaşı vesilesiyle girer. Felemenk-i Bahri Sefit, Hollanda, Osmanlı, Ziraat bankaları ve nihayetinde Kemalist çevreler tarafından kurulan ve yönetilen Türkiye İş Bankası’nda müfettişlik¹¹⁶ görevine kadar yükselir. Celal Bayar vesilesiyle girdiği İş Bankası’nda Kemalist aydın çevrelerle yakın bir ilişki kurmuştur. Bu isimler arasında Fatih Rıfki Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu sayılabilir.¹¹⁷

Tarihçi Kemal Karpat’a göre Necip Fazıl gibi birçok Cumhuriyet dönemi aydını ekonomik sıkıntılar nedeniyle devlet kurumlarında iş bulmaya yönelmişlerdir. Bu eylem de onların devletle özdeşleşmesini sağlarken, bağımsız ve nesnel fikir üretmelerinin önüne geçen bir engel olmuştur.¹¹⁸ Necip Fazıl da bu düşünce yapısıyla Kemalist çevrelerin memnun olacağı ve rejimi destekleyici yazılar kaleme almıştır.

---

¹¹⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, (İstanbul: Büyük Doğu, 2013), 11.

¹¹⁶ Suat Ak, *Necip Fazıl Bibliyografyası* (İstanbul: Büyük Doğu, 2013), 26.

¹¹⁷ Kısakürek, *Babıali* (İstanbul: Büyük Doğu, 2020), 93-94.

¹¹⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş, 2010), 217’den aktaran Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)”, 44.

Bu yazılardan biri Latin alfabesini destekleyen “I Harfi” başlığı taşıyan ve Latin alfabesini gür sesli ve hırçın Roma güreşçisine benzettiği yazısıdır.¹¹⁹ Başka bir örnek ise İzmir’de yaşanan Menemen olayından sonra Kemalist kesimlerin kaygılarıyla kaleme aldığı yazı verilebilir.¹²⁰ Ayrıca CHP’nin yarı resmi Hakimiyeti Milliye gazetesinde “Zaviye” ve “Fikir” başlıklı yazılar kaleme almıştır.¹²¹ Ancak Necip Fazıl bu yazıları sonraki yıllarda kitaplarına almadığı gibi anılarında bu dönemde farklı düşünceye sahip olduğunu belirtmiştir.¹²²

Askerlikten sonra yeniden bankacılığa dönen Necip Fazıl iyi bir maaş getirmesine ve prestijli olmasına rağmen 1938 yılında “bunun için yaratılmadığı” düşüncesi ile bu mesleği bırakır ve kendisini tümüyle yayın faaliyetlerine haşreder. Haber ve Son Telgraf gazetelerinde gazetecilik yapmaya başlar. Bu alanda adını duyurması zor olmaz. Özellikle herkesin aksine, İkinci Dünya Savaşı’ndan kaçılmayacağını söyleyip haklı çıktığında sözleri daha çok dikkate alınır hale gelir. Ancak o çıkmayan iddiası olmasına da sevinmiş ve “akıl hakkı yanılmaktır.”¹²³ diyebilmiştir.

Şairliği, gazeteciliği, politik ilgisi ve sanatının yanında kendisine eğitimci vazifesi de verilmiştir. Dönemin Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel aracılığıyla Ankara Devlet Konservatuvarı ve İstanbul’da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde öğretim görevlisi olurken Robert Koleji’nde edebiyat dersleri vermeye başlamıştır. Ancak 1942 yılında memuriyet hayatı ve yayın dünyası arasında bir tercih yapması istendiğinde etki alanı

---

¹¹⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “I Harfi”, *Hakimiyeti Milliye*, 5 Aralık 1930.’dan aktaran Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)”, 44.

¹²⁰ Necip Fazıl Kısakürek, “Necip Fazıl Bay’ın Nutku”, *Hakimiyeti Milliye*, 5 Ocak 1930.’dan aktaran A.g.e., 46-47.

¹²¹ Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)”, 43.

¹²² A.g.e., 47-48.

¹²³ Kısakürek, *Konuşmalar*, 43.

daha geniş olan yayıncılığı tercih etmiş ve memuriyeti tamamen bırakmıştır. Böylece tüm geçimini yazılarından sağlamaya başlamıştır.

3.5. Dergiciliği ve Büyük Doğu

Necip Fazıl'ın düşüncelerini söylemede, olayları/kişileri eleştirmekte veya savunmakta kullandığı en önemli araç dergiciliktir. Hayatı boyunca Ağaç (1936), Büyük Doğu (1943-1978) ve Borazan (1947) isimli 3 farklı dergi üzerinden yayıncılık faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Ağaç isimli sanat yoğunluklu ilk dergisini 1936 yılında zamanın İktisat Vekili olan Celal Bayar'ın desteği ile çıkarmıştır. Bu dergide Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Sait Faik, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Ahmet Muhip Dıranas, Cahit Sıtkı Tarancı, Samet Ağaoğlu, Sait Faik, Mustafa Şekip Tunç ve Ziya Osman Saba gibi dönemin ünlü isimlerin yazılarına yer verilmiştir.¹²⁴ 17 sayı sonra kapanan Ağaç dergisinin ardından Necip Fazıl, Haber ve Son Telgraf gazetelerinde görev yapar. Sonraları tüm düşünce yapısını, davasını kitlelere duyuracağı *Büyük Doğu Mecmuası* yayın hayatına başlar.

Büyük Doğu Mecmuası ismini CHP'nin İstiklal Marşı yerine koyulacak yeni bir marşın kendisinden talep edilmesi üzerine yazdığı "Büyük Doğu" şiirinden almıştır.¹²⁵ Bu şiir Atatürk'ün vefat etmesi üzerine resmi marş olarak kabul edilememiş, ancak Necip Fazıl bu ismi ölene kadar davasını tanımlamak için kullanmıştır. Bu bağlamda *Büyük Doğu Mecmuası* bir yayıncılık faaliyeti olmanın yanı sıra Necip Fazıl'ın aksiyoner kişiliği ve mizacındaki keskinliğini yansıtan bir laboratuvar gibidir. Fikirleri yayınlandığı 35 yıllık süre zarfında değişikliklere uğramış ve mübalağalı üslubuyla kişileri göklere çıkardığı gibi ağır ifadelerle yerdiği de olmuştur. Bu keskinlik yalnız kişilere değil, partilere, kurumlara, hükümete ve

---

¹²⁴ Fazıl Gökçek, "Bâbîâli'den Büyük Doğu'ya Yansıyanlar", *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 124.

¹²⁵ Kısakürek, *O ve Ben*, 172.

zaman zaman rejime yönelik de gerçekleşmiştir. Bu nedenle faaliyet gösterdiği 17 Eylül 1943 yılından 5 Haziran 1978¹²⁶ tarihleri arasında derginin içeriğinde bulunan siyasi-dini içeriklerin uygunsuz bulunması veya mali sıkıntılar sebebiyle dergi 15 defa kapanmak zorunda kalmıştır.¹²⁷ Ancak yine de haftalık, günlük ve aylık olarak çıkan dergi 512 sayı yayınlanarak temel değerler ve güncel olaylar hakkındaki düşüncelerini halka ulaştırmıştır.¹²⁸ Birçok yerde görülen 512 sayısının aksine Suat Ak tarafından hazırlanan Necip Fazıl bibliyografyasında bu sayı 555 olarak verilmiştir.¹²⁹

Büyük Doğu'nun ilk devresinde hükümetin sert yaptırımlarıyla karşılaşmamak adına temkinli bir yayın politikası güttüğünü “mecburi bir kekemelik, baklayı dil altına gizleme...vaziyeti idare etme mecburiyeti”¹³⁰ sözleriyle ifade etmiştir. Sonrasında bu ilk devri “iptidai devir” olarak adlandırmıştır. Necip Fazıl'ın bu iki dergi dışında Büyük Doğu dergisinin 1947 yılındaki 72. sayısının mahkeme kararı ile kapatılması üzerine üç sayı çıkardığı Borazan ismini taşıyan bir mizah dergisi de yayınlamıştır. 30 Aralık 1947 yılında Büyük Doğu'nun 73. sayısının yayımlanmasıyla Borazan dergisi 4. sayısını çıkarmamıştır.¹³¹

Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisinde kendi ismi dışında kullandığı çeşitli mahlasları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Adıdeğmez, Diplomat, Akıl Hocası, Dedektif X 1, Rıdvan Balkır, M. Işıklı, Ahmed Abdülbâki, Kulak Misafiri, Tetkikçi, Ozan, Muhbir, Bankacı, İstanbul Çocuğu, Prof. Ş.Ü., Prof. H.H. M. Sarı Çizmeli gibi isimlerdir. Necip Fazıl'ın bu mahlaslar dışında kendi kaleme aldığı

---

¹²⁶ Kanık, “Edebiyat ve Siyaset Bağlamında, Necip Fazıl'ın Edebi ve Siyasi Polemikleri”, 454.

¹²⁷ Suat Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay, 2016), 267.

¹²⁸ A.g.e., 268.

¹²⁹ Ak, *Necip Fazıl Bibliyografyası*, 10.

¹³⁰ Kısakürek, *Babıali*, 265.

¹³¹ Abdullah Uçman, “Necip Fazıl'ın Yayımladığı Dergiler”, 91.

yazılarda başka şahısların isimlerini kullandığı da görülmektedir. Bu isimlerin başında eşi Neslihan Kısakürek gelmektedir. Diğer isimler ise Abdullah Saraçoğlu, Abdürrahim Zapsu, Ahmet Semiz, Ali Biraderoğlu, Ali Rıza Pişkin, Behçet Bağdatlıoğlu, H. Yananlı, Hüseyin Arı, Ömer Karagül, Rafet Çingil, Salih Güler, Şakir Üçışık ve Zahir Güvemli şeklindedir.¹³²

Büyük Doğu'nun ilk devrinde Necip Fazıl dışında birçok şair, fikir insanı ve yazarın yazıları dergide yayınlanmıştır. Bu isimlerden bazıları; İlhan Berk, Asaf Halet Çelebi, Özdemir Asaf, Hilmi Ziya Ülken, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Fikret Adil'dir. Ancak zamanla bu isimlerin bir kısmı dergiden ayrılmaya başlamıştır. Bu durumun nedenleri arasında kişilerin dünya görüşündeki değişimin yanısıra Necip Fazıl'ın zamanla keskinleşen kalemi ve değişen düşünce yapısı gösterilebilir. Bu süreçte ayrılan kalemlerin yerine de Cemil Meriç, Sezai Karakoç, Rasim Özdenören, Ergun Göze, Akif İnan ve Erdem Beyazıt gibi isimlerin yazıları görülmeye başlanmıştır.¹³³

Büyük Doğu yalnızca mecmua olarak değil bir davanın ismi olarak da zikredilmektedir. Bu nedenle Necip Fazıl'ın dergicilik faaliyeti dışındaki aksiyoner adımları olan Büyük Doğu Cemiyeti ve b.d. Fikir Kulübü'nde de bu isim kullanılmıştır. Necip Fazıl'ın görüşlerinin gerçekleştirileceği parti hüviyetinde planlanan "Büyük Doğu Cemiyeti" 28 Haziran 1949 tarihinde kurulur.¹³⁴ Cemiyete üye alımların başlanacağı dergide ilan edilir. Bu ilan Cemiyete her şartını kabul ederek üye olmak isteyenleri davet etmektedir. Cemiyetin resmi olarak kurulacağı tarih yaklaştığında üye olmak için müracaat edenlerin sayısı 10.000 kişiyi bulmaktadır.¹³⁵ 1950 seçimleri için hazırlanan Cemiyet Necip Fazıl'ın mahkûm edilmesiyle seçimlere giremez. Bunun nedeni ise Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'daki "Altıparmak" isimli yazısının "Türklüğe Hakaret" suçlamasıyla yargılanmasıdır.¹³⁶

---

¹³² A.g.e., 12.

¹³³ Gökçek, "Bâbîâli'den Büyük Doğu'ya Yansıyanlar", 131.

¹³⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu Cemiyeti* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 5.

¹³⁵ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi*, 61.

¹³⁶ A.g.e., 77.

Seçimlere giremeyen Cemiyet 1 yıl 10 ay 29 günlükken 26 Mayıs 1951 tarihinde “üyelerinin içinde buldukları siyasi, ruhi, içtimai, mali amiller yüzünden” feshedilir.¹³⁷

Bir diğer Büyük Doğu davasının adımı olan “b.d. Fikir Kulübü” 1965 yılında Necip Fazıl’ın konferanslarına devam ederken oluşan gençlik harmanını aksiyon birlik haline getirmek istemesiyle oluşmuştur. Cemiyetten farkı ise adında yer alan fikir kulübüne uygun şekilde politika dışı olarak kurulmasıdır.¹³⁸ Ancak 11 Aralık 1966’da Ankara’da düzenlenen “Tarihimizde Sahte Kahramanlar” isimli konferansın Kulüp adına organiza edilmesiyle Kulübe dava açılır. Bu davada savcılık tarafından “Din esasına bağlı cemiyet kurmak” iddiâsıyla Kulübün kapatılması talep edilmektedir. Netice itibariyle Fikir Kulübü’nden de istediği neticeyi alamayan Necip Fazıl, 1968 yılında kulübü faaliyet dışı bırakır.¹³⁹

3.6. Konferanslar Serisi

Necip Fazıl, uzun süre devam ettirdiği yayıncılık faaliyetlerinin ardından 1960’larda şehir şehir gezmeye ve insanlara hitap etmeye başlamıştır. İlk olarak İstanbul Aydınlar Ocağı’nda başlayan ve sonrasında Milli Türk Talebe Birliği’nin öncülük ettiği 300’den fazla konferans gerçekleştirilir. Yalnızca gençlerin değil tüm halkın ilgi gösterdiği bu konferanslar sayesinde Necip Fazıl, dergideki yazıları ile ulaştığı okuyucularıyla tanışma ve onlara doğrudan hitap etme imkânı bulmuştur.

70’li yılların sonuna kadar devam eden konferanslar; Salihli, İzmir, Erzurum, İzmit, Bursa, Konya, Adana, Maraş, Tarsus, Malatya, Adıyaman, Burdur, Kayseri, Akhisar, Ankara, Kırıkkale, Eskişehir, Kırklareli, İstanbul, Adapazarı, Turgutlu, Aydın, Trabzon, Rize, Amasya, Çorum, Samsun, Diyarbakır, Yozgat, Van, Denizli ve Afyon şehirlerinde gerçekleşmiştir. Konferanslar “Tarih Boyunca Ahlaki Gelişimiz”,

---

¹³⁷ A.g.e., 101.

¹³⁸ A.g.e.,189.

¹³⁹ A.g.e., 193-196.

“Türkiye ve Komünizma”, “Dünya Görüşümüz”, “Sosyalizm”, “Ayasofya”, “Dünya İdeolojileri ve İslam”, “Özlediğimiz Neslin Vasıfları” ve “Halimizin Muhasebesi” başlıklarını taşımaktadır.¹⁴⁰ Daha sonrasında bu konferans başlıkları *Yolumuz, Halimiz, Çaremiz, Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, İman ve Aksiyon, Sahte Kahramanlar ve Dünya Bir İnkılap Bekliyor* isimleriyle kitap haline getirilerek okurlara ulaştırılır.

3.7. İdeolocya Örgüsü

Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin ilanı sırasında henüz 19 yaşında olan Necip Fazıl Kısakürek, yaşadığı dönemde İslamcılık, batıcılık, milliyetçilik, modernlik gibi birçok ikilemin yanı sıra geçmiş ve gelecek kavgasının da yoğun yaşandığı bir gençlik dönemi geçirmiş ve bu ikilemlerin birçoğunu kendi ailesi içerisinde de tecrübe ederek büyümüştür. Muhafazakâr bir dede, Batı hayranı bir babaanne, modernist bir baba ve nihayet dindar bir anne ile şekillenen zihin dünyası, Fransa’ya gönderilen öğrenciler arasında yer almasıyla farklı perspektiflerin cem olduğu bir dimağ haline gelmiştir. Dahası iki savaş arası dönemin belirsizliği, komünizm ve kapitalizmin tüm dünyada yankı uyandırması ve Türkiye’de Kemalizm’in yükselişi de Necip Fazıl’ın düşünce dünyasına etki etmiştir. Tüm bu hareketli ve zıtlıklarla dolu entelektüel zihin dünyasının tasavvufla kesişmesi o döneme kadar biriktirdiği zıtlıkları İslamiyet odaklı bir çerçeveye şekillendirmiştir. Öyleki İslam inkılabının tüm ideolojilerin yerine uygulanabilecek halini alternatif bir ideoloji olarak üretmek tasvir etmiştir. Bu ideoloji ve yönetim şeklini İdeolocya Örgüsü kitabında etraflıca işlemiştir.

Bu kitapta keskin ve katı sayılabilecek devlet- toplum düzeni tasvir edilmiştir. İslamiyet odaklı ve net çerçevelerle çizilen bu düzende “Başyücelik Devleti” ismiyle bir devlet teorisi de sunulmuştur. İslam odaklı bir ideoloji sunulan kitapta eleştirdiği devlet kurumları ve yönetim şekillerine de alternatifler üretilmiştir. Bu yönetim modelini Sır isimli yarım kalmış piyesi ile de göstermek istemiş ancak “kanlı ihtilale teşvik”

---

¹⁴⁰ A.g.e., 200-236.

iddiasıyla dava açılmış ve piyes yarım kalmıştır. Bu piyeste toplumun ileri gelenlerinin “yüceler kurultayı” ismiyle iktidarda olacağı bir rejimi anlatırken yeşiller ve siyahlar arasındaki ihtilal anlatılmaktadır. Necip Fazıl’ın burada ifade ettiği devlet modeline en yakın yönetimin 1980 darbesi sonrası hükümeti olduğu söylenebilir.¹⁴¹ Kaldı ki kendisi de bu darbeyi “Bu hareket olmasaydı devlet olmayacak, millet yerinde kalmayacaktı.” diyerek desteklemiş¹⁴² ve darbe hükümetine yönelik 21.11.1980 tarihli ‘Kurtuluş Davasında Reçete’ başlıklı 20 maddelik yapılacaklar listesi hazırlamıştır.¹⁴³

Kendisi İdeocya Örgüsü isimli eserine özel önem atfetmiş ve kitabın girişinde “Ben, arının peteği hendeleştirmeye memur bulunması gibi, bu eseri örgüleştirmek için yaratıldım...”¹⁴⁴ demiştir. Bu eserin önemini göstermesi bakımından dikkate değer olan bu ifadeler benzer bazı ifadeler diğer bazı eserlerinin girişinde de görebilmekteyiz. Bunlara örnek olarak şiirlerin bir araya getirildiği *Çile* kitabını “ana kitap”, *Bir Adam Yaratmak* isimli tiyatroyu “en bağlı olduğum eser” ve *Çöle İnen Nur* isimli Hz. Muhammed’i anlatan biyografik eserini “gaye eseri” olarak nitelendirmektedir.¹⁴⁵

3.8. Tarihi Görüşleri

Necip Fazıl, kendisinin tarihçi olmadığını söylemesine karşın tartışmalı olan birçok tarihi simge isim ve olayla ilgili yazı yazmaktan geri durmamıştır. Özellikle bir

---

¹⁴¹ Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)”, 257-258.

¹⁴² Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 11/13* (İstanbul: Büyük Doğu, 2015), 39.

¹⁴³ A.g.e., 131-133.

¹⁴⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *İdeocya Örgüsü* (İstanbul: Büyük Doğu, 1973), 4.

¹⁴⁵ İsmail Kara, “İdeocya Örgüsü Nasıl Ele Alınabilir?”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 265.

dönem bazıları tarafından “kızıl sultan” olarak anılan II. Abdülhamid’e “ulu hakan” diyerek kendisi hakkında yazılar yazmış ve 600 küsur sayfalık bir kitap kaleme almıştır. Bunun dışında yine bir dönem bazıları tarafından vatan haini olarak anılan son Osmanlı padişahı Vahdettin için *Vatan Dostu Sultan Vahidüddin* ismiyle bir kitap yazarak onu savunmuştur. Kitaplardaki görüşlerini kanıtlara dayandırmadan aktaran Necip Fazıl, önsöz kısmında kendisinin bu çabasının “sanat ve tefekkür adamı” olmak olduğunu, tarihçi olmadığını ve bu eserlerle de bir tarih denemesi yapmadığını özellikle ifade etmektedir. Eserlerinde anlattıklarının davasını ispata yettiğini belirterek bibliyografya, endeks, vesika gibi nişanların aranmasının “yersiz” olduğunu ifade eder. Anlattıklarının gerçekliğinin sabit ve apaçık meydanda olduğunu düşünmektedir. Bu inançla “Bir tarihçi kıstasıyla beni yalanlayabilecek biri varsa buyursun!..”¹⁴⁶ diyerek tarihçileri tartışmaya davet etmektedir.

Necip Fazıl, Cumhuriyetin ilanıyla reddi miras yaptırılan bir milletin tarihindeki bazı olayları, kişileri mevcut tarih yazımına zıt şekilde konumlandırmıştır. Böylelikle mevcut ideolojilerin çerçevesinde tarih anlatısı öğretilen nesillere tarihi olayların ve kişilerin farklı bir perspektifini sunmuştur. Tabi bunu yaparken yanlışlığa, abartıya, zıtlığa ve pek tabii çarpıtma tehlikesine çok defa düşmüştür. Ancak zaman zaman bazı konularda tarihe ışık tuttuğuna dair veriler de bulunmaktadır. Örneğin bunlardan biri Mustafa Kemal Atatürk’ün 1919’da Anadolu’ya kendi isteğiyle değil zorla gönderildiğine dair bir telgrafın olduğu iddiasıdır. Bu iddiaya göre Atatürk’ün Eylül 1919 yılında Havza’da Sultan Vahidüddin’e gönderdiği telgrafta bulunan “ilka” (zorlama) kelimesi “dilhâh” kelimesi ile değiştirilmiştir. Bu durumda Mustafa Kemal’in Anadolu’ya kendi isteğiyle değil Sultan’ın zorlamasıyla gittiği iddia edilmektedir.¹⁴⁷ Nitekim Nutuk’ta da bu ifadenin doğrulandığı¹⁴⁸ ve hatta Sivas’ta

---

¹⁴⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hakan Abdülhamid Han*, 3. bs. (İstanbul, İkbal,1976), 7-10.

¹⁴⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Sultan Vahidüddin*, (İstanbul, Toker, 1968), 182 – 184.

bizzat Mustafa Kemal tarafından çıkartılması teŖvik edilen İrâde-i Milliye gazetesinde de bu ifadelerin bulunduğu söylenmektedir.¹⁴⁹ Bu iddiaların doğruluğunu zaman gösterecektir.

3.9. Siyasi YaŖamı ve Mahkumiyetleri

Necip Fazıl Kısakürek dönemin koŖullarıyla doğrudan ilgili her sanatçı gibi siyasetin doğrudan yaŖama etkisini fark etmiŖtir. Bu sebeple yoğun bir Ŗekilde siyasilere ve siyasi olaylara yönelik söylemleriyle dönemin hep gündeminde olmuŖtur. Ülkede yaŖanan olaylara karŖı görüŖlerini *Büyük Doğu Mecmuası* baŖta olmak üzere birçok mecrada paylaŖmıŖ, konferanslar vererek halka kendi düŖüncelerini aktarmıŖtır. Girdiği edebiyat kıraathanelerinde veya küçük çaptaki meclislerde dahi görüŖlerini açıklamaktan geri durmamıŖtır. Çünkü Necip Fazıl, siyasete girmeden bir Ŗey söylemenin mümkün olmadığını örneklendirmek için bir Ŗeker hastasının ithal edilmeyen insülin ilacıyla dahi hastalığın değil siyasetin konuŖmuŖ olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁰

Büyük Doğu Mecmuası da Necip Fazıl'ın olaylar karŖısında oluŖturduđu manifestoların, siyasi düŖüncelerin topluma yayıldığı birer kaynak hükmündedir. Birçok kez kapatılmasına karŖın -tarafsızlığı tartıŖılır olsa da- adeta Türkiye'nin

---

¹⁴⁸ “Bu vâsi selahiyetin beni İstanbul'dan nefy ü teb'îd maksadıyle Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği mucib-i istiğrâbımız olabilir (Bu geniŖ yetkinin beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaŖtırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından bana nasıl emanet edildiğine ŖaŖırmıŖ olabilirsiniz!” Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, (Ankara: 1927), 7.

¹⁴⁹ Gazetede ki cümle Ŗöyledir: “İlkâ-i milkdâriyelerinden mülhem azm u imân ile vazife-i âcizanemde müdâvim bulunuyorum.” Oysa *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde (cilt 1, 1940) bu cümle Ŗu Ŗekle bürünmüŖtür: “Dilhâh-i milkdâriyelerinden mülhem azm u imân ile vazife-i âcizanemde müdâvim bulunuyorum.” Kısakürek, *Sultan Vahidüddin*, 182-184. Ayrıca bkz. Mustafa Armağan, *Küller Altında Yakın Tarih*, (İstanbul: TimaŖ, 2006).

¹⁵⁰ Kısakürek, *KonuŖmalar*, 177.

siyasi ve sosyal tarihini kayıt altına alan bir arşiv hükmündedir. Dönüşen ülkenin çeşitlenen sosyal ve siyasi havası Necip Fazıl'ın da düşüncelerinde değişikliklere neden olmuş, kendisiyle çeliştiği durumların oluşmasının yanı sıra siyasilere karşı olan tutumlarında çok keskin ayrımlar görülebilmektedir.

Necip Fazıl'ın en büyük eleştirisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üzerinedir. Ancak bu eleştiri Mustafa Kemal Atatürk üzerinden değil İsmet İnönü üzerinden sürdürülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında, Necip Fazıl'ın Mustafa Kemal Atatürk hakkındaki -sonradan kısmen değişse de- müspet düşünceleri, rejime karşı bir tehdit olmadığına karşı yöneticileri ikna etme çabası¹⁵¹ ve yasal olarak Atatürk'ü eleştirilmenin mümkün olmaması sayılabilmektedir.¹⁵² Ancak Atatürk'ün ve rejimin desteklenmesine karşın dergi bakanlar kuruluyla kapatılmış ve kendisi askerliğini yapmak üzere sürgüne gönderilmiştir.

Necip Fazıl'ın Atatürk hakkındaki müspet görüşlerini kısaca açmak gerekirse 12 Kasım 1943 tarihli derginin kapağında Atatürk bir kapıyı anahtar ile açarken resmedilmiş ve "Atatürk'ün Altın Anahtarla Açtığı Son Fabrika Kapısı... Şimdi Onun Ruhunu, Aynı Anahtarla Türk'ün Zafer Kapısında..."¹⁵³ yazısı ile okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca Büyük Doğu dergisinin 19 Kasım 1943 tarihli 10. sayısında "Atatürk Dirilecektir!"¹⁵⁴ başlığıyla bir yazı Necip Fazıl imzası ile yayımlanmıştır. İronik olan durum ise bu yazıdaki benzer ifadelerin "Fatih Dirilecektir!"¹⁵⁵ başlığıyla

---

¹⁵¹ Toker, "An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)", 131.

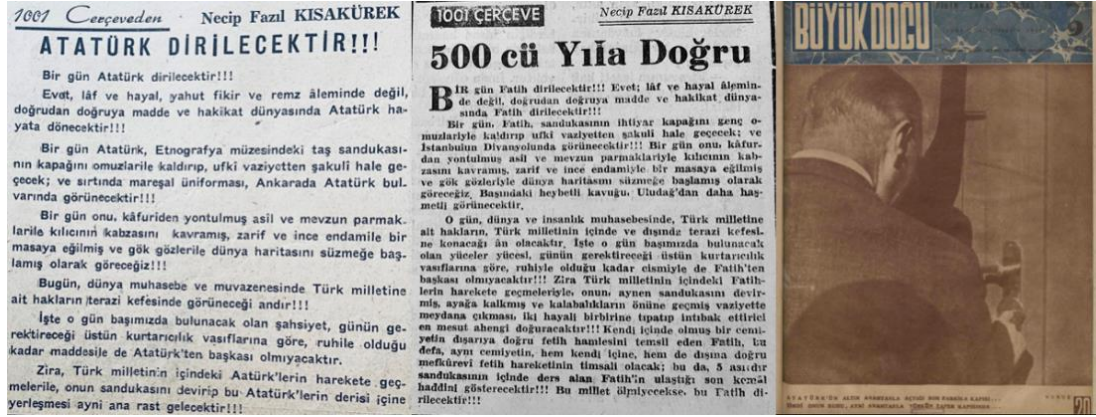
¹⁵² Anayasa, 2391 Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, Kanun numarası: 5816, Tarih: 31/7/1951 S.7872, Tertip: 3, C. 32, S. 1842.

¹⁵³ "Atatürk'ün Altın Anahtarla Açtığı Son Fabrika Kapısı... Şimdi Onun Ruhunu, Aynı Anahtarla Türk'ün Zafer Kapısında...", *Büyük Doğu*, C. 1 S. 9 (12 Kasım 1943): 1.

¹⁵⁴ Necip Fazıl Kısakürek, "Atatürk Dirilecektir", *Büyük Doğu*, S.10 (19 Kasım 1943): 2.

¹⁵⁵ Necip Fazıl Kısakürek, "500 cü Yıla Doğru", *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 11 (23 Aralık 1949), 2.

1949 yılında yeniden yayınlanmıştır. Resimleri aşağıda verilen bu iki yazının cümlelerinin aynı sayılabilecek kadar benzerlik göstermesi de dikkate değerdir.

Resim 3. 1: Necip Fazıl'a Ait "Atatürk Dirilecektir!!!" Başlıklı Yazı

Resim 3. 2: Necip Fazıl'a Ait Fatih Sultan Mehmed'i Anlattığı Yazı

Resim 3. 3: Atatürk'ün resmedildiği Büyük Doğu Kapak Sayfası

Necip Fazıl'ın CHP ve özellikle İnönü'ye olan olumsuz düşüncelerini birçok yazısında, kitaplarında, konferanslarında görmek mümkündür. Ancak bir yandan parti liderleri ile görüşmeye devam etmiş, Bayar'ın yönlendirmesi ile İş Bankası'nda göreve başlamış, 1936 yılında ise Ağaç isimli dergisini çıkarabilmesi için kendisine parti ödeneğinden destek olunmuştur. Dahası CHP'den iki kez milletvekili adaylığı için ismi verilmiştir. Biri Refik Saydam'ın, diğeri Memduh Şevket Esenal'ın önerisi olan bu adaylık talepleri İsmet İnönü tarafından reddedilerek sonuçlandırılmıştır.¹⁵⁶ Necip Fazıl başka kişilerin aracılığı ile mebus adayı gösterildiğini söylemiş olsa da kendisinin de form doldurarak başvuruda bulunduğu söylenmektedir. 1947 yılındaki bu girişim için en büyük etken ise CHP'nin "dini açılım" hamlesi olara

¹⁵⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes* (İstanbul: Büyük Doğu, 2004), 26-27.

gösterilebilir.¹⁵⁷ Tüm bunlara rağmen Necip Fazıl CHP'den milletvekili olmadığı için hamdeder.

Ancak zamanla Necip Fazıl'ın keskinleşen ve dini yoğunluğu artan yazılarının etkisi ile bu karşılıklı ilişkide taraflar birbirlerine karşı bir duruş sergilemişlerdir. Bu durumun en somut göstergelerinden biri 1947 yılında CHP'nin düzenlemiş olduğu sanat ödülleri jüri tarafından birinci seçilen Necip Fazıl'ın Sabır Taşı isimli piyesi ödülünün parti ileri gelenlerinin müdahalesi ile kendisine verilmemesidir. Ödül töreninde birinciliğe layık eser olmadığı ifade edilerek ikincilik ve üçüncülük ödülleri verilir. Necip Fazıl ise bu durumu “CHP kasasından çıkacak bir mükâfat böyle bir CHP düşmanı ‘gerici’ ye nasıl verilir?”¹⁵⁸ sözleriyle ifade eder.

Necip Fazıl'ın zamanla partiyi bir puthane, parti mensubu kişileri ise “kara cübbeli despotlar” olarak nitelendirir.¹⁵⁹ Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformları ise “Noel ağacının yemişleri”ne benzetir.¹⁶⁰ Kelimeleri hünerle kullanan şair CHP eleştirisini yalnızca kavramlar üzerinden yapmaz ve şiirlerinde de sıklıkla hicivler görülmektedir. Necip Fazıl'ın bu tarz eleştirel şiirleri *Öfke ve Hiciv* isimli kitabında toplanmıştır. Ayrıca *Hücum ve Polemik* başlığını taşıyan kitabında kişi ve kurumlara olan sert tavrı ve eleştirilerini görebilmekteyiz.

Necip Fazıl, CHP'nin tek başına iktidarının sona erdiği 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin (DP) bir zaferi olarak görmez. Kendisi halkın Demokrat Parti'yi seçmekten ziyade “CHP'yi başından attığını” ifade eder.¹⁶¹ Halk CHP'nin gitmesi için Demokrat Parti'ye oy vermiştir. Durum Necip Fazıl'ın ifadeleriyle 27 yıldır iktidarda

---

¹⁵⁷ Ercan Yıldırım, “Necip Fazıl'da Siyasallık: Realpolitikten İdealpolitığe Ulaşma Davası”, *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 493 – 522.

¹⁵⁸ Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, 31.

¹⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 10/13* (İstanbul: Büyük Doğu, 1999), 20.

¹⁶⁰ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, 83.

¹⁶¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Başmakalelerim I*, (İstanbul: Büyük Doğu, 2008), 21. Ayrıca bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Türkiye'nin Manzarası* (İstanbul: Büyük Doğu, 2017), 77.

bulunan “korsan gemisi” CHP’nin devrilmesiyle, altından çıkan DP’yi insanların “kurtuluş adası” zannetmeleri şeklindedir.¹⁶² Kaldı ki kendisine göre ülkede kurulan partiler de ayrı bir dava, ideoloji veya dünya görüşü üzerinden değil, doğrudan CHP karşıtlığı üzerinden kendilerini konumlandırıp faaliyet göstermektedirler.¹⁶³

Necip Fazıl, Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidar devresini üç ayrı başlık altında incelemektedir. Bunlar “hedefsiz gayret” (1950-1954), “boşuna zahmet” (1954-1957) ve “boyuna gaflet” devreleridir (1957-1960). İlk dönemde belirsiz hedefler peşinde adımlar atan DP kendisine ait bir prensip oluşturamadığı için eleştirilir. İkinci devrede Demokrat Parti’nin farklı fikirleri kendi çatısı altında topladığı ve CHP nefreti üzerinden ilerleyen yapının aslında kendi sonunu getirdiği dönemdir.¹⁶⁴ Partinin maddiyatçı ve ruhunu kaybetmiş hale geldiği üçüncü devrede ise siyasi gelişmelere karşı aksiyon alınamaz hale gelinmiştir.¹⁶⁵ Bunlar dışında DP’nin 14 yıllık yaşamını değerlendiren Necip Fazıl, DP’yi üç konuda daha eleştirdiğini ifade eder. Bunlar Bayar’ı kapsayan bir ideolojiyi ortaya koyamaması, partiyi CHP düşüncesinin karşısına konumlandıramamış olması ve hürriyet-demokrasi kelimelerinin içlerinin doldurulamaması şeklindedir.¹⁶⁶

Necip Fazıl’ın Adnan Menderes hakkındaki tüm görüşleri 1970’lerde yayınlanan *Benim Gözümden Menderes* kitabında bulabilmektedir. Bu kitapta ayrıca Menderes döneminin tarihsel olaylarına da yer vermiştir. Necip Fazıl, DP iktidarının 5. yılı olan 1955 yılında Adnan Menderes için yazdığı uzun şiirde herkesin kendisinde menfaat aradığını, çizdiği yolun eğri olduğunu ama yine ümidini kesmediğini ifade etmektedir.¹⁶⁷ Kendisini seçerek CHP’ye karşı halk ihtilali yapan vatandaşların

---

¹⁶² Kısakürek, *Benim Gözümden Menderes*, 128.

¹⁶³ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve 3*, (İstanbul: Büyük Doğu, 2010), 60.

¹⁶⁴ Kısakürek, *Benim Gözümden Menderes*, 302.

¹⁶⁵ A.g.e., 382.

¹⁶⁶ A.g.e., 107.

¹⁶⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Öfke ve Hiciv* (İstanbul: Büyük Doğu, 1997), 10-13.

amaçlarını yerine getiremeyen DP, Necip Fazıl ifadesi ile “hep”e ulaşamayınca “hiç”e doğru yuvarlanmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁸ 1960 darbesinin ise “yoğurttan hükümet” olan DP’ye “mukavvadan hançer saplamak” anlamına geldiğini¹⁶⁹ ve darbeye en az suçlunun ordu olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre darbenin sorumlusu en çok CHP ve darbeye fırsat veren DP saflarıdır.¹⁷⁰ Necip Fazıl, Menderes Yassıada’da idam edildikten sonra “Zeybeğin Ölümü” başlığıyla ağıt niteliği taşıyan bir şiir kaleme almıştır.¹⁷¹

Necip Fazıl Kısakürek’in Adalet Partisi’ne verdiği değer 27 Mayıs İhtilali sonrasında DP iktidarının yapamadığı icraatları yapmayı vaat etmesi ve CHP karşısında bir konum tutmasından kaynaklanmaktadır. Necip Fazıl’ın “intihar” olarak ifade ettiği Milli Selamet Partisi’nin CHP ile koalisyon kurma çabası, “tek dayanağın” Adalet Partisi olmasına neden olmuştur. Ayrıca DP sonrasında muhafazakâr kesime en yakın ideoloji geliştiren parti de Adalet Partisi’dir. Öyle ki Necip Fazıl, 1965 yılında Adalet Partisi’nden beklentisini ifade eden bir şiir dahi kaleme almıştır: “Resimde kalma, Kır At! Yık çerçeveni, kır, at! Bul o kayıp ruhu ki, Ölçemez hiçbir kırat!”¹⁷² Seçim sonucunda birinci parti çıkarak 240 sandalye kazanan Adalet Partisi Necip Fazıl’da bir heyecan oluşturur ve seçim yılı olan 1965’te “Kadromuz” isimli bir şiir yazarak heyecanını dile getirirken şiirine “Bir gün deriz inşallah; son engeli devirdik!”¹⁷³ cümlesiyle son verir.

Necip Fazıl’ın Adalet Partisi’ne olan bu olumlu bakışı çok uzun süre devamlılık göstermez ve zamanla Demirel’e karşı sert bir üslup kullanmaya başlar. Örneğin 1967’de yazdığı “El” şiirinde “Gidiyoruz eski yola paralel” gibi ifadelerde Demirel

---

¹⁶⁸ Kısakürek, *Türkiye’nin Manzarası*, 72.

¹⁶⁹ Sert, “Fikir Öfkesiyle Kavrulan Bir Ömür”, 91.

¹⁷⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Sahte Kahramanlar* (İstanbul: Büyük Doğu, 1976), 59.

¹⁷¹ Kısakürek, *Çile*, 384.

¹⁷² Kısakürek, *Öfke ve Hiciv*, 26.

¹⁷³ A.g.e., 36.

dönemindeki icraatların daha önce gerçekleştirilenlerden farklılık göstermediği eleştirisinde bulunur.¹⁷⁴ Necip Fazıl eleştirisinin dozunu sürekli bir şekilde arttırır. 1971’de “Süleymanname” isimli şiirinde Demirel’in Ispartalı oluşuna vurgu yaparak kendisine “Güller diyarının yapma gülüsün” der.¹⁷⁵ Demirel’i bir davası olmamasıyla suçlar, kendisinden millete hayır gelmeyeceğini ifade eder.¹⁷⁶ Demirel’in “mason” olduğu belgelerle kanıtlamaya çalışır. Ancak Demirel’le görüşmesinin ardından kendisinden “inkılap” beklediğini de ifade etmektedir.¹⁷⁷

Milli Nizam Partisi İslami bakış açısı ve kurucularının birçoğunun Büyük Doğu geleneğinden etkilendiği bu parti Necip Fazıl için ilk etapta ayrı bir yer tutmaktadır. Kendisi Parti’nin toplantılarına katılır, kongrelerde konuşmalar yapar ancak yine de partinin yanlış tutumları ve genel başkan Necmettin Erbakan’ın “keyfi” olarak nitelediği uygulamalarını eleştirmekten de geri durmaz.¹⁷⁸ Ancak kendisinin uyarıları Parti tarafından dikkate alınmaz. 12 Mart Muhtırası ile Parti’nin faaliyetlerine son verilir.¹⁷⁹

Milli Nizam Partisi’nin kapatılmasının ardından Milli Selamet Partisi’nin kurulma serüveni başlar. Necip Fazıl de benzer şekilde Necmettin Erbakan ve çevresiyle ilişkilerini sürdürmeye devam eder. Seçimlerde Parti beklentinin üzerinde bir başarı elde ettiğinde Necip Fazıl kendilerine muhalefette kalmaları tavsiyesinde bulunur. CHP’nin ilk koalisyon teklifine hayır denildiğinde Necip Fazıl bunu büyük bir takdirle karşılayarak “sırat köprüsünün başındaki kontrol kulesinden geçmek” olarak nitelendirir. Ancak Parti CHP ile ortaklık yapınca eleştirilerin dozu da zamanla

---

¹⁷⁴ A.g.e., 38.

¹⁷⁵ A.g.e., 41-42.

¹⁷⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Başmakalelerim 2* (İstanbul: Büyük Doğu, 2008), 165.

¹⁷⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve 5* (İstanbul: Büyük Doğu, 2010), 198-227.

¹⁷⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 3* (İstanbul: Büyük Doğu, 1997), 67.

¹⁷⁹ Kenan Çağan, “Necip Fazıl’ın Siyasal Çizgisindeki Evrilmeler”, *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 132.

sertleşir. Bir süre sonra Büyük Doğu'nun "düşük çocuğu"¹⁸⁰ olarak nitelendirdiği partiden; devlet zamlarını savunması, komünist kişilerin göreve getirilmesi, 163. maddenin¹⁸¹ kaldırılması için adım atılmaması gibi sebeplerle tümüyle uzaklaşır.¹⁸² Ancak Parti İslami hareketler için suçladığında kendisi hemen Parti'nin savunuculuğu üstlenir. Bu durumu 29 Ekim 1977'de bir yazısında şöyle ifade eder: "Milli Selamet Partisine küfürden gelen her hücum bizdir ve karşısında her defa bizi bulacaktır."¹⁸³ Sonraki bir gelişme Necip Fazıl için bir umut ışığı meydana getirir. Milli Selamet Partisi'nin gençlik kolu olan Akıncılardan ayrılan "Akıncı Güç" isimli oluşum kendi dergilerini kapatarak *Büyük Doğu*'ya dâhil olmaya karar vermişlerdir. Bu da Necip Fazıl tarafından aradığı gençliğin "heykel kalıbı"nı bulmak olarak ifade edilir.¹⁸⁴

Kendisinin doğrudan özdeşlik kurduğu iki parti DP ve MSP olduğundan diğer tüm partilere olan yakınlığını CHP karşıtlığı ve başka seçeneğin olmaması üzerinden anlamlandırır. Bu bağlamda 70'li yıllarda MHP'ye olan yöneliminde belirleyici unsurun MSP'ye olan uzaklığı olduğu söylenebilir. MHP ile fikri değil, aksiyonel bir birliktelik kurar. 70'li yıllarda sağ-sol çatışmaları ve komünizm tehdidi MHP'nin

---

¹⁸⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 9/10* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 78.

¹⁸¹ "Madde 163- Lâikliğe aykırı olarak, Devletin içtimaî veya iktisadî veya siyasî veya hukukî temel nizamlarını, kısmen de olsa dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır...siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dinî ve dinî hissiyatı veya dince mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan ve telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır..." *Resmî Gazete* tarih/sayı:3.11.1980/17149. Bu madde 1991 yılında Turgut Özal döneminde yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁸² Asım Öz, "Çile İçinde Çile': Necip Fazıl Çerçevesinden Ardıllarının Eleştirisi", *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 576.

¹⁸³ Kısakürek, *Çerçeve 5*, 184.

¹⁸⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 7/8* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 11.

rolünü daha da netleştirir. Komünizm karşıtlığı üzerinden Necip Fazıl ülkücü gençlik ve MTTB'deki ahlaki ve fikri donanımları birleştirmeye çalışır. Necip Fazıl MHP için “40 yıllık emeğimin semeresini bu çevrenin aksiyoncu ruhundan bekliyor ve istiyorum!”¹⁸⁵ diyerek partiye bağladığı umudu dile getirmektedir. Bunun dışında MHP'ye oy getirmesi umuduyla “Oklar tirkeşte, gözler Türkeş'te” şeklinde parti sloganı yazmış¹⁸⁶, “Gün geldi, saat çaldı; İşte yol, koş takibe! Yetmez mi esaretin; ey Türkoğlu, davran be!”¹⁸⁷ şeklinde şiir kaleme almıştır. Ancak Necip Fazıl'ın milliyetçiliği İslamiyet odaklı iken, MHP Türkçülük ve turancılık odaklı bir milliyetçilik sürdürmekteydi. Bu yönüyle Necip Fazıl tarafından eleştirilmişlerdir. Partinin genel kongresinde “Sana Türkçü ve kafatasçı göziyle bakıyorlar. Onlara sen, İslama girdikten sonra ve onda eridikten sonraki Türk'ün Türkçüsü ve kafacısı olduğunu göstermek borcundasın...”¹⁸⁸ diyerek Türklük vurgusunu İslamiyet üzerinden anlamlandırmıştır.

Necip Fazıl, tüm siyasi partiler ve liderleriyle ilişki kurmuş, kimi zaman övgüler dizmiş, kimi zaman en sert eleştirileri dile getirmiştir. Ancak ironik şekilde Necip Fazıl parti fikrine karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın en temel nedenleri ise partilerin “bizim” değil, Batı medeniyetine ait olması ve bu tarz yönetim şekillerinin Batılı fikri yapısının ülkemizde yayılarak kendi kökümüze olan bağımızdan uzaklaştırdığını düşünmesidir.¹⁸⁹ 1976 yılında “Ne ibret, partilerin partilere bakışı, / Tek doğru gördükleri, birbirinin yanlışı.”¹⁹⁰ diyerek de partilerin işlevsizliğini dile getirmiştir. Onun için bütün partiler aynıdır ve çok partili hayata geçiş onun için heyecan verici bir olgu değildir. Bu durumu ise önceden tek partinin yakıcılığı ve merhametsizliği altındayken şimdi çok partiyle ülkenin yıkılıp harap olunabileceği

---

¹⁸⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 3/4* (İstanbul: Büyük Doğu, 2015), 84.

¹⁸⁶ Taha Akyol, “Necip Fazıl ve Türkeş”, *Milliyet*, 28 Mayıs 2002, 17.

¹⁸⁷ Kısakürek, *Öfke ve Hiciv*, 47-50.

¹⁸⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Rapor 5-6* (İstanbul: Büyük Doğu, 2009), 81

¹⁸⁹ Kısakürek, *Türkiye'nin Manzarası*, 72.

¹⁹⁰ Kısakürek, *Öfke ve Hiciv*, 131.

şeklinde ifade eder.¹⁹¹ Böyle düşünmesine rağmen partilerle kurduğu yakın ilişkisinin nedenini yine kendisi MHP'nin 1977'deki Konya'da mitinginde kürsüden şu şekilde ifade etmiştir:

Ne partidenim, ne de listedeyim... Avrupa yapısı parti oyuncağına inananlardan da değilim... Mademki partiden değilim.... Parti kürsüsünde ne arıyorum? Aradığım...serptiğim tohumlardan neler yetiştigiğine bakmak... Bu vazife ... rolümüzü parti üstü bir yüksekliğe çıkarıyor.¹⁹²

Düşüncelerini sakınmadan dergisinde yazarak, konferanslarında halka hitap ederek açıkça söyleyen Necip Fazıl'a açılan davaların sayısı yüzlerce iken hapis cezalarının toplamı 3 yıl 8 aya tekabül etmektedir. İlk mahkumiyetini Erzurum'da askerliğini yaparken Son Telgraf gazetesinde yayınlanan siyasi yazısı nedeniyle bir günlük olarak almış ve Sultanahmet Cezaevinde cezasını ifa etmiştir.¹⁹³ 1947 yılında büyük Doğu mecmuasının 65. sayısında Rıza Tevfik'in "Sultan Hamid'in Ruhâniyetinden İstimdat" adlı şiirin yayınlanması üzerine "Türk Milletine Hakaret" suçlamasıyla 1 ay 27 gün hapis cezası alır. 1950 yılında Büyük Doğu'da yayımlanan "Altıparmak" başlıklı yazıda Hükümetin manevi şahsiyetini küçük düşürmek suçundan tutuklanır, 3 ay 25 gün tutuklu kalır. 1951'de "Kumarhane Baskını" davasından 19 günlük tutukluluğu bulunur. 1952-1953 senelerinde 9 ay 12 günlük mahkumiyeti Büyük Doğu'nun 54. sayısında yayınlanan yazısı nedeniyle. Bu dönemde "Malatya Hadisesi" de gündemdedir ve cezasının bir kısmını davanın görüldüğü Malatya ve Ankara'da geçirmiştir. 1953 yılında bahsi geçen "Malatya Hadisesi" nedeniyle 64 günlük tutukluluk dönemi de bulunmaktadır. 1957 yılında Büyük Doğu gazetesinde Mükerrerrem Sarol'u müdafa etmek gayesiyle Fuat Köprülü'ye yönelik kaleme aldığı yazı nedeniyle 8 ay 4 günlük bir mahkumiyeti olmuştur. 1959'da yapmış olduğu sert eleştiriler üzerine 3 günlük tutukluğu bulunmaktadır. 1960 ihtilali sonrasında da 4 ay 3 gün Davutpaşa Kışlası'nda tutulur. Son olarak ise 1960-1961 yıllarında 1 sene 66

---

¹⁹¹ Kısakürek, *Çerçeve* 3, 60.

¹⁹² Kısakürek, *Rapor* 3/4, 94-95.

¹⁹³ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi*, 167.

gün “Atatürk’e Hakaret” davasıyla tutuklanmıştır. Bu mahkumiyetlerin detaylarına konudan sapmamak adına girilmemiştir.¹⁹⁴

Kendisine açılan davalarda hâkim karşısında yaptığı savunmaları da *Müdafaalarım* isimli eserinde bir araya getirilmiştir. Müdafalara birkaç örnek vermek gerekirse; Ahmet Emin Yalman suikastinin gerçekleştirildiği Malatya hadisesinde azmettirici olarak nitelendirilen Necip Fazıl, hakime Shakespeare’dan atıfla şu ifadeleri kullanmıştır:

Hastalık derecesinde kıskanç bir koca sırf bu hissi yüzünden karısını öldürse ve cebinden Şekspir’in eseri Otello çıksa beni hayretle dinleyen kaytan bıyıklı savcı Şekspir’in iskeletine pranga vurulmak üzere Londra savcılığına müzekkere mi çıkaracaktır?

Yine aynı davadaki başka bir savunmasında bu davanın kendisiyle ilişkilendirilmesin yönelik olarak; “Kavuniçi gömlekleli bir insanın hareketini kavuniçi potin satan herhangi bir mağaza sahibine bağlamaya çalışmak kadar zordur.” demiştir. Ayrıca bu davada failin evinde Büyük Doğu bulunmasının kanıt gösterilmesine tepki olarak bu durumun “Cebinde bir kutu kibrit taşıyan adamı çırçır yangınının fail olarak itham etmekten farksız” olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca “bu davada kibriti biz icad etmişiz ve yangın başka türlü çıkmazmış gibi davranılıyor.”¹⁹⁵ şeklinde ifadelere de vermiştir.

Son olarak *Vatan Haini Değil Büyük Vatan Dostu Sultan Vahidüddin* isimli kitabında yukarıda da aktarıldığı gibi Atatürk’ün kendi isteğiyle değil, zorla Anadolu’ya gönderildiğine dair iddia üzerine hakkında dava açılmıştır. Ancak 1974’te CHP-MSP hükümetinin af yasasıyla birlikte serbest kalmıştır. 1977 yılında yeniden gündeme gelen bu dava bu sefer sağlık sorunları nedeniyle ertelenmiştir.¹⁹⁶ Necip Fazıl’ın son

---

¹⁹⁴ A.g.e., 168-176.

¹⁹⁵ İsmail Sert, “Fikir Öfkesiyle Kavrulan Bir Ömür”, 86.

¹⁹⁶ Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)”, 258.

yıllarında yakınları tarafından bu dava dolayısıyla üzerinde bulunan cezanın iptali için dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e başvurulmuş, ancak olumlu bir yanıt alınamamıştır. Bu davadan mahkûmiyet kararı üzerinde bulunur şekilde hayata gözlerini yummuştur.¹⁹⁷

3.10. Son Dönemleri

Necip Fazıl Kısakürek doğumunun 75. yıl dönümü olan 1980 yılında Kültür Bakanlığı büyük ödülü, dönemin Kültür Bakanı Tevfik Koraltan tarafından kendisine takdim edilmiştir. Ayrıca aynı yıl Türk Edebiyat Vakfı tarafından düzenlenen törende “Türkçenin yaşayan en büyük şairi” unvanı kendisine verilerek, “Sultanü’ş-Şuara” (Şairler Sultanı) ilan edilmiştir.

Necip Fazıl 1981 yılında yayımlanan kitabı *İman ve İslam Atlası* ile Milli Kültür Vakfı Armağanı'nın sahibi olur. Diğer bir eseri olan *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu* (1982) eseri de kendisine Yılın Fikir ve Sanat Adamı unvanını getirir. Son olarak 1 Ocak 1983 tarihinde fikir ve sanat dünyasına katkılarından dolayı Yazarlar Birliği tarafından 1982 yılının “üstün başarılı fikir, sanat ve kültür adamı” ilan edilmiştir.¹⁹⁸

Necip Fazıl, ilk şiirinin yayımlandığı 1922 yılından vefat yılı olan 1983 yılına kadar hemen hemen her edebi türde (hikâye, roman, tiyatro, hatıra, deneme, eleştiri, fıkra) eser vermiştir. Ancak hayatı ve şiirleri daha çok konuşulmuş, diğer edebi eserleri gölgede kalmıştır. Yazılarında dini, tasavvufî ve siyasi değerlendirmeler ağırlıklı olarak görülmüştür. Bunların yanı sıra farklı dergi ve gazetelerde neşrettiği yazı ve röportajları zaman içerisinde Büyük Doğu Yayınları'nın öncülüğünde toparlanarak kitap haline getirilmiştir. 1973 yılında kurulan Büyük Doğu Yayınları 100'den fazla

---

¹⁹⁷ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi*, 261.

¹⁹⁸ A.g.e., 366-368.

olan Necip Fazıl külliyyatını “Bütün Eserleri” adı altında yayınlanmaya devam etmektedir.¹⁹⁹

Ömrünün son günlerinde ziyaretçileri eksik olmayan ve düşüncelerini paylaşmaya devam eden Necip Fazıl’ın son misafirlerinden biri Turgut Özal’dır. Özal kurmayı planladığı parti hakkında kendisinin tavsiyelerini almıştır.²⁰⁰ 25 Mayıs 1983 tarihinde Erenköy’deki evinde vefat eden Necip Fazıl Kısakürek, binlerce kişinin katılımıyla son yolculuğuna uğurlanmıştır.

Bugün dahi düşüncelerinin etkisinin milliyetçi muhafazakâr çevreler başta olmak üzere birçok kesimde görülmesi mümkündür. Bu durumun somut göstergelerinden biri, 2014 yılından itibaren düzenlenen ‘Necip Fazıl Ödülleri’ programında kendisinin şiirleri okunurken ne kadar önemli bir aydın olduğunu vurgulayan konuşmaların da yapılmasıdır.²⁰¹ Bir diğer somut göstergesi ise günümüz iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi mensuplarının ve özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemlerinde görülmektedir. Yalnızca söylemde kalmayacak şekilde Kısakürek’in siyasi düşüncelerinde eleştirdiği, tasavvur ettiği veya önerdiği uygulamaların iktidar partisi tarafından dikkate alınarak hayata geçirildiği söylenebilir.

---

¹⁹⁹ Büyük Doğu Yayınları. <https://www.buyukdoguyayinlari.com/hakkimizda/26/6/0>
[07.05.2024]

²⁰⁰ Ak, *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi*, 262-263.

²⁰¹ Mehmet Şevki Toker, “An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NECİP FAZIL KISAKÜREK VE AYASOFYA MESELESİ

“Dünya, aşkın bir hakikate inançsızlıktan acı çekiyor”¹

Charles Bernard Renouvier

4.1. Ayasofya Tarihi

4.1.1. Bizans Dönemi

İlk Ayasofya'nın temelleri Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden I. Constantin (324-337) zamanında atılmıştır. Bazilika şeklinde ve ahşap olarak inşa edilen bu yapı 360 yılında tamamlanabilmiş ve oğlu II. Constantinus (337-361) tarafından açılabilmiştir. İlk olarak ismi “Megale Ekklesia” (Büyük Kilise) olarak bilinen bu yapıya sonradan Sofya, daha sonra ise günümüze ulaşan Ayasofya (Kutsal Bilgelik) ismi verilmiştir.² Ayasofya'nın “Hagia Sophia” ismini almasına vesile olan ve aynı zamanda yakılması ile sonuçlanan isyanın nedeni olarak görülen kişi, dönemin en etkin patriği Johannes Khrysostomos'tur. Halk tarafından sevilen patriğin sarayın lüks içerisinde ve din dışı uygulamalarına yaptığı sert eleştirilere dayanamayan İmparator, patriği Mısır'a sürgün göndermiştir. Ancak sürgün kararı halkın saraya olan öfkesini daha da arttırarak hal tarafından isyan başlatılmıştır. 20 Haziran 404 tarihli isyan patriğin sevenleri ve daha çok İskenderiye'de Hristiyan mezhebi olarak ortaya çıkan Ariuscuların destek vermesiyle büyümüş ve tüm şehri olduğu gibi Ayasofya'yı da kısmen harap etmiştir.³ İmparatora olan öfkeleri sebebiyle

---

¹ Benda, *Aydınların İhaneti*, 7.

² Semavi Eyice, *Ayasofya Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi I*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993), 446.

³ Cihan Okuyucu ve Belkis Uluoğlu, *Ayasofya Risâleleri* (İstanbul: Ketebe, 2022), 35.

Ariuşuların çıkardıkları bu isyan kimi yerlerde “Arian” isyanı diye de anılmaktadır.⁴ Günümüzde ilk Ayasofya’ya dair yalnızca Eudoksia sütunu varlığını sürdürmektedir.⁵

İkinci olarak inşa edilen Ayasofya, II. Theodosius tarafından ilk Ayasofyanın bulunduğu yere inşa edilmiştir. Yine bazilika şeklinde ve ahşap olarak inşa edilen yapı 415 yılında ibadete hazır hale gelmiştir. İntinianos (Justinyanus) dönemine gelindiğinde gerçekleştirilen yargısal reformların halk tarafından eleştirilmesi ve at arabası yarışlarında ayrılan mavi ve yeşil takım taraftarlarının yönetime karşı birleşmeleri sonucunda şehirde yine bir isyan çıkmıştır. Bu isyan nedeniyle şehir yakılıp yıkılırken Ayasofya da bu karmaşadan kurtulamamış ve yakılmıştır. Bu isyana müsabakalarda yarışmacılara “Nika” (galip gel, muzaffer ol) diye seslenmeleri sebebiyle İmparator I. Jüstinyen aleyhine Nika ayaklanması ismi verildiği söylenir.⁶ Kimi yerlerde ise kavganın İmparatora karşı değil, yeşil ve mavi olarak ayrılan iki grubun “manasız” kavgalarından çıktığı da ifade edilir.⁷ Bu büyük isyanın bastırılması da ancak büyük bir katliam (30 bin Roma vatandaşının katledilmesi) sonucunda gerçekleştirilebilmiştir.⁸

---

⁴ Bünyamin Aytekin, “Ayasofya Camii’nin Tekrar İbadete Açılmasının Türk Basımındaki Yansımaları” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi İletişim Sanatları Anabilim-Bilim Dalı, 2022), 9.

⁵ Ahmet Akgündüz, Sait Öztürk, Yaşar Baş, Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005), 79’dan aktaran Ekrem Yeşilsu, “Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ayasofya (1923-2023)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim-Bilim Dalı, 2024), 5.

⁶ Geoffrey Greatrex, “Nika Ayaklanması” <https://istanbultarihi.ist/38-nika-ayaklanmasi> [07.05.2024]

⁷ Gaspare Fossati, *Ayasofya ve İstanbul* (İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2017), 28.

⁸ Donald L. Wasson, “Konstantinopolis” <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-700/konstantinopolis/> [07.05.2024]

Aynı zemin üzerine üçüncü kez inşa edilen Ayasofya ise, Nika isyanını bastıran İmparator I. Jüstinyen tarafından isyanın hemen sonrasında (40 gün sonra) inşaatına başlanan, birçok tadilat ve yenileme ile günümüze ulaşan Ayasofya'dır. 532-537 yılları arasında inşaatı süren bina Anthemios ve Isidoros isimli iki mimar tarafından yapılmıştır.⁹ Bu mimarlar aynı zamanda matematik, geometri ve mekanik mühendisliğinde uzman sayılan dönemin bilim adamları olarak görülmüşlerdir.¹⁰ Bu inşaat sırasında imparatorluğun her bölgesinden malzeme (sütun, değerli taş, mermer vb.) toplanmış ve getirilen bu inşaat malzemeleri devşirme olarak kullanılmıştır. Neticede 10 bin işçiyle birlikte, 5 yıl 10 ay gibi kısa bir sürede inşa edilen üçüncü Ayasofya 27 Aralık 537 günü açılmıştır.¹¹ Sonrasında çeşitli depremlerde hasarlar almış, 553 ve 557'deki depremlerde kubbenin bir kısmı yıkılmıştır. Bunun üzerine Mimar Isidoros'un yeğeni olan genç mimar kubbeyi yükseltip dairesel şeklinden çıkararak kubbeye elips şekli vermiştir. Sonrasında meydana gelen 960, 989, 1346 yıllarındaki depremlerin Ayasofya'ya olan etkisi ancak 1354'te giderilebilmiştir.¹² Bizans hazinesinin eski gösterişini kaybetmesiyle kendisine yapılan yatırımları da kaybeden Ayasofya, Osmanlı hâkimiyetine kadar bakımsız halde işlevine devam etmiştir.

Bir Hıristiyan mabedi olarak inşa edilen Ayasofya, birçok tarihi olaya da şahitlik etmiştir. Doğu ve Batı kiliseleri yıllar içerisinde dini yorumlama ve uygulamalar konusunda birçok farklılık (sakal bırakmak, mayasız ekmek, evlilik vb.) barındırmıştır. Bu farklılıkların en önemlisi ise Batı kilisesinin Kutsal Ruh inancındaki Baba imgesinin yanına "Filioque" (ve Oğul'dan) kelimesinin eklenmesidir. Tüm bu farklılıklar, tartışmalar ve siyasi güç mücadelelerini çözüme kavuşturabilmek adına 1054'te Papa II. Leon İstanbul'daki patrikliğe kendisine boyun eğmesini talep ettiği bir mektupla birlikte heyet göndermiştir. Patriğin mektuba olumsuz cevap vermesi ve

---

⁹ Emrah İstek, *100 Seyyahın gözünden Ayasofya* (İstanbul: Beyan, 2021), 23.

¹⁰ Fossati, *Ayasofya ve İstanbul*, a.g.e., 15.

¹¹ Okuyucu, Uluoğlu, *Ayasofya Risâleleri*, a.g.e., 36.

¹² Eyice, *Ayasofya Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi I*, 448.

tarafların nezaket kurallarını aşan tavırlar sergilemesi sonucunda heyet başkanı Kardinal Humbert, Ayasofya’da düzenlenen bir ayinin başladığı sırada patriğe kendisinin dinden aforoz edildiğine dair belge uzatmıştır. Buna karşılık olarak İstanbul patriğinin de kendisini dinden aforoz edenleri aforoz etmesiyle Doğu-Batı kiliseleri arasındaki ayrılık resmiyet kazanmıştır.¹³

Ortodoks (gerçek imanı muhafaza eden) ve Katolik (birlik içinde evrensellik) isimleriyle kendilerine üstünlük addederken tarihler ayrılığın ikinci keskin noktasına gelmiştir.¹⁴ İki mezhep arasındaki bu ayrılık en çok Papa’nın güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu nedenle 1202’de Kudüs’ü kurtarma düşüncesiyle Papa III. Innocent tarafından yapılan çağrı Hıristiyan dünyada kaybedilen gücün yeniden kazanılabilmesi hedefini de taşımıştır. 1204 yılında 4. Haçlı Seferi¹⁵ adıyla Konstantinopolis üzerine yürüyen ordu, şehri ciddi bir şekilde yağmalamış ve Ayasofya’da bulunan birçok kutsal eşyayı (ikonu, fresk, mozaik, kitap, kutsal emanet vb.) Avrupa’ya götürmüştür. Bu istila 1204’ten 1261’e kadar Latin istilasını olarak sürmüştür ve Ortodoks kilisesi olan Ayasofya artık Roma Katolik Kilisesine bağlı bir kilise olmuştur.

4.1.2. Osmanlı Dönemi

İstanbul’un fethi anlatılırken ilk referans kaynağının İslam dünyası peygamberi Hz. Muhammed’in “İstanbul mutlaka fethedilecektir, onu fetheden ordu ne güzel ordu, onu fetheden komutan ne güzel komutandır.” hadisi şerif olduğunu görmekteyiz. Hadisi Şerif’in sahilliği ve manası birçok tartışmayı barındırır da bu hadise nail olabilmek için 669 yılından itibaren İslam orduları İstanbul’u birçok kez

---

¹³ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 5 (Eylül-Aralık 1999): 388.

¹⁴ Mehmet Aydın, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII (1985): 128.

¹⁵ Mark Cartwright, “1204: İstanbul’un istilasını” <https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1188/1204-istanbulun-istilas/> [07.05.2024]

kuşatmışlardır. Bu fetih hayali Osmanlı İmparatorluğu padişahı olan II. Mehmed tarafından 29 Mayıs 1453 tarihinde gerçekleştirilebilmiştir. Fethin gerçekleşmesiyle şehirdeki ilk ziyaret, şehrin ve Hıristiyanlığın sembolü olan Ayasofya'ya yapılmıştır. Osmanlı fetih geleneği gereği Ayasofya'ya fetih sembolü olan sancak takılmış, padişah tarafından kubbeye bir ok fırlatılmış ve ilk ezanın okunmasıyla Ayasofya, cami statüsüne dönüştürülmüştür.¹⁶ Fethin ardından “Fatih” unvanını alan Sultan Mehmet Ayasofya'nın korunması için “Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı”¹⁷ adında bir vakıf kurmuş ve onu toplum için vakfetmiştir. Zamanla Ayasofya'nın külliye haline gelmesiyle bu vakıf da sosyal hizmetler alanında gelişmiş ve kendi gelir gider dengesini kurarak bina yenilemeleri ve ihtiyaçlarını kendi döngüsü içerisinde karşılamıştır.

Fethin ardından Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi kurulan hâkimiyetin tescillenmesi açısından önem arz etmiştir. İlk cuma namazı 1 Haziran 1453'te kılınmış, Ayasofya'nın içerisi ve çevresindeki İslami semboller zamanla artmıştır. Mimar Sinan tarafından yapılan düzenleme ve eklemelerle günümüze kadar varlığını sürdüren Ayasofya, benzer şekilde Sultan Abdülmecid Han'ın emriyle 1847-1851 yılları arasında Mimar Fossati kardeşler tarafından da onarımdan geçirilmiştir. Ayasofya, ilk inşa edildiği zamandan itibaren kutsallığı, gücü ve devletin dinini sembolize etmiştir. Bizans dönemi için paganizmin sona erdiğini simgeleyen bu

---

¹⁶ *Ayasofya Camii Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emaneti, İnsanlığın Ortak Mirası*, (İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2021), 5.

¹⁷ 1462 tarihli vakıf senedi halen kayıtlarda bulunmakta, her dönemde evrak numaraları belirlenerek yeni kayıtları oluşturulmaktadır. Günümüzde Latin harfleri ile yazılmış hali Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında 575 nolu defter, 82. sayfa itibarıyla 46 sıra numarasında “Ayasofya Vakfiyesi” ismiyle arşivlenmiş haldedir. Bu yazı hem dua hem beddua içermesinin yanı sıra vakfın işleyişi üzerine uzunca bir vakfiye yazısıdır. *Ayasofya Camii Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emaneti, İnsanlığın Ortak Mirası*, 15. <https://ayasofyacamii.gov.tr/Pdf/Ayasofya.pdf> [07.05.2024]

yapı,¹⁸ İstanbul'un fethedilmesiyle Bizans'a karşı Osmanlı'nın kazandığı zaferi, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesiyle de Hristiyanlığa karşı İslamın zaferini simgelemeye başlamıştır.

Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethedilmesiyle camiye dönüştürülen Ayasofya, 481 yıl sonra 24 Kasım 1934'te Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. 1 Şubat 1935 günü kapılarını müze olarak açan Ayasofya için Cumhuriyet gazetesi "Ayasofya bugün halka açılıyor" şeklinde bir haberle bu konuyu okuyucusuna duyurmuştur.¹⁹ 29 Ekim 1923 tarihindeki Cumhuriyetin ilanından 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine kadarki dönemde varlığını sürdüren tek parti iktidarının Ayasofya etkisi/bakışı birkaç başlıkla özetlenebilir. Bunların başında çökmek üzere olan Osmanlı İmparatorluğu geleneğine sahip çıkılmaması ve batılılaşma-aydınlanma düşüncelerinin yeni iktidar elitlerindeki etkisi gelmektedir. İkinci olarak modernleşme fikri üzerinden oluşturulan yeni kimliğin kabulü için bazı "fedakarlıkların" yapılması gerektiği düşüncesidir. Bir diğer başlık ise İmparatorluğun devamı olmamak adına yeni iktidar sembollerinin oluşturulması zorunluluğudur.²⁰

---

¹⁸ Mehmet İnanç Özekmekçi, "Türk Sağında Ayasofya İmgesi", *Türk Sağı Mitler Fetişler Düşman İmgeleri*. Der. G.G. Öztan ve İ.Ö. Kerestecioglu (İstanbul: İletişim, 2020), 286.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 01 Şubat 1935, 2'den aktaran: İstek, *100 Seyyahın gözünden Ayasofya*, 37.

²⁰ Eylem Arslan, "Bir Sembolik Siyaset Aracı: Ayasofya" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022), 50.

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi kararında etkili olan birçok iddia öne sürülmüştür.²¹ Ancak yeni rejimin Osmanlı'dan kalma eserler arasından Ayasofya'ya özel önem atfettiği söylenebilir. Öyle ki 1932 yılında Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Reşit Galip ile bir konuşmasında “Bu mabed dünya tarihinde birçok vicdan münakaşalarının kürsüsü olmuştur...Ayasofya, dünya ölçüsünde bir mabedir.”²² dediği iddia edilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet rejimi çerçevesinde dini değerler üzerinden uygulamaya konulan Türkçe hutbe (1928) ve Türkçe ezan (1932) ilk kez

---

²¹ Bunlardan ilki, Boston Bizans Araştırma Enstitüsü'nün yöneticisi ve Türkiye'deki mason çevreler ile işbirliği içerisinde olduğu iddia edilen Thomas Whittmore'un Atatürk'le restorasyon fikrini konuştuğu ve sonrasında restorasyonu üstlendiği iddiasıdır. Ceren Katipoğlu ve Çağla Caner Yüksel, “Cumhuriyet'in Politik Simgesi Olarak Ayasofya Müzesi”, *Mekân ve Kültür*, Der. Emine Onaran İncirlioğlu, Barış Kılıçbay (Ankara: Cem Veb Ofset, 2011), 74. Ancak Ziyad Ebuzziya, o dönemde Atatürk'ün mason localarını kapattığını ifade ederek bu iddianın sorgulanmasına neden olmuştur. Ahmet Akgündüz, Said Öztürk ve Yaşar Baş, *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2006), 405.; İkinci iddia, 1948 yılında Fener Rum Patriği seçilen Athanegoras'ın 1932 yılında Atatürk ile görüşmesi sonucunda Ayasofya restorasyonu için gerekli paranın Amerika tarafından verilmesi şartı ile müzeye çevrilmesinin uygun görülmesi iddiasıdır. “Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı”, *Yeni İstanbul*, 26 Haziran 1965. Ayrıca Bkz: “Ayasofya Anthenagoras'ın Faaliyeti Sonucu Müze Olmuş”, *İttihad*, 13 Ocak 1970. Ancak 1948 öncesinde böyle bir ziyaret kayıtlarda bulunmadığı gibi, bu iddiayı destekleyecek herhangi bir belgeye de ulaşamamıştır. Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, (İstanbul: İletişim, 2003), 183–199. Bunlar dışında Yahudilerin, Patrikhanenin çabaları ve Yunanistan ile Samimi Anlaşma Misakı'nı iyi niyet göstergesi olarak müze yapılması gibi birçok iddiada da öne sürülmektedir. Mustafa Yıldırım, “ Ayasofya'nın Fethi”, *Bugün*, 29 Mayıs 1969.; İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1999), 92-94.

²² Yavuz Yıldırım, “Türk Sekülerizmde Fenomonolojik Bir Yapıt: Mabet'ten Mekâna Ayasofya”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S. 11 (2022/Yaz): 287.

Ayasofya’da okutulmuştur.²³ Bu sayede tüm ülkede yaşanacak laik değişimlerin ilk adımları Ayasofya’da atılmış ve böylece Ayasofya yeni rejim için de simgesel hale gelmeye başlamıştır.

4.11.1934 tarihli müze kararnamesindeki şu ifadeler ise Türkiye Cumhuriyeti kurucu elitlerinin Ayasofya’nın kültürel ve sanatsal değerini; dini, siyasi ve sembolik değerinin önüne geçirdiklerini göstermesi bakımından manidardır. Kararnamede geçen “...müzeye çevrilmesi bütün şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracığı...” ifadesiyle müze olmasının cami olmasına nazaran çok daha saygınlık içermesi, bilim ve sanat alanlarında oluşacak gelişmişlik²⁴ vurgulanmıştır. Ayrıca kararnamede Ayasofya’ya “Bizans ve Türk Sanat eseri olarak bakmak” gerektiğinin belirtilmesi Cumhuriyet iktidarının Osmanlı geçmişiyle bağını kopardığına delil olarak gösterilebilir. Müze kelimesine bakıldığında ise daha çok eski veya genelde ölü nesnelerin sergilenip, korunduğu yerler olması hasebiyle eski kimliğin müze kelimesiyle de tedavülden kaldırıldığı söylenebilir.²⁵ Başka bir deyişle müzeeye dönüştürülme kararı artık “Osmanlı İmparatorluğunun devamı” veya “Müslüman ülke” statüsünden çıkıldığına göstergesidir.²⁶

Ayasofya’nın müzeeye dönüştürülmesi kararını içeren kararname hakkında çeşitli şüpheler de sıklıkla dile getirilmektedir. Bu şüpheler; Ayasofya’nın vakıf

---

²³ Yusuf Ziya Bölükbaşı, “Etno- Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura: Mahzun Mabedden Camii Kebire Ayasofya’nın Dönüşümü”, *Milliyetçilik*, C. 3 S. 1 (Nisan 2021): 53.

²⁴ Umut Azak. “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası “Mahzun Mabed” Ayasofya”. *Toplum ve Bilim*. S.131 (2014): 242-243.

²⁵ Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 288-289.

²⁶ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim, 2021), 149.

statüsünden dolayı müzeye dönüştürülemeyeceği²⁷, kararın Resmi Gazete’de yayınlanmaması ve sıra numarasının olmaması²⁸, Mustafa Kemal Atatürk’ün imzasındaki farklılık²⁹, soyadı kanunun uygulanma tarihi³⁰, resmi dairede aslının mevcut bulunmaması ve devletin kanun kitaplarında basılmamış olması³¹ vb. şeklindedir.

---

²⁷ 1926 yılından önceki vakıfların statüleri hukuken korunmak zorunda olduğundan ilgili mevzuata (mülga 864 sayılı Kanun, 2762 sayılı mülga Vakıflar Kanunu, 4722 sayılı Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu) uygun olmadığı ifade edilmektedir. “Ayasofya’nın Hukuki Statüsü” <https://www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofyanin-statusu> [07.05.2024] Ancak buna cevaben sanat tarihi profesörü Çiğdem Kafesçioğlu, Ayasofya’ya gelir sağlayan aşar gelirlerinin Cumhuriyet idaresince daha önce kaldırılması sonucu Fatih Vakfiyesi’nin fiilen geçerliliğini yitirdiğini iddia etmektedir. Azak, “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası ‘Mahzun Mabel’ Ayasofya”, 247.

²⁸ Kasım 1934 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 67 numaralı, 19 numaralı kararname varken Ayasofya Kararnamesinin bu kararlar arasında bulunmadığı ifade edilmektedir. Ziyad Ebuzziya, “Ezan Sesine Hasret Ayasofya”, *İslam Mecmuası*, S. 46 (1987), 20. Ancak Vakıf müessesesi uzmanı olarak bilinen Nazif Öztürk ise 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 10. Maddesine göre bugünde hayratın amaç dışı kullanımı konulu kararnamelerin resmi gazetede yer almadığı ve külliyatta bulunmadığını ifade etmektedir. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: Diyanet Vakfı, 1995), 502.

²⁹ Kültür Bakanlığı Müzeler Genel Müdürü Mehmed Akif Işık tarafından 1989 yılında kararnamenin “kesinlikle sahte/geçersiz” olduğuna dair araştırma yayınlanmıştır. Bünyamin Aytekin, “Ayasofya Camii’nin Tekrar İbadete Açılmasının Türk Basınındaki Yansımaları”, 60.

³⁰ Soyadı Kanunu Resmi Gazete’de yayımlandığı (27 Kasım 1934) tarihten itibaren yürürlüğe girdiğinden kararnamede yer alan imzada “Atatürk” soy isminin kullanılmasının hem mümkün hem de geçerli olmadığı iddia edilmektedir. Aytekin, “Ayasofya Camii’nin Tekrar İbadete Açılmasının Türk Basınındaki Yansımaları”, 61.

³¹ Mustafa Armağan “Ayasofya Açılımı”, *Derin Tarih*, S. 3 (Haziran 2012): 6.

Kararname üzerindeki tüm şüphelerin yanında düşünülmesi gereken halifelğin kaldırılması konusunda tereddüt etmeyen birinin vakıf hukuku veya caminin müzeye dönüşümü hususunda tereddüt etmiş olması³² ihtimalidir. Bu konu tartışılabilir olsa da tarihi gerçekleri göz önünde alarak değerlendirme yapılması gerekmektedir. Ayrıca Fatih Vakfıyesi'nde "İstikbalde benim evladımdan başka kimse bulunmazsa İstanbul'a ve bu topraklara hükmeden devletin başkanı benim mabedimin mütevellisi olacaktır." denilmektedir.³³ Hali hazırda İstanbul'a ve bu topraklara hükmeden Türkiye Cumhuriyeti devleti başkanı olduğundan, vakfiyeye göre o dönem Mustafa Kemal Atatürk'ün Ayasofya'nın mütevellisi olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre devlet başkanı olarak Atatürk'ün Ayasofya'nın statüsü konusunda tasarrufta bulunmuş olabileceği düşüncesi de dile getirilmektedir. Vakfiye'deki ilgili maddenin yanı sıra bu düşüncüyü destekleyen bir başka olay ise; dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in kendisini ziyaret eden bir grup gence verdiği yanıtıdır. Gençler Gürsel'e Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesi taleplerini ilettiğinde kendisi "Ayasofya'nın mütevellisi benim"³⁴ cevabını vermiştir. Bu düşünde İbrahim Hakkı Konyalı tarafından da desteklenmiştir.³⁵ Benzer şekilde bulunduğumuz dönemde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın devlet başkanı olarak Ayasofya'nın mütevellisi sayılacağı söylenebilir. Elbette tüm bu iddialar, fikirler ve yorumlar halen taraflarca tartışılmaktadır.

4.1.3. Cumhuriyet Dönemi

537 yılında Hıristiyan, 1453 yılında İslam, 1934 yılında da seküler bir kimlik alan Ayasofya'nın müze haline getirilmesi tüm kimlikleri kapsayıcı evrensel bir adım olarak açıklanmıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte tek parti dönemi politika ve

---

³² Kafesçioğlu, "İstanbul'un Tarihi ve Ayasofya", 5.

³³ Akan, "Ayasofya Camii'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma", 326.

³⁴ "Gürsel 'Ayasofya'nın Mütevellisiyim' Dedi", *Akşam*, 15 Mayıs 1964, 1-7.

³⁵ "İbrahim Hakkı Konyalı'nın Hergün Gazetesi Avukatı İrfan Emin'e Yaptığı Açıklama", *Sebilürreşad*, C. VIII, S. 199 (Haziran 1955): 383.

eylemleri eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin odağında Cumhuriyet rejimi tarafından unutturulmaya çalışılan “mazi”nin yeniden dirilmesi değil, halen “yaşanılan ve yaşatılması gereken bir hâl olduğunun ispatının mücadelesi”³⁶ bulunmaktadır. Bu düşünceyle Ayasofya’nın müze olarak kabul edilmesi mazileştirme politikasını kabul etmek olacağından eleştiriler reddiyeye, hatta bir “revanche”³⁷ mücadelesine dönüştürülmüştür. Yeni rejimin politikalarına destek vermesiyle bilinen Cumhuriyet gazetesinde dahi Ayasofya’nın müzeleştirilmesinin eleştirisi “Ayasofya Müze?”³⁸ başlık bir yazı ile yayınlanmıştır. Bu yazıda Türk’lüğün abidesi olan Ayasofya’nın hali hazırda zaten bir müze ve hatta müzeden daha üstün olarak bir mabet olduğu ifade edilmiştir. Onu müzeye çevirmektense onun için ayrı bir müze yapılmasının düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁹

Ayasofya konusunda dış politikada genel olarak Türk-Yunan ilişkileri bağlamında yaşanan Ayasofya talepleri ve Kıbrıs sorunları belirleyici olmuştur. Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesini ifade eden Enosis’i gerçekleştirmek için Kıbrıslı Rumlar EOKA (Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü: Etniki Organosi Kipriaku Agonos)⁴⁰ isimli örgüt kurarak bu dava yolunda silahlı çatışmalara kalkışmışlardır. İlk olarak İngilizleri adadan çıkarmayı hedef alan bu örgüt, sonrasında namlularını Türklere çevirmiştir. Kıbrıs’ta 120 bin Türk’ün yaşıyor olması sebebiyle Türkiye’nin Kıbrıs’ta yaşananlara müdahale etmesi beklenmiştir. Ancak İnönü sessizliği, dönemin iktidarı Menderes hükümeti devrinde de devam etmiş, NATO’ya üyelik hedefini

---

³⁶ Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 289.

³⁷ Beşir Ayvazoğlu, “Tanrı Dağdan Hira Dağına Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Milliyetçilik C. 4*, Ed. Tanıl Bora. (İstanbul: İletişim, 2002), 570.

³⁸ “Ayasofya müze?”, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1934.

³⁹ Mustafa Göleç, “Tarih, Din ve Siyaset Arasında: Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Tartışmaları (1930-2000)”, *Fetih ve Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: FSM Vakıf Üniversitesi, 2022), 164.

⁴⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim, 2013), 600.

gerçekleştirme umudu taşındığından Yunanistan ile ilişkiler bozulmak istenmemiştir. Bu nedenle Kıbrıs'taki gelişmeleri büyük bir sessizlikle sadece takip edilmiştir. 1948 yılında Yunan Milletvekili Vasilos Karamanolis Ayasofya'nın kuruluş amacına uygun şekilde kullanılmasını ve meşru hakka sahip olanlara devredilmesini Ankara'ya mektupla bildirmesi ve Akropolis gazetesinin Ayasofya'nın iadesi ve kiliseye dönüştürülme taleplerini haber yapması üzerine ilişkilerde gerginlik yaşanmıştır.⁴¹

Türkiye, 1951 yılında NATO protokolünü imzalayıp, 19 Şubat 1952'de Yunanistan'la birlikte NATO'ya girmiştir. Ardından Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilmeye başlayan Türkiye, bölgesinde savunma oluşturabileceği Yunanistan ile ilişkileri iyileştirmeye çalışmıştır. 1952 yılında Türk- Yunan ilişkilerindeki yakınlaşma Başbakanların karşılıklı ziyareti, ilk kez Yunan Kralı ve Kraliçesinin Türkiye'yi ziyareti ve yılın son aylarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan ziyaretine kadar ilerlemiştir.⁴² 23 Şubat 1953'te kurulması planlanan Balkan İttifakı için iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.⁴³ Böylece Yunanistan ilişkilerinde oluşan iyimserliğin bozulmaması adına Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs Rum kesimince oluşturulan kışkırtmaları önemsememekte, milliyetçi-mukaddesatçı çevrenin fazlaca önem atfettiği fethin 500. yıl dönümü etkinliklerinin önünü kesmeye çalışmaktadır.⁴⁴ Ancak Yunanistan'ın gelişmelere Türkiye'nin iyimser ve yapıcı adımları olarak değil, atması gereken eylemler olarak görmesi oluşan müttefiklik havasının kısa süreceğini göstermiştir.

Yunan halkı tarafından Megola İdea olarak nitelendirilen bu düşünce kendi Kral marşlarında dahi kendine yer bulmuştur. Bu marşta İstanbul'un ve Ayasofya'nın geri

---

⁴¹ Muhammet Gündoğdu, "Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmi", *TDV Din ve Hayat*, Y. 16, S. 46 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2023): 81.

⁴² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul, Alkım, 2009), 587.

⁴³ Beşir Ayvazoğlu, "'Beş Yüzüncü Yıl' Hikayesi", *Türk Edebiyatı*, S. 355, (Mayıs 2003): 33.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (İstanbul: Alkım, 2009), 588.

alınacağına dair idealler dillendirilmektedir.⁴⁵ Megola İdea düşüncesi Ayasofya'nın cami statüsüne dönüştürülmesi için etkin rol oynayan Milli Türk Talebe Birliği'ne (MTTB) göre, "Eski Bizans'ı yeniden diriltmek, İskender'in dolaştığı yerleri yeniden ele geçirmek ve Ayasofya'ya çan takma hayallerine iman edencesine inanmanın adıdır."⁴⁶ Türkiye ise dostluğun zedelenmemesi adına Fetih kutlamalarına engel olmakta ve tarih kitaplarındaki "Yunan" kelimesi yerine "düşman" yazdırmaktadır.⁴⁷ İki ülkenin bakış açılarındaki farklılığı Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne isyan ettikleri tarihin kutlandığı İstiklal Kutlaması'na Türk büyükelçinin davetli olarak gitmesi gözler önüne sermektedir. Türkiye, Osmanlı geçmişi unutmama ve unutturma yarışı içerisindeyken Yunanistan Bizans geçmişi tümüyle sahiplenme konusunda ne kadar istekli olduğunu her fırsatta göstermektedir.⁴⁸

1950 çok partili hayata geçişle birlikte Ayasofya'nın cami statüsüne geri döndürülmesi fikri sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak bu düşüncelerin yüzlerce mektup, telgraf, bildiri ile ifade edilmesine rağmen iktidarda karşılık bulmaması demokrasi düşüncesinin sorgulanmasına neden olmuştur:

Demokrasi, halk hâkimiyeti, milli irade deyip duruyorlar. Halkın borusu öter, halkın dileği yerine getirilirmiş bu rejimde...Garip bir demokrasi doğrusu!⁴⁹; Demokrasi olmayan bir memlekette, Cumhuriyet bir fantezi

---

⁴⁵ Akan, "Cumhuriyet Döneminde Ayasofya", 63.

⁴⁶ Serkan Yorgancılar, "1965 Sonrası İslamcı Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 148.

⁴⁷ Kemal Fedai, "Kıbrıs ve Ayasofya", *Fedai*, C. 3, S. 27 (Ocak 1966): 12.

⁴⁸ Ayvazoğlu, "'Beş Yüzüncü Yıl' Hikayesi", 33.

⁴⁹ M. Şevket Eygi, "Yine Ayasofya!", *Bugün*, 26 Mayıs 1967, 1-5.

olmaktan ileri geçemez.⁵⁰; Bu nasıl bir milli iradedir ki bir müzeyi cami yaptırıyor?⁵¹

Bu eleştiriler demokrasiye olduğu kadar rejimin uygulayıcılarına da yapılmaktadır. Demokrat Parti iktidarında Adnan Menderes kadar Celal Bayar'ın etkisi de görmezden gelinemez. Menderes'in Ayasofya'yı açmak istediği ancak hem Celal Bayar'ı aşamadığı hem de ömrünün buna yetmediği ifade edilir. Demokrat Parti sıralarında Ayasofya “dava”sını sürdüren mebuslar olsa da (Salih Esad Alpören, Ahmed Gürkan vb.) Ayasofya'nın cami olarak yeniden açılmamasının nedeni olarak iktidarın Avrupa'nın tepkisinden çekindiği ifade edilir. Celal Bayar ise Atatürk'ün verdiği kararın doğru olduğu ve sanat eserlerinin insanlığın malı olduğunu ifade ettiği demecinde “Müze hali devam etmelidir”⁵² demiştir. Bu yönüyle demokrasi fikrinden ve “sağ” iktidardan aradığını bulamayan milliyetçi-mukaddesatçı kesimin hayal kırıklığına uğradığı söylenebilir.⁵³ Ancak yine de uzun yıllar daha sağ partilerin söylemlerinde ve halkın sloganlarında Ayasofya'nın camiye çevrilmesi vaadi/talebi kendine yer bulmuştur.

1953 yılı, başka bir deyişle fethin 500. yıl dönümü yaklaşılırken bu konunun ilk hatırlatması 1946 yılından itibaren Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarların yıl dönümü geldiğinde “gaflet içinde avlayacak diye korkmamak imkansız”⁵⁴ şeklindeki yazıları ile başlamıştır. Bu hatırlatmalar kamuoyunu hareketlendirdiği gibi hükümet de Maarif Vekâletinden konu ile organizasyonları düzenleyecek bir komisyon kurmasını istemiş⁵⁵ ve fethin 500. yılına layık tören ve faaliyetlerle kutlanabilmesi

---

⁵⁰ Kemal Fedai, “Kıbrıs ve Ayasofya”, 12.

⁵¹ Manşet, *Yeni İstiklal*, 1 Aralık 1965'den aktaran Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 301.

⁵² Şahin, “Türkiye’de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği”, 111.

⁵³ Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 302.

⁵⁴ “Yaklaşan Büyük Yıldönümü I”, *Cumhuriyet*, S. 9707, 20 Ağustos 1946.; Yaklaşan Büyük Yıldönümü II”, *Cumhuriyet*, S. 9715, 28 Ağustos 1946.

⁵⁵ Ayvazoğlu, “Beş Yüzüncü Yıl’ Hikayesi”, 30.

için tarihçi İsmail Hâmi Dânişmend başkanlığında Fetih Cemiyeti kurulmuştur. Devletçe desteklenen bu cemiyetin resmi kurumlarla işbirliği yapması, büyük anma törenleri düzenlemesi, fethin ve Fatih'in daha iyi anlaşılabilmesi adına neşriyatlar yayınlaması amaçlanmıştır.⁵⁶

Resmi ve sivil toplum kuruluşların yanısıra milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde Ayasofya düşüncesinin gelişmesinde birçok fikir insanının da etkisi görülebilmektedir. Bunların başında Necip Fazıl Kısakürek gelmekte, *Büyük Doğu* dergisi yayınlarında ve Ayasofya konferanslarında bu etki görülebilmektedir. Necip Fazıl'ın yanısıra Osman Yüksel Serdengeçti, Arif Nihat Asya ve Nurettin Topçu gibi isimlerin bu etkide yadsınamayacak payları olduğu söylenebilir. Ayasofya hakkında halk nezdindeki beklentiler de genelde küçük veya büyük farketmeksizin fetih kutlamalarında görülebilmektedir.

Elbette fetih kutlamalarının yapıldığı zamanlar Ayasofya'nın müze oluşuna dair eleştirilerin ve cami olması yönündeki isteklerin en çok arttığı dönemler olmuştur. Özellikle fethin 500. yılı etkinliklerinde yapılması talep edilen birçok organizasyon, etkinlik ve düzenlemeler olduğu görülür.⁵⁷ Fethin 500. yılının şanına yaraşacağı düşünülen bir girişim ise Fetih Yılları Aydınlatma Derneği tarafından hazırlanan keçe külahlı ve kılıçlı gençlerin fetih töreni ardından Ayasofya'ya giderek orayı yeniden Türk ve İslam'a kazandırma planıdır.⁵⁸ Ayrıca MTTB tarafından fethin 500.

---

⁵⁶ Deliorman, "Fethin 500. Yıldönümü nasıl kutlanmadı?", 25.

⁵⁷ Türk Milliyetçiler Derneği Başkanı Avukat Bekir Berk'in kaleme aldığı bildiriye bir kısmını görebildiğimiz bu öneriler arasında Fatih-fetih hakkında konferanslar verilerek cami ve radyolarda konu ile ilgili konuşmalar yapılması, İstanbul Üniversitesi'nin ismini "Fatih Üniversitesi" olarak değiştirerek bahçesine Fatih Sultan Mehmet heykelinin dikilmesi, gemilerin karadan yürütüldüğü yerden geçit alayların geçirilmesi, Hisar surlarında ışıklandırılmak suretiyle Türk bayrağı ve Osmanlı alfabesiyle Fatih'in adının yazılması bulunmaktadır. Bölükbaşı, "Etno- Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura: Mahzun Mabedden Camii Kebire Ayasofya'nın Dönüşümü", 60.

⁵⁸ Ayvazoğlu, "Tanrı Dağdan Hira Dağına Uzun İnce Yollar", 570.

yılına özel şiir yarışması başlatılmıştır.⁵⁹ Gençlere “Fatih’in torunları” denilen şiirlerin ilk örnekleri de bu tarihlere denk gelmektedir.⁶⁰

Fetih yılı kutlama etkinliklerine özel sunulan öneriler kendi eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Örneğin Fatih heykelinin yapılması taleplerine karşılık Büyük Doğu Dergisi’nde 1951 yılında çıkan yazıda, Ayasofya’nın içinde birçok heykelin bulunmasının başlı başına bir olumsuzluk olması ima edilirken Fatih heykelinin dikilmesi talebinin ironisi sorgulanmıştır.⁶¹ Yine Büyük Doğu dergisinde 27 Ekim 1950 tarihli yazıda, “onun heykelini tarih(in) çoktan âbideleştirdi”ği ifade edilmiştir. Ayrıca aynı yazıda Fatih’in ruhu şad olsun ve gelecek nesiller ihya olsun isteniyorsa fethin 500. yıl dönümünde Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesinin kutlanması gerektiği de özellikle belirtilmiştir.⁶²

Tüm bu gündemler ülkeyi sarmışken, Demokrat Parti iktidarına yakın bir gazeteci olan Ahmet Emin Yalman’a Malatya’da Hüseyin Üzmez tarafından gerçekleştirilen suikast, hükümetin milliyetçi-muhafazakâr kesimin yürüttüğü dernek, vakıf ve yayımlar hakkında sert kararlar almasına neden olmuştur. Çünkü suikastı gerçekleştiren Hüseyin Üzmez’in Necip Fazıl Kısakürek’in yazılarından etkilendiğini söylemesi ve evinde Büyük Doğu dergilerinin bulunması, büyümekte olan muhafazakâr düşüncenin etki gücünü hükümete göstermiştir. 500. yıl kutlamaları yaklaşırken gelişmelerden tedirgin olan iktidar için bu olay kutlamalardaki tüm aşırı eylemleri kırmak için bir paravan niteliği görmüştür. Kendisiyle ilişkilendirilen bu olay neticesinde başta Necip Fazıl olmak üzere Osman Yüksel Serdengeçti, Mustafa Bağışlayıcı ve birçok etkili isim tutuklanmış, Necip Fazıl’ın dergisi Büyük Doğu’nun faaliyetlerine de son verilmiştir. Ayrıca Ayasofya’nın 500. yıl dönümünde cami

---

⁵⁹ Azak, “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası ‘Mahzun Mabel’ Ayasofya”, 250.

⁶⁰ A.g.e., 252.

⁶¹ M. Raif Ogan. “Putları Devirene Put Dikilemez”. *Büyük Doğu*. Y. 6, S. 25 (8 Eylül 1950): 6.

⁶² Emin Toykoç, “Davanız Davamız Ayasofya”, *Büyük Doğu*, Y. 6, S. 32, (27 Ekim 1950): 16.

olarak açılması taleplerini bildiri⁶³ ile açıktan ifade eden Milliyetçiler Derneği, tüm şubeleriyle birlikte kapatılmıştır.⁶⁴ Milliyetçiler Derneği'nin yönetiminde yer alan Demokrat Parti milletvekilleri partiden ihraç edilmiş, Fetih Yılları Aydınlatma Derneği kurucularının evleri aranarak, kendileri sorgulanmıştır.⁶⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın da gerekçe olarak sunulduğu sessizleştirme politikası⁶⁶ gereği İsmail Hâmi Dânişmend başkanlığındaki Fetih Cemiyeti'nin de olabildiğince pasif hale gelebilmesi için cemiyet nizamnamesinde hüküm uyarınca başkanlık İstanbul Valisine devredilmiştir.⁶⁷ Burada yalnız Cumhuriyet Halk Partisine özgü bir kısıtlayıcılığın aksine, ideolojisinden bağımsız birçok partinin dönem dönem sert önlemlere başvurduğunun bir örneği görülmektedir.

Fethin 500 yılı kutlamalarının gerçekleştirileceği 29 Mayıs 1953 günü geniş güvenlik önlemleriyle Fatih Camii avlusunda gösteriştan uzak bir tören düzenlenmiştir. Bu törene Menderes, Bayar dahil Demokrat Parti'nin ileri gelen vekillerinden hiçbiri katılım göstermemiştir.⁶⁸ Tüm bu tedbir ve önlemlerin en büyük nedeni ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada Türkiye ve Yunanistan'ın "ortak düşman" olarak Sovyetlere karşı ABD savunmasında kalması ve NATO müttefiki olarak Yunanistan'la ilişkilerin bozulmamasına gayret edilmesi olarak

---

⁶³ *Zafer*, 23 Ocak 1953, 1. Bildiri metni için bkz. "Ayasofya Camiinin Tekrar Cami Olmasını İstiyoruz" *Sebilürreşad*, C. 5, S. 125 (Nisan 1952): 2.'den aktaran Gündoğdu, "Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı", 82.

⁶⁴ Bölükbaşı, "Etno- Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura: Mahzun Mabedden Camii Kebire Ayasofya'nın Dönüşümü", 60.

⁶⁵ Ayvazoğlu, "'Beş Yüzüncü Yıl' Hikayesi", 33.

⁶⁶ A.g.e., 29.

⁶⁷ Deliorman, "Fethin 500. Yıldönümü nasıl kutlanmadı?", 27.

⁶⁸ *Zafer*, 30 Mayıs 1953, 1.'den aktaran Gündoğdu, "Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı", 82.

ifade edilebilir.⁶⁹ Ancak çok kısa sürede görülecektir ki adalar, Kıbrıs, diaspora, Fener Rum Patrikhanesi ve Ayasofya gibi birçok ortak noktası bulunan bu iki ülkenin ilişkileri tüm çabalara rağmen zamanla sertleşecektir.

Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs meselesinin çok ayrı bir yeri bulunmaktadır. Adada bulunan İngiliz hakimiyeti sonrasında Rum kesiminin Enosis (Yunanistan'la birleşme) çabaları 1955 yılında İngilizler tarafından Londra Konferansı'na Türkiye'yi de taraf olarak çağırana dek Türk hükümetleri tarafından görmezden gelinmiştir. Londra Konferansı'nda taraflar Kıbrıs hakkındaki görüşlerini ve beklentilerini dile getirmiş ancak bir çözüm bulunamamıştır. Bu sıralarda MTTB derneği üyesi bir grup Kıbrıs Türktür Derneği kurarak hükümetin görmezden geldiği Yunan-Rum faaliyetlerine karşı eyleme geçmeye başlamıştır. Kıbrıs konusunda tarafların ortak bir paydada birleşmemesi ve sert demeçler vermeye başlamaları ile ortam gerginleşmiştir. Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konulduğu iddiası üzerine Kıbrıs Türktür Derneği İstanbul'da bir miting düzenleme kararı almıştır. Ancak miting kısa sürede önlenemez bir hal alarak Rumlara ait ev, işyeri, eşya, kilise ve okullara yakma ve yağmalama eylemlerine dönüşmüştür. İzmir'de de görülen bu saldırgan görüntüler sonunda konsolosluk binası ve azınlıklara ait evler yakılmıştır. 6-7 Eylül olayları olarak anılacak bu hadiseler sonunda İstanbul ve İzmir'de sıkı yönetim ilan edilmiştir. Bu dönemde sertleşen Türk-Yunan ilişkileri ABD arabuluculuğu ile iyileştirilmeye çalışılmıştır.⁷⁰

Kıbrıs konusunda İngiltere zamanla bir taraf olmaktan çıkarak Yunanistan'ın karşısına Türkiye'yi çıkarmış ve kendisinin “böl ve yönet” politikası uyarınca iki ülke arasında kendisini arabulucu olarak görmeye başlamıştır. Bu da iki ülkenin ilişkilerinin gerginleşmesinin yanısıra Enosis (Yunanistan'la birleşme) hedeflerini gerçekleştirmek için Kıbrıs'ta faaliyet gösteren EOKA örgütünün Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılacak saldırılarını da sertleştirmiştir. Böylece Kıbrıs'taki Türk toplumu da

---

⁶⁹ Bölükbaşı, “Etno-Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura:Mahzun Mabedden Camii Kebire Ayasofya'nın Dönüşümü”, 68.

⁷⁰ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*,601.

EOKA eylemlerine karşılık verebilmek için ilk direniş örgütü olan Volkan'ı kurmuştur.⁷¹ Kıbrıs EOKA örgütünden gelen sert eylemlere 1958'de kurulan TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) de aynı şekilde karşılık vermeye başlayınca Kıbrıs sorununun çözümü oldukça zor bir sürece girmiştir.⁷² Netice de tarafların imzalarının alındığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının hukuksal metni olan Şubat 1959'da Londra Anlaşması'nın imzalanmasıyla Kıbrıs sürecinde önemli bir noktaya gelinmiştir.⁷³ Bir parçası olduğumuz Batı ittifakında Kıbrıs söz konusu olduğunda görülen ikiyüzlü tavır Necip Fazıl tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

Ayasofya Türk'ün öz evi ve anayurdu içinde güya Türk'lerin eliyle manasından koparılıyor, duvarlarından Allah ve Resûlü'nün mukaddes isimleri indiriliyor... İşte Kıbrıs davası!... O kadar Batılılaştığımızı, uygarlaştığımızı, özgürleştığımızı, kendisinden olduğumuzu iddia ettiğimiz Batının bize muamelesine dikkat etmiyor muyuz?⁷⁴

1950'lerin sonlarına doğru Kıbrıs sorunu üzerinden Yunanistan ile ilişkiler yeniden gerginleşmeye başlamıştır. Öyle ki bu gerginlik Ayasofya'nın isminin değiştirilmesi düşüncesine kadar gelmiştir.⁷⁵ Ayasofya'nın minareleri olmadan haç simgesi ile çizilerek filmde gösterimi yapılmıştır.⁷⁶ Bu tür girişimler diplomatik krizi daha da artırmıştır.

---

⁷¹ A.g.e., 603.

⁷² A.g.e., 606-607.

⁷³ A.g.e., 610

⁷⁴ Necip Fazıl Kısakürek, "Ayasofya'yı cami yapan ruhtan çizgiler", *Büyük Doğu*. Y. 23, D. 12, S. 16. (1966): 16.

⁷⁵ Hamdi Varoğlu, "İsim değiştirme meselesi", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1958.

⁷⁶ 1969 Milletlerarası Selanik Film Festivali'nde seyirciye sunulan "Ege Faciası" filminde Ayasofya'nın ilk olarak minareli hali, sonrasında ise minareleri olmaksızın haç simgesi konulmuş şekilde gösterilmiştir. C. Ali Salkım, "Ayakta tutulmak istenen Türk düşmanlığı", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1964.

1960'lara gelindiğinde Ayasofya kimi zaman fethin sembolü olarak İslami hareketlerin öncülü olurken, kimi zaman da kızıl elma ülküsü üzerinden Türk'lüğün öne çıkarıldığı bir referans noktası olmaktaydı.⁷⁷ Ayasofya'nın statüsü üzerinden insanların kategorileşmesi M. Şevket Eygi'nin kalemine şu şekilde yansımıştır: "Ayasofya'nın cami olmasını kimler istiyor? Tüm Müslümanlar; Ayasofya'nın cami olmasını kimler istemiyor? Farmasonlar, Komünistler, Sosyalistler, Siyonistler, Sabatayistler, dinsizler, imansızlar, Hıristiyanlar"⁷⁸ Burada ifade edilen "öteki"ler içerisinde de ayırım ülke içinde ve dışındakiler olarak yapılmaktadır. Bu söylemin gizli veya açık farketmeksizin sürekli görüldüğü söylenebilir. Örneğin Arif Nihat Asya; "Seni ey mabedim utansınlar, kapayanlar da, açmayanlar da!", Osman Yüksel Serdengeçti; "Fethin, Fatih'in mabedinden kitabı mübini, bu ulu dini kaldıran kim? Dinimize, imanımıza saldıran kim?!.."⁷⁹ şeklinde bir öteki söylemi gerçekleştirmiştir. 1964'ye Fedai Dergisi'nde yeniden yayınlanan ama Peyami Safa'nın 5 yıl önce Büyük Doğu Dergisi'ndeki yazısında şu ifadeler kullanılmıştır: "Ayasofya'nın tekrar cami haline gelmesini isteyenlerin emellerini yobazca bir hayal sanmakta gafletlerin gafletidir. Fatih yobaz değildi, Hıristiyanlığa verdiği imtiyazlar bunun delilidir."⁸⁰ Sezai Karakoç da Ayasofya hakkında meclise durmaksızın gönderilen dilekçelerin yarım milyonu aştığını ifade etmiştir.⁸¹

1960'ların gündemini yine Yunanistan'la yaşanan Kıbrıs sorunları oluşturmaktaydı. Taraflar arası ilişkiler gerginleşip NATO'yu etkilediğinde Amerika ve NATO baskıları ile 1959 yılında bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar

---

⁷⁷ Özekmekçi, "Türk Sağında Ayasofya İmgesi", 284.

⁷⁸ M. Şevket Eygi, "Ayasofya Hakkında", *Bugün*, 28 Temmuz 1967'den aktaran; A.g.e., 285.

⁷⁹ Bölükbaşı, "Etno-Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura: Mahzun Mabedden Camii Kebire Ayasofya'nın Dönüşümü", 65.

⁸⁰ Peyami Safa, "Ayasofya Davası", *Fedai*, S. 11 (Haziran 1964): 3.

⁸¹ Sezai Karakoç, "Ayasofya Ne Kadar Sabırlısın!", *İslâm Medeniyeti*, C. 1, S. 10 (15 Mayıs 1968): 36.

verilmiştir.⁸² Enosis ve taksim yasaklanarak oluşturulan Kıbrıs anayasası 1960 yılında yürürlüğe girmiş ve Cumhuriyet resmen kurulmuştur. Ancak ömrü 21 Aralık 1963 tarihine kadar sürmüştür.⁸³ 1964'te Kıbrıs'ta Türk ve Rum'ların karşılıklı çatışmaları ve Türkiye'nin havadan müdahalesiyle 33 Kıbrıslı Rum'un ölmesi, Rum'ların Kıbrıslı Türkler'e uyguladıkları ekonomik ambargo Türkiye'deki azınlıklara karşı uygulanan politikaları da değiştirmiştir.⁸⁴ 1964 Kıbrıs kriziyle birlikte bozulan Türkiye Yunanistan ilişkilerinde, Türk hükümeti Yunanistan'ın uzantısı olarak görülen İstanbul'daki Patrikhane ve Rum vatandaşlara baskı, sürgün ve ayrımcılık uygulamaya başlamıştır.⁸⁵ Türk hükümeti Yunanistan'ı anlaşmaya zorlamak amacıyla Fener Rum Patrikhanesi'nin sınır dışı edilmesini dahi gündeme getirmiş ancak uluslararası tepkiler ve Yunanistan için olumlu bir adım olabileceğinden dolayı bu düşünceden vazgeçmiştir. Türkiye tarafından Yunanistan ile imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması feshedilmiş, Türkiye'de yaşayan Rum vatandaşlara yönelik baskılar arttırılmıştır. Yunanistan da bu adımlara karşılık Onikiadalar'da ve Batı Trakya'da bulunan Türkler'e baskı uygulamıştır.⁸⁶

1964'te Fener Rum Patriği Antenagoras, Papa VI. Paul'u Türkiye'ye davet etmiş ancak Türk yetkililerinden uzun süre resmi davet çıkmamıştır.⁸⁷ Takvimler 25-26 Temmuz 1967 tarihlerini gösterdiğinde Papa VI. Paul'un Türkiye ziyareti sırasında Ayasofya'da diz çökerek dua etmesi üzerine Türk Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Papa'nın Ayasofya'da ibadet ettiği günü "Kara Gün" ilan ederek genel merkeze siyah bayrak çekmiştir.⁸⁸ Ayrıca Papa'nın dua etmesi milliyetçi-muhafazakâr kesim

---

⁸² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 644.

⁸³ A.g.e., 645.

⁸⁴ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 731.

⁸⁵ Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, 196-208.

⁸⁶ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 732-733.

⁸⁷ Gündoğdu, "Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı", 83.

⁸⁸ Özekmekçi, "Türk Sağında Ayasofya İmgesi", 296.

tarafından sürekli dillendirilen “dış güçlerin” Ayasofya üzerindeki emellerine somut bir kanıt oluşturmuş ve Ayasofya’nın camiye çevrilmesinin aciliyeti farklı anlamlar üzerinden daha sık dillendirilmeye başlanmıştır.

1967 yılında Kıbrıs’ta yaşanan sıcak gelişmeler⁸⁹ Ayasofya konusunda kamuoyunun çok daha duyarlı olmasını sağlamıştır. 11 Kasım 1967’de Ayasofya önünde gerçekleştirilen Denктаş Mitingleri sırasında “Müslüman Kıbrısın Yolu Ayasofya’da kılınan namazla başlar” sloganları atılırken “Athenagoras dışarı”, “Kıbrıs’a giden yol Ayasofya’dan geçer”, “Kılıçla aldık, kalemle verdik” yazılı pankartlar açılmıştır.⁹⁰ Ayrıca Ayasofya’nın değişiminde asıl maksadın “camilikten çıkarmak”⁹¹ olduğu da ifade edilmiştir. Bunun manası Süleymaniye, Selimiye örneklerinde olduğu gibi Ayasofyanın da cami statüsünde iken turistler tarafından gezilebilmiş olmasıydı. Ancak bir müzenin ibadet maksadıyla kullanılmasında sürekli engellerle karşılaşmıştır.⁹² Bu bağlamda cami olarak da insanlığın hizmetinde kullanılabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesi düşüncesinin sıklıkla dillendirilmeye başlaması ve argümanların geliştirilmesi bu “dava”yı sahiplenenlerin sayısının gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu dönemlerde milliyetçiler ve Komünizmle Mücadele Dernekleri; Sebilürreşat, Büyük Doğu dergileri; Bugün, Yeni İstanbul, Sabah gazeteleri ve Milli Selamet Partisi (MSP) üzerinden faaliyetler yürütülmüş, düşünceler kitlelere ulaştırılmıştır. Bunlar dışında da pek çok vakıf, dernek, partinin yanısıra yazar, düşünür ve sanatçılar da söylemlerinde Ayasofya konusuna yer vermişlerdir. Özellikle partiler mobilize olan kitleler üzerinde etkinliklerini

---

⁸⁹ 28 Aralık 1967 yılında “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi” (KGTY) ilan edildi ve iki toplumlu üniter bir devlet olabilmek için Kıbrıslı Türkler adadaki Rum yönetimi ile görüşmeler başlattılar. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 738.

⁹⁰ “Denктаş mitinglerinde gençler polisle çatıştı”, *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1967.

⁹¹ “Ayasofya Hala Kapalı”, *Bugün*, 27 Mayıs 1967.

⁹² Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 288.

arttırabilmek adına Ayasofya konusunu siyasallaştırdıkları gibi, seçmenlerden gelen talep ve baskılar üzerinden bu konu hakkında eyleme geçmeye çağrılmışlardır. Muhafazakâr kesim tarafından bir “dava” olarak görülen Ayasofya’nın cami olarak açılması ile ilgili 1970’lerde çeşitli vekiller tarafından verilen önerge ve kanun teklifleri sonuçsuz kalmıştır.⁹³

1976 yılına gelindiğinde 150 kişilik MTTB üyesi bir grup genç Ayasofya’ya girerek namaz kılmış ve sonrasında fetih haftasında Ayasofya’nın yeniden camiye dönüştürülmesi için miting yapacaklarını duyurmuşlardır. Ancak bu eylemi diğerlerinden farklı kılan ise gazetelerde çıkan namaz kılma eylemi haberinin İstanbul Cumhuriyet Savcılığı tarafından ihbar olarak değerlendirilmesi ve MTTB tarafından düzenlenen etkinliklerin dernekler yasasına aykırı olarak görülmesi olmuştur. Cumhuriyet Savcılığı’nın yanısıra İstanbul Valiliği’nin de konuyla ilgili soruşturma açması eylemlerin artık yargının konusu olduğunu göstermiştir. Bu eylemlere destek amacıyla Milli Selamet Partili bazı vekiller müezzin mahfilinde namaz kılmışlardır.⁹⁴ 1976 yılında gerçekleştirilen fetih mitinginde MTTB genel sekreteri Kasım Yapıcı, Milliyetçi Cephe (MC) hükümetine yönelik “Ayasofya’nın ibadete açılmasını başımızda bulunan adı milliyetçi olanlardan bekliyoruz. Biz açarız, gideriz ve namaz da kılarız. Ancak biz çıktuktan sonra, adına milliyetçi denen hükümet kapatırsa, ya ölürüz ya öldürürüz.”⁹⁵ şeklinde bir konuşma gerçekleştirmiştir. İdeoloji olarak karma bir hükümet modeli olan Milliyetçi Cephe hükümeti bünyesinde Milliyetçi Adalet Partisi, Millî Selamet Partisi, Cumhuriyetçi

---

⁹³ “ Milli Selamet Partisi’nin devlet bakanı Süleyman Arif Emre 1974’te, Diyarbakır milletvekili Hasan Değer 1975’te verdiği soru önergeleri ve Isparta vekilinin 1988’de, İstanbul bağımsız milletvekili Emin Şirin’in 2005’te hazırladığı kanun teklifleri devam gelmeyen başarısız girişimler olarak kayda geçer. Azak, “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası ‘Mahzun Mabed’ Ayasofya”, 257.

⁹⁴ Göleç, “Tarih, Din ve Siyaset Arasında: Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Tartışmaları (1930-2000)”, 179.

⁹⁵ “İstanbul’un Fethi Kutlandı...”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1976.

Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi yer almaktaydı. Halka uygulanan baskı her dönem olduğu gibi Milliyetçi Cephe hükümeti devrinde de devam etmiştir.

Ayasofya'nın yeniden cami statüsüne gelebilmesi adına gerçekleştirilen girişimlerden biri 1974'te MSP Devlet Bakanı Süleyman Arif Emre'nin, 1975'te Diyarbakır milletvekili Hasan Değer'in, 1988'de Isparta milletvekilinin verdiği önerge veya kanun teklifleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁹⁶ Çünkü Türkiye'nin ana gündeminde yine Türk-Yunan ilişkileri bulunmaktaydı. Yunanistan cunta hükümetinin Kıbrıs Rum kesiminin başında bulunan Makarios'un başkanlık sarayını bombalayarak Makarios'un yerine EOKA örgütü üyesi Nikos Samson'un getirilmesi Kıbrıslı Türk'leri ve Türkiye'yi fazlasıyla endişelendirmişti. Anayasal düzenin yıkılması ve antlaşmaların ihlali sayılan bu darbe sonrasında Türk hükümeti Kıbrıs'a karşı askeri bir müdahale yapılabilmesi için hazırlıklara başlamıştı. Konu ile ilgili ABD ve İngiltere görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmayınca 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Harekatı başlatıldı. Girişimler sonucunda Türkiye açısından büyük bir başarı olarak sayılan Cenevre Protokolü imzalanmıştır. Ancak İkinci Cenevre Konferansı'nda istenilen şartlar sağlanamayınca Kıbrıs Harekatı devam etmiştir.⁹⁷ Türk Yunan ilişkilerinde Kıbrıs sorununa ek Ege'de karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası sorunu, Yunanistan'da meydana gelen siyasi değişiklikler ve 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı ile ilişkilerin boyutu değişecek ve ilişkilerin bir maddesi her zaman Ayasofya olacaktır.

Ayasofya'nın cami olarak açılabilmesi adına hazırlanan ilk kanun tasarısı 1979 yılında Vakıf Genel Müdürlüğü teşebbüsü ile hazırlanmıştır.⁹⁸ 1980'e gelindiğinde ise Adalet Partili Kültür Bakanı Tevfik Koraltan, Kadir gecesinde Ayasofya'nın 25-30 kişilik kapasiteli olan Hünkar Mahfili bölümünün Müzeler Mescidi olarak

---

⁹⁶ Azak, "Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası 'Mahzun Mabel' Ayasofya", 257.

⁹⁷ Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 741-748

⁹⁸ Akan, "Cumhuriyet Döneminde Ayasofya", 60-61.

açılacağını duyurmuştur.⁹⁹ 8 Ağustos 1980 tarihinde, katılımcılarla birlikte kılınan Cuma namazının ardından Koraltan'ın açılışıyla Ayasofya Hünkâr Mahfili ibadete açılmıştır. Ancak Hünkar Mahfili'nin ibadete açılmasına yönelik sevinç uzun sürmemiş ve 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin hemen iki gün sonrasında tamirat gerekçe gösterilerek¹⁰⁰ 14 Eylül'de mahfil yeniden ibadete kapatılmıştır.

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte Ayasofya tartışmaları da keskin bir şekilde yok olmuştur. Tekrar Ayasofya konusunu siyasi gündeme taşıyan ise kapatılan Milli Selamet Partisi lideri ve siyasi yasaklı olan Necmettin Erbakan olmuştur. Kapatılan partinin yerine Refah Partisi kurulmuş ancak Erbakan siyasi yasağından dolayı partinin başına getirilememiştir. 1987 yılında partiye bağlı Milli Gazete organizasyonluğunda resmi izin olmadan fetih kutlaması gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹ Erbakan, burada gerçekleştirdiği konuşmasında Ayasofya'nın cami haricindeki statüsünün anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²

Artık Ayasofya konusu sağ siyasetin ve siyasilerin iç rekabet konusu haline gelmiştir. Ayasofya'nın ibadete açılması sağ kesimin seküler Kemalist rejime karşı elde edecekleri bir rövanş hissini ve bu söylemle sağ cenahın kitlelerini arttırmasını beraberinde getirmiştir.¹⁰³ CHP ise kendi kamuoyunu tutabilmek, toplumun taleplerine duyarlı görünebilmek ve meclisteki koalisyon dengelerini koruyabilmek için bu konuda sessizliğini korumuştur. Bu konuda CHP'nin yapamadığı muhalifliği ise Kemalist aydın ve basın üstlenmek zorunda kalmış¹⁰⁴ ve oldukça sert bir tutum

---

⁹⁹ “Ayasofya Müzesinin bir bölümü Kadir gecesi cami olarak açılacak”, *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1980.

¹⁰⁰ Gündoğdu, “Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı”, 86.

¹⁰¹ “Fatih de milli görüşçüydü”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1989.

¹⁰² “Erbakan'dan gövde gösterisi”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1987.

¹⁰³ Özekmekçi, “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, 297.

¹⁰⁴ Göleç, “Tarih, Din ve Siyaset Arasında: Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Tartışmaları (1930-2000)”, 189.

sergilemişlerdir. Onlar tarafından Atatürk'ün ölümüyle büyüyen karşı devrim dalgalarına bağlanan Ayasofya düşüncesi, Atatürk'ün anılarına da ilkelerine de saldırı olarak görülmüştür. Ayrıca bu konu onlar için ibadet özgürlüğünü siyasetleştirmek ve dini siyasete alet etmek anlamına gelmişti. Bu da anayasal bir suçtu.¹⁰⁵ Kısaca Kemalist kesimlerce Ayasofya hakkındaki talepler siyasetin değil yargının konusu haline getirilmeye çalışılmıştır.

90'lı yıllarda üniversitelerde yayılmış olan başörtüsü yasağı direnişleri Ayasofya meydanı gibi büyük mekanlarda yapılırken bu direniş eylemlerinde Ayasofya'nın ibadete kapalı oluşu da protesto edilmiştir.¹⁰⁶ Refah Partisi mitinglerinde de "Başörtüsü açılmasın, Ayasofya açılsın"¹⁰⁷ şeklinde sloganlaştıran bu iki mesele seküler basın tarafından da¹⁰⁸ birlikte anılmaya başlanmıştı. Çeşitli girişimler ve talepler sonunda 10 Şubat 1991 tarihinde Turgut Özal hükümetinde Kültür Bakanı olan Namık Kemal Zeybek'in eliyle Ayasofya Hünkar Mahfili yeniden ibadete açılmıştır.¹⁰⁹ Ancak aynı tarihlerde hükümete yönelik eleştiriler de dikkate alınarak Ayasofya Yunus Emre Oratoryosu'na da ev sahipliği yapmıştır.¹¹⁰ Bu süre zarfında Ayasofya'nın yeniden cami olarak açılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) başkanlığına kanun teklifi sunulmuş ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹¹¹ Tarihler 28 Şubat 1997'yi gösterdiğinde de yeniden Ayasofya

---

¹⁰⁵ İlhan Selçuk, "Atatürk ve Gericiler", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1976.

¹⁰⁶ "Sultanahmet camisinde Ayasofya gösterisi", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1990.

¹⁰⁷ "Rusya'daki Müslümanlar gelsin", *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1991.

¹⁰⁸ Ali Sirmen, "Türban ve Ayasofya", *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1990.

¹⁰⁹ "Hünkâr Mahfili'nde ilk Cuma", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1991.; "Ayasofya'da dörtte bir ezan sesi", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1991.

¹¹⁰ "Ayasofya'da Yunus Emre gecesi", *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1991.

¹¹¹ 1994 yılında Isparta Milletvekili olarak Ertekin Durutürk TBMM Başkanlığına bir kanun teklifi sunmuş ancak teklif sonuçsuz kalmıştır. Şahin, "Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği", 120.

konusundaki talepler ve eleştiriler birden kesilmiştir. Çünkü Ordu bir kez daha ülke üzerindeki etkisini göstermiştir.¹¹²

2002 yılında iktidara Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) gelmesiyle muhafazakâr imgelerinin Cumhuriyet sembolleriyle yer değiştirmeye başladığını görülmüştür. Ayasofya'ya yönelik Avrupa'dan da taleplerin geldiği bu dönemde¹¹³ Kültür Bakanlığı'nın onayı ile İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın Müzik Festivali kapsamında Ayasofya'da Flarmoni Orkestrası ile konser düzenlenmiştir.¹¹⁴ Müze olması kararının tartışıldığı Ayasofya'da konser düzenlenmesi halkın yanısıra Diyanet İşleri Başkanlığı, Rum Patrikhanesi, Ermeni Patriği ve Vatikan temsilciliği gibi birçok farklı dinden insanın tepkisine neden olmuştur. Eleştirilerin odağında ise Ayasofya'nın bir mabed olduğu vurgusu yer almıştır.¹¹⁵

2005 yılına gelindiğinde gündem Papa 16. Benedik'in Türkiye temaslarında gerçekleştirdiği Ayasofya ziyareti olmuştur. Vatikan temsilcisinin "Papa Ayasofya'da iki saniye diz çökse ne olacak?" söylemine yetkililer tepki göstererek kendilerine Müslümanlarında "biz de iki saniye namazda dua etsek dese ne olacak?" diyebileceği ifade edilmiştir.¹¹⁶ 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama'nın Türkiye ziyaretinde Ayasofya Müzesi ve Sultanahmet Camii'sini gezmesi ve 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak İstanbul'un seçilmesi turistlerin ilgisinin daha

---

¹¹² Göleç, "Tarih, Din ve Siyaset Arasında: Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Tartışmaları (1930-2000)", 191.

¹¹³ 2002 yılında 15'ten fazla Avrupa ülkesinden 27 vekil imzasıyla "Ayasofya'nın Hıristiyan Dünyasına İadesi" konulu karar önergesi Avrupa Parlamentosuna sunulmuştur. Önergede Ayasofya'nın önemi ve 500 yıldır korunuyor olmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiş ve sonunda Hıristiyanlığa iade edilmesi talep edilmiştir. Türk yetkilerce önerenin reddi istenmiş ve yönerge işleme konulmamıştır. Şahin, "Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği", 121.

¹¹⁴ "Ayasofya'da muhteşem konser...", *Milliyet*, 7.6.2003.

¹¹⁵ Şahin, "Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği", 122.

¹¹⁶ Gündoğdu, "Ayasofya'nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı", 87.

çok Türkiye'ye yönelmesini sağlamıştır.¹¹⁷ 8 Kasım 2013 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) milletvekili ve aynı zamanda Türk Tarih Kurumu başkanı olan Yusuf Halaçoğlu, Ayasofya'nın ibadete açılması için bir kanun teklifi sunmuştur.¹¹⁸ 2016 yılında Kadir Gecesi programı Diyanet İşleri Başkanlığı organizasyonunda Ayasofya'da düzenlenmiş, program Diyanet TV'de canlı olarak izleyiciye sunulmuştur.¹¹⁹

Son olarak ise Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği tarafından Danıştay 10. dairesine ısrarla yapılan başvuruların¹²⁰ sonuncusu olarak 10 Temmuz 2020 tarihinde 1934 yılına ait Ayasofya'nın müzeleştirilmesine yönelik Bakanlar Kurulu kararı iptal edilmiştir. Hemen ardından 2729 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 86 yıl sonra "Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi"

---

¹¹⁷ 2010 yılında ABD'den "Uluslararası Ayasofya Kilise Organizasyonu" isimli sivil toplum kuruluşu 250 kişilik bir grup ile Ayasofya'da ayin yapmak istediklerini dile getirmişlerdir. Şahin, "Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği", 124.

¹¹⁸ Halaçoğlu'nun bu kanun teklifini 2011 yılında alevlenen Ermeni Soykırımı iddialarına karşı milliyetçi ve rövanşist bir duyguyla yaptığı iddia edilebilir. Bu duygular toplumun her kesiminden görülebilirken özellikle sosyal medyada "Batı'ya vurulacak tokat; Ermeni tasarısına karşı Zincirler Kırılsın; Fatih'in Emaneti Ayasofya Açılınsın!" kampanyası ile örneklendirilebilir. Azak, "Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası 'Mahzun Mabed' Ayasofya", 257-258.)

¹¹⁹ "Ayasofya'da Kadir Gecesi Duası", <https://www.diyamet.tv/bereket-vakti-2016/video/ayasofyada-kadir-gecesi-duasi> [07.05.2024]

¹²⁰ Tekraren yapılan başvurular 2008 yılında Bakanlar Kurulu kararında hukuka aykırılık bulunmadığı, 2018 yılında ise yetkisizlik gerekçeleriyle reddedilmiştir. "Ayasofya'yı camiden müzeye dönüştüren Bakanlar Kurulu kararına iptal", <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofyayi-camiden-muzeye-donusturen-bakanlar-kurulu-kararina-iptal-/1906077> [07.05.2024]; "Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başvurusu" <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/14747> [07.05.2024]

ismini alarak 24 Temmuz 2020 tarihinde kılınan cuma namazı ile yeniden ibadete açılmıştır.

4.2. Necip Fazıl ve Ayasofya

Necip Fazıl Kısakürek'i diğer milliyetçi-muhafazakâr yazar ve şairlerden ayıran farklılığı, entelektüel söylemlerinin yanısıra aksiyoner adımlar atmış olmasıdır. Türkiye'deki birçok şehirde halkın bilinçlenmesi adına verdiği konferanslar, pek çok kez kapatılmasına rağmen yayınlamaya devam ettiği Büyük Doğu ve giderek genişleyen aksiyona meyilli bir üniversite gençliğinin ortaya çıkmasını mümkün kılan Büyük Doğu Cemiyeti bunun en açık göstergelerinden bazılarıdır. 1960'lardan sonra İslami kimliğin beslendiği ana kaynaklardan biri olan Necip Fazıl'ın yazılarında ve söylemlerinde İslami, fetihçi ve alternatif bir tarih anlatısı giderek daha görünür bir hale bürünmüştür. Bunda, 1960 Askeri Darbesinin ardından gelen 1961 Anayasasının ifade özgürlüğünü genişleten, siyasi örgütlenmeleri çeşitlendiren etkisinin rolü de büyüktür. Nitekim 1961'den kısa süre sonra Türkiye'nin ilk legal sosyalist siyasi partilerinin kurulup seçimlere katılması ve çeşitli fikir kulüplerinin, öğrenci aktivistlerinden beslenen gençlik örgütlenmelerinin de Türk Solunu hareketlendirmesi söz konusu olduğu gibi, aynı anayasanın tanıdığı imkânlar sayesinde Türk İslamcılığı da Türkiye'nin siyasi sahnesinde yeni bir meşruiyete kavuşmaya başlamıştır. Bu dönemde hem çeşitli yayın organlarına, hem Arapçadan ve Farsçadan farklı İslami ideologların metinlerinin çevirisine, hem de genç bir mühendis olan Necmettin Erbakan'ın Bağımsızlar Hareketinin İslami söylemini siyasi bir harekete dönüştürmesini sağlayan bir değişim söz konusudur. Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin ABD ve NATO'nun yanında pozisyon alması, kısa sürede Türk siyasetinin, bürokrasisinin anti-komünist bir karaktere bürünmesini beraberinde getirmiştir. Bunu kalıcı kılmak adına da hem küresel sosyalizm-komünizm ideolojisine karşı, hem de Türkiye'deki sosyalist hareketin kültürel olarak çıkış noktası ve beslendiği başlıca referans olan Kemalist burjuva devrimciliğine karşı eleştirel bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu dönemin hem milliyetçileri hem de İslamcıları resmi ideolojiyi, devlet aklını, müesses nizamı eleştirmiş ve onu kendi çizgisine yaklaştırmayı amaçlamıştır. İslamcı ve milliyetçi hislerin gücünü aldığı “şanlı geçmiş” söyleminin ders kitaplarından siyasi nutuklara

dek yayılım alanı genişledikçe bu ikiliye muhafazakâr temalar da eklenmiştir. O dönemde muhafazakâr kimliğin kendini tanımlamakta kullandığı en veciz sözü ise yine Necip Fazıl'a ait “öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya” dizesidir.¹²¹

Necip Fazıl'ın söylemlerini Osmanlı'nın son yüz yılından itibaren gelenekçi toplumsal kesimlerin içine sinen mağlubiyet hissi ve keskin dönüşümler dönemi olan Cumhuriyet devrinin yarattığı yabancılaşma üzerinden kurgulamıştır. Kendisi güncel konuları ele alıp işlemiş ve kamusal entelektüel rolüyle gençlik için popülist bir siyasi-kültürel çerçevesi oluşturmuştur. Necip Fazıl, Cumhuriyetin ilk yirmi beş yıllık devrinde belli ölçüde içine kapanan ve kendini pek çok bakımdan mağlup hisseden milliyetçi-muhafazakâr kesimin harekete geçmesinde bir “eşik” olduğu da ifade edilmiştir.¹²² Bu eşiklerden biri olarak, kendisinin Ayasofya'nın yeniden ibadet açılması gerektiğini ifade eden ilk aktörlerden biri olduğunu da söylenebilir¹²³

Necip Fazıl Kısakürek'in Ayasofya hakkında en çok bilinen söyleminin Milli Türk Talebe Birliği'nde (MTTB) gerçekleştirdiği Ayasofya Hitabesi olduğu bilinmektedir. Bu hitabe milliyetçi-muhafazakâr kesim tarafından sıklıkla paylaşılmış, dergilerde basılmış ve Ayasofya her söz konusu olduğunda bir alıntı düzeyinde de olsa hatırlanmıştır. Necip Fazıl'ın bu konuda farklı zamanlarda söylediği sözler ve yazdığı yazılar da bulunmaktadır. Tarih sıralamasına göre incelediğimiz tüm bu söylem ve yazıların içeriğinde Ayasofya kapsamında pek çok konu da ele alınmıştır. Bunlardan bazıları, fetih, Fatih, Patrikhane, Yunanistan, Yunanlılar gibi konulardır.

Büyük Doğu mecmuası bu araştırmada içeriği en çok kullanılan kaynaktır. Mecmuanın 1943-1945 arası dönemi Necip Fazıl tarafından “iptidai dönem” olarak

---

¹²¹Hasan Turgut, “Pirus Zaferi: Necip Fazıl Kısakürek, Popülizm ve Yeni Türkiye'nin İnşası”. <https://birikimdergisi.com/guncel/10643/pirus-zaferi-necip-fazil-kisakurek-populizm-ve-yeni-turkiyenin-insasi> [07.05.2024]

¹²² Bora, *Cereyanlar: Türkiye 'de Siyasi İdeolojiler*, 442.

¹²³ Azak, “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası “Mahzun Mabet” Ayasofya”, 236-263.

adlandırılmıştır.¹²⁴ Bu taze başlangıç evresinde Ayasofya'ya dair herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. Büyük Doğu'da ilk Ayasofya içeriği 13 Eylül 1946 tarihli derginin 46. sayısında "Fatih Şöyle Dese" başlıklı bir yazıda fethin 500. yılı kutlamalarına ithafen kısa bir yazısı ile görülmektedir. Üç soruya cevap verilmesi talep edilen bu yazıda soruların ilki şu şekildedir:

Fethi hemen takib eden ilk asır içinde Türk medeniyetini kurduğu Süleymaniye kubbesine bitişik olarak 400 sene, teneke evlerde nasıl oturabildiniz? Sonra da aynı teneke evlerin kenarında (kübik) mimari paçavralarından pöhpöhlenme merkezleri kurmaktan nasıl utanmadınız?

Yazının devamında yer alan ikinci soru ise Ayasofya Camii'nin nasıl müze yapıldığının sorgulanmasıdır. Bu durum kendisinin taktığı sorgucun "ecnebi malıdır" denilerek müzeye konulmasına benzetilmiştir. Bu yazıdaki üçüncü ve son soru ise, 500. yıldönümünde büst dikilip karşısında bir demec verilmesinden beklenenin ne olduğu sorusudur.¹²⁵

1949 yılında derginin 1001 Çerçeve serisinde "500 cü Yıla Doğru" başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Daha sonra da göreceğimiz ifadelerle Necip Fazıl Fatih'in madde âleminde dirileceğini, başında kavuğu, kılıcını kavramış dünya haritasını süzerken görüleceği anlatılmaktadır. Bunun gerçekleşeceği gün Türk milletine ait hakların teraziye konulacağı ve milletin başında Fatih'in olacağı ifade edilmektedir. Türk milletinin içindeki fatihliği ortaya çıkarmasının Fatih'in dirilmesi hayaliyle uyum içerisinde olduğu söylenirken "Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!"¹²⁶ denilmektedir.

1950 yılı 13. sayıda derginin kapağında bu konunun işlendiği görülmektedir. Fetihle ilgili yazının yanında Ayasofya olduğunu düşündüğümüz bir cami resmi

---

¹²⁴ Necip Fazıl Kısakürek Kültür ve Araştırma Vakfı, "Büyük Doğu Dergisi" [https://www.nfkkav.org.tr/buyuk-dogu-dergisi-8-3080#:~:text=Necip Fazıl'ın; 17 Eylül,dönemi 1945'ten itibaren başlatmıştır.](https://www.nfkkav.org.tr/buyuk-dogu-dergisi-8-3080#:~:text=Necip%20Fazıl'ın;17%20Eylül,dönemi%201945'ten%20itibaren%20başlatmıştır.) [07.05.2024]

¹²⁵ "Fatih Şöyle Dese...", *Büyük Doğu*, S. 46 (13 Eylül 1946): 2.

¹²⁶ Necip Fazıl Kısakürek, "500'üncü Yıla Doğru" *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 11 (23.12.1949): 2.

bulunmaktadır. Yazının içeriğinde ise Ayasofya'ya kendi manaları dışında takılan ışıkların onu yalnızca plastik ve estetik bir yapıya sıkıştırdığı, manasından uzaklaştırdığı ve bu halin onu yıkmaktan daha kötü olduğu ifadeleri yer almaktadır. Ülkemizin bulunduğu coğrafyanın anahtar rollerinden birinin Ayasofya sayesinde olduğu ama iki karşıt medeniyet savaşında bir zafer abidesi olan Ayasofya'nın müzeye çevrildiği belirtilmektedir. Türk'ün manasının yok sayıldığı bu eylemden sonra hâlâ “Fethin 500'üncü yılı”nın mı konuşulduğu sorulmaktadır.¹²⁷

Resim 3. 4: 6 Ocak 1950 tarihli Büyük Doğu Kapak Sayfası

1950 ve 1951 yılındaki Büyük Doğu'da ise Emin Toykoç'un kaleminden “Davanız Davamız Ayasofya”,¹²⁸ M. Raif Organ'ın imzasıyla “Putları devirene put dikilemez!”¹²⁹ ve “Fatih'in Heykeli”¹³⁰ başlıklı yazılar karşımıza çıkmaktadır.

---

¹²⁷ *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 13 (6 Ocak 1950): 1.

¹²⁸ Toykoç, “Davanız Davamız Ayasofya”, 16.

¹²⁹ Ogan, “Putları Devirene Put Dikilmez!”, 6.

¹³⁰ M. Raif Ogan, “Fatih'in Heykeli”, *Büyük Doğu*, Y. 7, S. 59 (8 Haziran 1951): 6.

Burada Necip Fazıl'ın bizzat yazmadığı zamanlarda da Büyük Doğunun aynı konu etrafında başkalarına platform sunmuş olduğu görülür. Ayrıca Ayasofya gündemiyle doğrudan ilgili olan Yunanistan ve Kıbrıs meselelerine de dergide sıklıkla yer verildiği söylenebilir. Bu dönemde Necip Fazıl'ın iki ayrı suç nedeniyle yargılanması üzerine Haziran 1951 sonrasında dergiye ara verilir ve Kasım 1951 itibariyle Büyük Doğu günlük gazete olarak çıkmaya başlar.

29 Mayıs 1952 tarihinde, başka bir deyişle, fethin 499. Yıldönümüne tekabül eden sayıda Büyük Doğu gazetesi fetih konusuna genişçe yer vermiştir. Gazetenin birinci sayfasında “Fethin 499’uncu yılı”¹³¹ başlıklı haberde Fatih Sultan Mehmed’e ait bir minyatür resmi ile birlikte fethin yıldönümü kutlaması için Anıtlar Derneği tarafından düzenlenecek mevlid etkinliğinin duyurusu yapılmıştır. Bu duyurunun hemen altında Necip Fazıl tarafından “499” başlığı ile fethin muhasebesi soru cevap şeklinde yapılmıştır. Burada ilk soru “499’da nasılız?” şeklinde başlar ve inkılaplarla beraber Tanzimat ve Meşruiyetin manaları “manevi iflas” olarak nitelendirilir. Fethin 499. senesine gelene kadar müdafaa, hezimet, inhilal ve manevi iflas olarak belirttiği devirlerin delil ve dayanağı olarak ise Necip Fazıl doğrudan doğruya Ayasofya’yı göstermektedir. Çünkü ona göre, fethin, dünya görüşünün ve rakip medeniyetlere karşı sahip olunan gücün sembolü olan Ayasofya’nın kendi ellerimizle müzeye dönüştürülmesine rağmen 500. yıldönümü hazırlıklarını yapmak manevi iflas tabirini dahi aşmaktadır. Neyin yettiği sorusuna ise “İkinci bir Fatih’e muhtacız! demek yeter” diye yazmaktadır.¹³²

---

¹³¹ “Fethin 499’uncu yılı”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 1.

¹³² Necip Fazıl Kısakürek, “499”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 1.

Resim 3. 5: Fatih Sultan Mehmed'in Resmedildiği Minyatür

Gazetenin yine birinci sayfasında Necip Fazıl imzasıyla yer alan “500’cü Yıla Doğru” başlıklı yazı “Bir gün Fatih dirilecektir!!!” diye başlarken Fatih’in sandukasından dirileceği ve heybeti tasvir edilmektedir. Bu tasvir Türk milletinin içindeki Fatihlerin uyanmasıyla eş tutulmuş ve fetih hareketinin örneği olacağı ifade edilmiştir. Son cümle ise “Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!!!” şeklindedir.¹³³ Gazetede konu ile ilgili son yazı ise Faruk K. Demirtaş imzalı “İstanbul’un Fethinin Manevi Kaynakları”¹³⁴ başlığı taşımaktadır. Bu yazıda Ayasofya Camii’ne ait olduğu ifade edilen eski bir madalyonun resmi, yazının tam ortasına konumlandırılmıştır. Demirtaş imzalı son yazı 1959 yılında da karşımıza çıkacak, ancak bu sefer isim M. Faruk Demirtaş olarak yer alacaktır. Ayrıca başlık da ufak bir değişiklikle “İstanbul’un Fethi ve Manevi Kaynakları”¹³⁵ ismini taşıyacaktır. Önceki yazıda madalyon olarak verilen resim bu yazıda Ayasofya’nın gösterildiği eski bir minyatür şeklinde sunulacaktır.

---

¹³³ Necip Fazıl Kısakürek, “500 cü Yıla Doğru”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S.14 (29 Mayıs 1952): 1.

¹³⁴ Faruk K. Demirtaş, “İstanbul’un Fethinin Manevi Kaynakları”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 4.

¹³⁵ M. Faruk Demirtaş, “İstanbul’un Fethi ve Manevi Kaynakları”, *Büyük Doğu*, C. 2, S. 29 (18 Eylül 1959): 11.

Resim 3. 6: Ayasofya Resminin Bulunduğu Minyatür

Yine 1952 yılına ait olan 15. sayıda Prof. Ş. Ü. imzasıyla “Tarih Görüşü: Fatih ve Bizans”¹³⁶ başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazı Bizans’tan günümüze kalan üç hediye olarak eski Yunan felsefesi, Roma hukuku ve Ayasofya kilisesi ifadeleri ile başlamaktadır. Fethin gerçekleşmesinin ardından Sultanın kırılmış bir sütunu görerek ne olduğunu kızgınlıkla sorduğunda kâfirlerin yapımı olduğu için kırılmasının önemli olmadığını ima eden askeri öldürdüğü ifadesine yer verilmiştir. Bu davranıştan padişahın dini anlayışsızlıklara darbe vurmak istediği yorumu çıkartılmıştır. Ayrıca yazıda Fatih’in fetih sonrasında Ayasofya’ya giderek yaptığı konuşmasının bir kısmına yer verilmesinin ardından Patrikhane heyetinin hürmeti ve sultanın imparatorun cesedine duyduğu saygı vurgulanmıştır. Tarihsel olarak günümüze yakınlaşan yazıda II. Mahmud’dan Ayasofya mozaiklerinin sökülmesinin istendiği, ancak kendisinin atasına saygısından onları sadece kireçle sıvattığı ifade edilmiştir. Bunlara karşın CHP idaresinin Ayasofya’yı müzeleştirdiği vurgulanmıştır.

Yazının devamında Amerikalı “misyoner” “Vitmar”ın üstlendiği tamiratlarda İslam eserlerine kötü muamele edildiği, hat yazılarının yerinden söküldüğü belirtilmiştir. Bu hat yazılarının yerine asılması için resmi makamlardan izin alınamadığı,

---

¹³⁶ “Tarih Görüşü: Fatih ve Bizans”, Prof. Ş.Ü., *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 15 (30 Mayıs 1952): 2.

hayırseverlerden alınan yardımlarla yerlerine astırıldıkları ifade edilmiştir. Türk milletine ve yazgısına karşı en büyük suikastın içten olduğu vurgusuna ek olarak yazının sonunda Ayasofya'nın minarelerinden ezan okunmadıkça Fatih Sultan Mehmed için heykel yapılması konusunun da bu suikastın bir şubesi olarak görüleceği vurgulanmıştır. Prof. Ş. Ü. mahlası ya da kısaltması ile yazılan bu yazının Necip Fazıl'ın üslubuna benzemesi ve kendisinin sözünün tesirini arttırmak için çok farklı mahlaslarla yazılar kaleme alındığının bilinmesi bu yazının kendisine ait olduğunu düşündürmektedir.

1950'li yıllarda Sovyetler Birliği ve küresel sosyalist devrimci hareketlerin tehdidine karşı Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde görülen iyileşmelerin somut göstergesi olarak Yunan Kral ve Kraliçesi Haziran 1952'de Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir. Büyük Doğu gazetesinde ziyarete dair haberlerin¹³⁷ iyimserlikle yazılmasının yanında Ayasofya hakkındaki haberlerin aynı üslup ve açıklamalarla devam ettiği görülmüştür. 11 Haziran 1952 tarihli Büyük Doğu'nun 1. sayfasında "Misafir Hükümdarlar şerefine dün bir resmi geçit yapıldı"¹³⁸ haberinin yanında "Fatih'in Ayasofya Vakfiye"¹³⁹sinde bulunan duasını içeren bir yazı kaleme alınmıştır. Bu iki haberin hemen altında ise –yine Necip Fazıl'ın kaleminden– bu haberlerin ironisinin yapıldığı "Yunan Devlet Reisini Selamlarken"¹⁴⁰ başlıklı bir yazı göze çarpmaktadır. Bu yazıda Türk ve Yunan tarihlerinin birçok noktada kesişmekte olduğu ve aralarında biri yükselirken diğersinin düşmesi şeklinde simetrik bir ilişkinin bulunduğu aktarılmıştır. Ancak bu zıtlığın iki ülkeyi de karanlıklar altına alacak komünizm tehdidine karşı yok olduğu ve iki milletin birbirine sımsıkı sarıldığı ifade

---

¹³⁷ "Yunanistan Hükümdarları Dün Geldi", *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 25 (9 Haziran 1952): 1.

¹³⁸ "Misafir Hükümdarlar şerefine dün bir resmi geçit yapıldı", *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1.

¹³⁹ "Fatih'in Ayasofya Vakfiyesi", *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1-3.

¹⁴⁰ Necip Fazıl Kısakürek, "Yunan Devlet Reisini Selamlarken", *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1.

edilmiştir. Yazı son olarak “bizimle beraber düşmana en yakın burçlarından biri olarak gördüğümüz Yunan devlet reisini selâmlarız.” ifadeleriyle sona ermiştir.

Resim 3. 7: “Fatih’in Ayasofya Vakfiyesi”

Fatih Sultan Mehmed’in portresini içeren yazıda ise “kimsece bilinmeyen vakfiye” yazısından bu vakfı değiştirenlere karşı yapılan beddua büyük puntolarla yazılmış ve hemen altındaki yazıda Yunan kralının misafir edildiği bu dönemde vakfiyede bulunan duanın ilk defa açıklanmasının bir keşif olduğu özellikle ifade edilmiştir. Vakfiyeye dair bilgilerin yanında müteveli tayini ve dua satırları içeren yazının yanısıra Fatih’in tuğrası resimleriyle verilmiştir. Yazının devamında Ayasofya’nın kıymeti anlatılırken Doğu ve Batı dünyaları arasındaki “nefs muhasebesinin” ve İslam dünyasının zaferinin bir işareti olduğu vurgulanmıştır.

Vakfiye yazısında bulunan Ayasofya mütevellisinin hanedan ve sülalesinden kimsenin kalmadığı halde milletin başında bulunan kişi olacağı ve o dönem için bu kişinin dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar olduğu ifade edilmiştir. Celal Bayar’ın görevi yapamadığı halde bu işe ehil birini tayin etmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bu yazıda Necip Fazıl’ın mütevellinin Celal Bayar oluşunu kabul etmesiyle Ayasofya’nın müzeye dönüşümü kararını da kabul ettiği düşünülebilir. Ancak bu sorunun cevabını Necip Fazıl, yine Vakfiye yazısından vermektedir. Burada vakıf şartlarının değiştirilmesi, bozulması halinde vakfiyede yazılı bulunan beddua hatırlatılırken yazı daha ironik soruyla tamamlanmaktadır: “Değişiklik şöyle dursun,

camiiin topyekûn manasını altüst edenler ve onu müzeye çevirenler hakkında, acaba ulu İslam ve Türk Başbuğu ne derdi?”¹⁴¹ Bu görüşlerin ve buna çok benzer ifadelerin, Temmuz 2020’de Ayasofya’nın yeniden cami olarak ibadete açılışı sırasında Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan ve Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş tarafından dile getirildiğini düşündüğümüzde Necip Fazıl’ın kamusal entelektüel olarak gücünün sadece kısa ve orta vadede değil, yetmiş yıl sonra bile karşılığını görmek mümkündür.

11 Haziran 1952 tarihli gazetede Ayasofya’ya dair yer alan son haber ise “Ayasofya Madalya”¹⁴² başlığı taşımaktadır. Bu yazıda Ayasofya’nın günümüze ulaşmasında Türkler tarafından yaptırılan tamiratların etkili olduğu ifade edilmiştir. Yazıda son olarak İtalyan mimar Gaspare Trajano Fossati (1809-1883) tarafından gerçekleştirilen tadilatın tamamlanmasıyla 27 Temmuz 1849¹⁴³ tarihinde yapılan açılış töreni münasebetiyle Darphane tarafından 130 adet madalya bastırıldığı dile getirilmiştir. Bu madalyalarda bulunan tuğranın fotoğrafı da habere eklenmiştir.

Türk-Yunan ilişkileri iyiye gitse de bazı konular hassasiyetini korumaya devam etmiştir. Yunan gazetesi olan Akropolis’de Ayasofya Cami’nin kiliseye çevrilmesi ve Yunanlara verilmesine yönelik bir yazı yazılması bu dönemde büyük tepkilere neden olmuştur. Necip Fazıl da Büyük Doğu’nun 12 Temmuz 1952 tarihli manşetinde “Akropolis Gazetesine İhtar Ediyoruz” ve yine aynı sayıdaki “Ayasofya Cami’nin içerden ve dışardan düşmanları” yazısıyla bu konuya müdâhil olmuştur. Ayasofya ve Akropolis resimlerinin ortasına konumlandırılmış yazı da Türk bayrağının Akropol üzerinde dalgalandığı zamanların hatırlatılmaya mı çalışıldığı sorusu sorulmuştur. Ardından Ayasofya’nın kiliseye çevrilmesi talebine karşılık

---

¹⁴¹ Necip Fazıl Kısakürek, “Fatih’in Ayasofya Vakfıyesi”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 3.

¹⁴² “Ayasofya Madalya”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 4.

¹⁴³ Semavi Eyice, “Gaspare Trajano Fossati”. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fossati-gaspare-trajano> [07.05.2024] Haberde bu tarih Hicri 1265 olarak verilmiştir.

olarak “Akropol’ü cami yapınız!”¹⁴⁴ karşı söyleminde bulunulmuştur. Yazı Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmeden önce Bulgaristan Sofya’da 1933’te toplanan Bizans Âsarını İhya Kongresi’ne CHP’den katılan milletvekilinin Ayasofya’nın müze oluşu lehine oy kullandığının hatırlatılması ile devam etmiştir.¹⁴⁵ Bu söylem üzerinden sorumluluk CHP’ye yüklenmiş ve bir gün her şeyin ortaya dökülerek kozların paylaşılacağı ifade edilmiştir. “Yunanlılar da kim oluyor?” diyerek söylemini sertleştiren Necip Fazıl, Ayasofya’yı “Türk’ün tüm tarih ve ruhu, şark-garb ve dün-bugün ayırımları arasına bir mihenk taşı” olarak gördüğünü belirtmiştir. Son olarak yazıda Yunan gazetecilere ihtarda bulunulmuştur. Onların bu taleplerinin sarhoş nidasından farklı olmadığı, ancak hassas bir devrin, hassas kalplerin hassas noktasına dokunduğunu vurgulanmıştır. Bu durumun Bizans İmparatoru Athenagoras’ı dahi kızdıracak kadar zararlı bir söylem olduğu belirtilirken, manşette yer alan soru tekrarlanarak “Akropolü cami yapınız ve imana geliniz”¹⁴⁶ şeklinde yazı sonlandırılmıştır.

Aynı gazetenin 5. sayfasında ise “Yunan Devlet Bakanının Dün Verdiği Beyanat” başlığı altında Yorgos Varvutis’in Akropolis gazetesi hakkındaki sözlerinin yeterince tatmin etmediği ifade edilmiştir. Yazıda Devlet Bakanının Türk-Yunan dostluğunun kuvvetli bağlara dayandığını, gazetede çıkan haberin kamuoyunda ilgi görmediğini, Yunan hükümetinin en köklü önlemleri almakta tereddüt etmeyeceğini ve iki milletin dostluğunu hiç bir şeyin sarsamayacağını belirttiği sözlerine yer verilmiştir. Ayrıca

---

¹⁴⁴ “Akropolis Gazetesine ihtar ediyoruz.”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 56 (12 Temmuz 1952): 1.

¹⁴⁵ İsmi verilmeyen vekilin Ayasofya’nın müze oluşuna yönelik görüşmede müze oluşunu destekleyecek oy kullandığı ve ülkeye döndüğünde İsmet İnönü’ye kongre raporunu sunduğu ve Ayasofya’nın müzeye çevrilmesinde bu raporun etkili olduğu iddia edilir. Bu gizli bilgileri Bulgaristan doğumlu olan Avukat Halil Beyin (soyadı bilinmiyor) dönemin Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak’a rapor halinde bildirdiği ve bu raporun halen Genelkurmay arşivlerinde bulunduğu da bir diğer iddiadır. Erkin Akan, “Ayasofya Camisi’nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, C. 125, S. 247 (2020): 323-324.

¹⁴⁶ “Akropolis Gazetesine ihtar ediyoruz.”, *Büyük Doğu*, 5.

haberde “iğrenç hadiselerin” sorumlularının Yunan hükümeti tarafından cezalandırılması talebi vurgulanmıştır.¹⁴⁷

Resim 3. 8: “Akropolis Gazetesine ihtar ediyoruz.”

Bu dönem dostluğun geliştirilmesi adına birçok çalışma gerçekleştirilirken, bir yandan iki milletin hassas konuları da sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Akropolis gazetesinin haberi sonrasında oluşan öfke ortamı dolayısıyla Ayasofya'nın yeniden Türkiye kamuoyunun gündem konuları arasında girmiştir. 12 Temmuz'da hazırlanan haberlerin hemen sonrasında basılan, daha sonra Büyük Doğu'nun birçok sayısında göreceğimiz “Ayasofya Camii Türkün Manasıdır!” klişesi ve altında “Bu mânayı içeriden ve dışarıdan çalanlar Kahrolsun!” ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeye neden olanın ise bir önceki gün Yunan gazetesinde yer alan “Türklerden, Atatürk'ün eserini tamamlamalarını bekliyoruz!”¹⁴⁸ ifadesi olduğu aktarılmıştır. Burada talep edilenin Atatürk imzasıyla müzeye dönüştürülen Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesi talebi olduğu anlaşılmaktadır. Dedektif X Bir imzası taşıyan bu uzun yazının devamında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul fethedildikten sonra

---

¹⁴⁷ “Yunan Devlet Bakanının Dün Verdiği Beyanat”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 56 (12 Temmuz 1952): 5.

¹⁴⁸ “Ayasofya Türk'ün manasıdır”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 57 (13 Temmuz 1952): 1-5.

Ayasofya'yı camiye dönüştürmesi, Akşemseddin'in ilk Cuma namazını kıldırışı ve bir rivayete göre hutbenin Sultan tarafından okunduğu ifadelerine yer verilmiştir. Böylece mabedin camiye dönüştürülmesinin ve Fetih Camii olarak anılmasının manası okurlara hatırlatılmaya çalışılmıştır. Bu mananın yalnız Türk milletini değil, tüm İslam dinini kapsayacak kadar büyük olduğu ve Türk milletinin en zor dönemlerinde dahi Ayasofya'nın cami statüsünden çıkarılmasının konu edilmediği ifade edilmiştir. Mütareke döneminde dahi akla gelmeyen bu konuyu o dönem düşünenlerin olduğu özellikle vurgulanmıştır.

Resim 3. 9: “Kahrolsun”

Ayrıca, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinin belli hesaplar dâhilinde gerçekleştirildiğini Bulgaristanlı avukat Halil Bey'in raporlarının kanıtlayacağı, ancak bu raporların Erkân-ı Harbiye arşivlerinde olduğu bilgisi verilmiştir. Bu rapora göre müzeye dönüştürülme kararı Bulgaristan'da gerçekleştirilen Bizans Âsârını (Eserleri) İhya Kongresi'nde alınmıştır. Bu kongreye CHP'li bir vekilin gönderildiği ve bu vekilin kongrede alınan Ayasofya'nın müzeye dönüştürülme kararını ülkeye getirdikten sonra dönüşümün gerçekleştiği belirtilmiştir. Ayrıca CHP hükümeti döneminde Ayasofya minarelerin yıkılmasının dahi konu olduğu, ancak buna cesaret edilemediği de iddia edilmiştir. Ayasofya'nın müze yapılmasının sonrasında mabedin içindeki devasa levhaların da çıkarılmak istendiği, ancak büyüklüklerinden dolayı çıkarılamadıkları için bir kenara atıldıkları söylenmiştir. Kenara koyulan levhalara

karşın Bizans döneminden kalan resim, haç ve benzeri eserlerin meydana çıkarılıp sergilendiği ironisi “işte müze!”¹⁴⁹ ifadesiyle aktarılmıştır.

Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesine yönelik adımların ise telaş ve endişeyle “farmason gazeteler” aracılığıyla engellendiği ifade edilmiştir. İsimleri verilmeyen bu gazetelerin camiye dönüştürülme talebi olanların “kafalarının ezilmesi” gerektiğini söyleyecek kadar ileri gittiği belirtilmiştir. Ayasofya'nın 915 sene kilise olarak faaliyet verdikten sonra fethin ardından 481 sene, 5 ay, 26 gün¹⁵⁰ cami olarak kullanımda olduğu bilgisi de verilmiştir. Yazıyı yeniden camiye dönüştürülmesi yönünde duası ile bitiren Necip Fazıl, “(Ayasofya) muazzam kubbelerinin üstüne, büyük idealimizin bayrağının çekildiğine şahit olacaktır”¹⁵¹ diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Tarihler 14 Temmuz 1952'yi gösterdiğinde, “Her Gün Bir Mesele” başlıklı seride “Fatih'in şehri İstanbul imar planından mahrum” başlığında “500 üncü Fetih Yılı İçin Hala Hazırlık Yok!” söyleminin gazetenin ilk sayfasına taşındığı görülmüştür. Bu başlık altında şehirde rastgele yükselmeye başlayan binalara karşın bir imar planı bulunmayışı ve bu durumun ilgili makamlara sorulduğunda alınan cevapların hayret verici olduğu ifade edilmiştir. Bu cevaplar, imar planının bulunduğu ancak meclis üyelerinin itirazları sonrasında revize edilmesine rağmen bir heyet kurulması zorunluluğu doğduğu ve heyetin bu planlar üzerinde çalışmaya devam ettiğine yöneliktir. Haber Fatih Sultan Mehmed'in torunlarının kendisine layık olamadığı

---

¹⁴⁹ “Kahrolsun”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 57 (13 Temmuz 1952): 5.

¹⁵⁰ Yazıda bu sayılar 831 yıl, 5 ay, 16 gün olarak verilmiş, bu hesabın yanlış olduğu düşünüldüğünden yeniden hesaplanarak elde edilen tarihler metinde kullanılmıştır. Dikkate aldığımız tarihler 26 Mayıs 1453 (İstanbul'un fethi) ve 24 Kasım 1934 (Bakanlar Kurulu kararı) şeklindedir.

¹⁵¹ “Kahrolsun”, *Büyük Doğu*, 5.

düşüncesi ve şehre layık hakiki bir torun ne zaman gelecek sorusu ile son bulmuştur.¹⁵²

24 Temmuz 1952 tarihli gazetenin birinci sayfasında Necip Fazıl Kısakürek'e ait "Fatih Dirilecektir!" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. "Haşmetlû Bizans İmparatoru, Başpapaz Athenagora'a İthaf" altbaşlığını taşıyan yazıda ilk olarak Fatih'in madde ve gerçek dünyada var olacağına olan inanç dile getirilmiştir. Kendisinin sandukasını açıp Divanyolu'na çıktığında ilk gideceği yerin At Meydanı ve Ayasofya olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Fatih, bir masanın başında dünya haritasını haşmetiyle süzerken ve Ayasofya'nın müzeye çevrilişini bir "ihanet" olarak nitelerken tasvir edilmiştir. Benzer şekilde Süleymaniye Camii'ne yürürken tasvir edilen Sultanın Türk milletinin bu cami mimarisine ulaştıktan sonra "teneke eserler" seviyesine nasıl düşebildiği sorusunu sorması da betimlenmiştir. Bu dirilişin milletin içindeki Fatih duygusunun harekete geçmesiyle eş ahengi doğurduğu söylenirken asırlardır ihanete uğrayan Türk haklarının artık terazi kefesinde olacağı ifade edilmiştir. Böylece içsel gelişimi tamamlanmış bir milletin dışarıya doğru fetihle bulunmasına örnek olan Fatih'in, aynı milletin hem iç hem de dış dünyaya karşı fetih hareketinin örneği olacağı vurgulanmıştır. Son cümle de "Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!" olmuştur.¹⁵³ Yine aynı sayının birinci sayfasında yer alan karikatür ise Patrik ve Metropolitin konuşmalarını içermektedir. Patrik yatağında bulunan Metropolite Yunan devletinde çeşitli kesimler tarafından sıklıkla dile getirilen Ayasofya'nın kilise oluşuna dair hayallerini hatırlatır şekilde Ayasofya'ya çan takıldığına dair bir rüya gördüğünü söylemektedir. Buna karşılık Metropolit ise "Çanımıza ot tikanacağına delil olmasın?"¹⁵⁴ diye sormaktadır.

---

¹⁵² "Her Gün Bir Mesele Fatih'in şehri İstanbul imar planından mahrum", *Büyük Doğu*, Y. 9 S. 57 (14 Temmuz 1952): 1-2.

¹⁵³ Necip Fazıl Kısakürek, "Fatih Dirilecektir!", *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 68 (24 Temmuz 1952): 1.

¹⁵⁴ Karikatür, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 68 (24 Temmuz 1952): 1.

Resim 3. 10: Ayasofya'ya Dair Karikatür

Fethin 500. yılı yaklaşırken *Büyük Doğu* gazetesinde de konuya ilişkin haberler görülmeye başlamıştır. 2 Ağustos 1952 gününe ait gazetede “500’üncü Fetih Yılı”¹⁵⁵ başlığı altında gerçekleştirilecek törene Mehter takımı ve Yeniçeri ortasının da eşlik edeceği haberi verilmiştir. Haberin devamında ise bir heyet tarafından müze, kütüphane ve arşivlerin incelenmesi sonucunda döneme dair elbise, zırh, miğfer, kalkan, musiki aletleri gibi gereçlerden oluşan bir müfreze hazırladığı da yapıldığı belirtilmiştir.

Yine başka bir gazetede “500’üncü Fetih Yılı Programı Tesbit Edildi”¹⁵⁶ başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde Vali başkanlığında 500’üncü Fetih Yılı Kutlama Derneği ile gerçekleştirilen toplantıda o güne özel yapılacak etkinliklerin kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Bu etkinlikler ise haberde, Maltepe kışlası yanındaki tepeye bir otağ kurulması, 101 pare top ile surların temsili olarak bombardımana tutulması, 500 kişilik Yeniçeri ve Kapıkulu askerlerinin Mehter takımı öncülüğünde Maltepe’den Topkapı’ya hareket etmesi, Haliç’te toplanan donanmadan 500

---

¹⁵⁵ “500 üncü Fetih Yılı”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 77 (2 Ağustos 1952): 1-5.

¹⁵⁶ “500’üncü Fetih Yılı programı tespit edildi.”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 82 (7 Ağustos 1952): 2.

Levendin de Fatih meydanında Yeniçerilerle birleşmesi, camilerden tekbir-ezan seslerinin yükselmesi ve mahyalar yakılması, Fatih türbesine havadan çelenk ve buketlerin atılması, aynı gün bütün müzelerin ücretsiz olması, ertesi gün ok atma ve cirit müsabakaların düzenlenmesi vb. şeklinde yer almıştır. Çalışmaların devam ettiği de özellikle belirtilmiştir.

Fetih kutlamaları yapılırken Yunanistan ile bahar havası sürmeye devam etmektedir. 18 Ağustos 1952’de çıkan haber buna bir örnektir. Haberde “İki Dost Donanmanın İştirakiyle Egede Türk-Yunan Deniz Manevraları Devam Ediyor”¹⁵⁷ başlığı ile birlikte gerçekleştirilen tatbikatlar manşetten sunulmuştur. Bu dostluk havasının üzerinden bir ay bile geçmeden “Korkunç! İstanbulun 500 üncü Yıldönümü İçin Patrikten Para İsteyenler!” başlıklı bir haber gazetenin manşetine taşınmış ve Bizans İmparatoru Athenagoras’ın resmi de kullanılmıştır. İbrahim Hakkı Konyalı imzasını taşıyan haberde İstanbul’un Beşyüzüncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği isimli derneğin faaliyetlerinin eleştirisi yapılmıştır. Cemiyetin başında olduğu ifade edilen Arkeoloji Müzesi müdürü Aziz Ogan’ın ilk beyanatında Bizans İmparatoru Konstantinin türbesini tamir ettireceğini ifade ettiği ve Patrikhaneye giderek fetih yılı kutlamaları hakkında direktifleri öğrendiği iddia edilmiştir. Ayrıca Konstantin adına dikilecek levha için Patrikhane’den para istendiği de iddialar arasındadır. Haberde Fatih’in ve silah arkadaşlarının abidelerinin yıkılmasına göz yumularak Konstantin’e dair girişimler yapılacak olmasına tepki gösterilerek, “onun adına abide yapmak bize mi düşer” denilmiştir. Ayrıca Fatih’in heykelinin de Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid döneminin mimarlarından olan Mimar Ayas’ın Saraçhane’deki cami ve türbesinin yıktırılıp üzerine yaptırılmak istendiği iddia edilmiştir. Tüm bu iddialar ve söylemler sonunda derneğin başkanı olan İsmail Hami Danişmend’in Patrikhane ile müzakere edildiğini kabul ettiği, ancak heyetin Patrikhane’ye gitmediğini beyan ettiği bir not olarak verilmiştir. Bu bilgiye rağmen

---

¹⁵⁷ “Egede Türk-Yunan Deniz Manevraları Devam Ediyor”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 93 (18 Ağustos 1952): 1.

kendilerinin bu haberi bir kaynağa dayandırdıkları için olmuş kabul etmeye mecbur oldukları vurgulanmıştır.¹⁵⁸

19 Eylül 1952 tarihinde çıkan Büyük Doğu gazetesi okuyucularına gazetenin kapatıldığı haberini vermiştir. “Manevi bir mecburiyet” şeklinde ifade edilen bu kapatma kararı “Tebliğ” başlıklı bir yazıyla manşetten okurlarına duyurulmuştur. Yazıda o zamana kadar hapis, zulüm, zorunlulukla kapatılan Büyük Doğu’nun “yol zarureti ve geçit nezaketiyle” tünele girdiği ifade edilmiştir. İktidarın görülmemiş engellemelerine rağmen kendilerinin ruhuna yol açmaya çabaladığı ifade edilirken bu engeller aşılanaya kadar iktidara kolaylık göstermek zorunda oldukları “davaya bağlı üstün ahlak ve ince siyaset böyle emrediyor” denilerek vurgulanmıştır. Kendilerinin dudaklarda şarkı olduğu, ancak bu şarkıya filarmonik orkestranın eşlik edeceği günlerin yakın olduğu, birkaç ay tünelde yol alacakları ifade edilmiş ve son olarak Büyük Doğu Marşı ile yazı sona erdirilmiştir.¹⁵⁹

Fethin 500. yıldönümü olan 1953’ün çeşitli olaylar neticesinde sönük kutlandığı bilgisi Ayasofya tarihi bölümünde aktarılmıştı. Bu zaman zarfında Necip Fazıl’ın Ahmet Emin Yalman’a düzenlenen suikast davasındaki mahkûmiyeti nedeniyle Büyük Doğu dergisine ara vermiş olması, Fethin 500. yıldönümü ve yine o dönem Rum yerel unsurlarının Britanya’nın imparatorluğunun çözülmeye başlamasından bulunduğu cesaretle Kıbrıs’taki Müslüman Türk nüfusuna karşı terör faaliyetleri başlatması gibi gelişmeler hakkındaki fikirlerini öğrenmemizin önüne engel oluşturmaktadır.

Büyük Doğu verdiği bu aradan sonra yeniden yayın hayatına başlamıştır. 1954 yılının 1. sayısında Dedektif X Bir imzalı “Patrikhane”¹⁶⁰ başlıklı kısa yazısında Bizans İmparatoru Athenagoras’ın Patrikhane binası için Alemdar’da seçtiği binanın bir Hıristiyan cemiyeti ve mason yuvası olduğu belirtilmiştir. Binanın alınmasıyla bu

---

¹⁵⁸ “Korkunç, İstanbul’un 500’üncü Yıldönümü Patrikten Para İsteyenler!”, *Büyük Doğu*, Y.9, S. 119 (16 Eylül 1952): 1-5.

¹⁵⁹ “Tebliğ”, *Büyük Doğu*, Y. 9, S. 122 (19 Eylül 1952): 1.

¹⁶⁰ “Patrikhane”, *Dedektif X Bir*, *Büyük Doğu*, S. 1 (23 Nisan 1954): 11.

bina çevresindeki yerlerin de zamanla alınacağı ve böylece Ayasofya'nın etrafında karargâh kurulacağı öngörüsüne yer verilmiştir.

11 Haziran 1954 tarihine ait *Büyük Doğu Dergisi*'nde ise "Ne günlere kaldık?" denilerek Fethin 501. yıldönümü nedeniyle İstanbul limanındaki Rum gemisinin bayrağının yarıya çekildiği ifade edilmiştir. ÖÖ imzasıyla yayınlanan yazıda bu davranışın Atina veya Moskova'da olması halinde "ömür boyu matem et..." deyip gülebileceğimizi ancak evimizde, haremimizde böyle bir davranışın kabul edilemez olduğu özellikle belirtilmiştir. Bunu yapan kişiler "müsamaha ve dostluk havasını bu rütbe istismar ve suistimal eden yırtık ruhlu, iffetsiz polikaryalar" olarak tanımlanmıştır. Bu davranış karşısında hiçbir şey yapılmadığı, en azından suların terkedilmesi yoluyla bir karşı çıkış yapılabilseddi ancak o zaman gerçekten "mefharet günümüz bugün olurdu. Ötesini geç!.." denilmiştir.¹⁶¹

2 Temmuz 1954 tarihinde dergide "Fatihliğimizin sembolü Ayasofya Camiidir!" yazısının altında Ayasofya'nın resmine yer verilmiştir. Resmin hemen yanında ise Ayasofya camii'ne gözcülük ettiği ifade edilen "Haşmetlû Partik" Athenagora'a ithafen sonraki yazılarda "Tarih Boyunca Patrikhane" serisine yer verileceği konusunda okurlar bilgilendirilmiştir. Muharrem Giray'ın kaleminden geleceği ifade edilen seride tarihsel detaylara yer verilerek Patrikhanenin geçmişi aktarılmıştır.¹⁶² 9 Temmuz 1954 tarihli dergide H.R.Y. imzalı "Ayasofya"¹⁶³ başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Necip Fazıl'ın üslubundan uzak olan bu yazıda yazarın Ayasofya ziyareti esnasında gördükleri ve hissettikleri okurlara edebi ifadelerle aktarılmıştır. Bir yandan Ayasofya'nın heybeti vurgulanırken, bir yandan da yorgun ve acı çeken bir halde tasvir edilmiştir. Anayasanın 163. maddesine de değinilen yazıda Ayasofya'nın da bu kanunu bildiği ifade edilmiştir. Yazının sonunda ise Ayasofya'nın çektiği acının bir ölüm acısı değil, doğum sancısı olduğu, "doğurmak için o günün doğmasını" beklemek gerektiği belirtilmiştir.

---

¹⁶¹ "Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır", *Büyük Doğu*, S. 6 (11 Haziran 1954): 10.

¹⁶² "Fatihliğimizin Sembolü Ayasofya Camiidir", *Büyük Doğu*, S. 9 (2 Temmuz 1954): 18.

¹⁶³ "Ayasofya", H.R.Y, *Büyük Doğu*, S. 10 (9 Temmuz 1954): 11.

Resim 3. 11: “Fatihliğimizin sembolü Ayasofya Camiidir!”

Fethin 503. yılı olan 1956 yılında gazete olarak çıkan Büyük Doğu’da “Fethin 503’üncü yıldönümü bu sene çok sönük kutlanıyor”¹⁶⁴ haberine yer verilmiştir. Haberde yıldönümü için program düzenleyen Fatih Derneği’nin planladığı programın verilmesinden sonra bu merasimin çok basit ve sönük geçeceği ifade edilmiştir. Bunun nedeni olarak belediye, il ve maarif vekâletinin yıldönümüne yönelik kutlamalardan kaçınarak Fatih Derneği’ni yalnız bırakması gösterilmiştir. Bu törenlerin “Et Narhı ve Bahar Bayramı”ndan önde olduğu ifade edilirken “Bu bir tarih borcudur” denilerek kutlamaların önemi vurgulanmıştır.

Fethin 503. yıldönümü geldiğinde Büyük Doğu gazetesinde yıldönümü daha tarihsel olarak incelenmiştir. Derleyen olarak Halim Uğurlu’nun gösterildiği yazının başlığı “503ünü Fetih Yılı Münasebetiyle Konstantiniye’nin Sükûtu”¹⁶⁵ şeklindedir. Bu yazıda İstanbul’u fethedilmeden hemen önceki gün ve fethin bir panoraması çizilmiş ve edebi bir üslup ile o günler okuyucuya aktarılmıştır. Yine aynı gazetede “İstanbul

---

¹⁶⁴ “Fethin 503 üncü yıldönümü bu sene çok sönük kutlanıyor”, *Büyük Doğu*, Y.14, S.51 (24 Mayıs 1956): 3.

¹⁶⁵ Halim Uğurlu, “503. Fethin yılı münasebetiyle Konstantiniye’nin sükutu”, *Büyük Doğu*, Y. 14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 2.

Fethinin Yanlış Yıldönümü”¹⁶⁶ başlığı altında İsmail Hami Danişmend’in bir yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda “Gregorien ve Julien takvimleri arasında yüzyıllar geçtikçe oluşan gün farkı” anlatılarak İstanbul’un fethi senesinde 9 günlük fark bulunduğu ve bu fark ilave edildiğinde fethin 7 Haziran’da gerçekleşmiş olduğu ifadelerine yer verilmiştir. Aynı gazetede yer alan son yazı ise Ender Turan’ın tertibiyle “Tarihin akışını durduran büyük Fatih ve Fethi”¹⁶⁷ isimli yazıdır. Yazar bu yazıda fethin gerçekleştiği günü betimlemiştir.

1956 yılının fetih kutlamaların gerçekleştiği günün hemen sonrasında çıkan gazetede “503. Fetih Yıldönümü Çok Sönük Kutlandı”¹⁶⁸ başlığıyla haber yapılmıştır. Bu haberde gerçekleştirilen programdan bahsedilerek belediye, il ve içişleri idarelerinin yanısıra gençlik oluşumlarının Fetih Derneği’ne destek vermemesi sebebiyle kutlamaların çok sönük geçtiği ifade edilmiştir. Yine aynı gazete’de fethin 499. yılında yapılmış olan soru cevap şeklindeki yazı burada tekrarlanmış ve ‘503’¹⁶⁹ başlığı ile okuyuculara sunulmuştur. Bu yazıda Tanzimat, meşrutiyet ve diğer inkılap çalışmaları “manevi iflas” olarak nitelendirilmiş ve bu iflasın en büyük dayanağının Ayasofya olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 1956 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Büyük Doğu gazetesinde “Kıbrıs Günün Büyük Hadisesi Ortaçağdan Bu Yana Milli Davamızın Tarihi” ve M. Şekip Tunç’un kaleminden “Felsefeci Göziyle Dünün Elen’i ve Bugünün Yunanlısı” başlıklı seriler yayınlanmıştır. Kıbrıs konulu yazının yazarına dair bir bilgi verilmediğinden Necip Fazıl’a ait olduğu düşünülmektedir.

24 Nisan 1959 tarihli dergide ise “Fatih’in Ayasofya Vakfiyesi” başlıklı bölümde Vakfiye yazısının küçük bir kısmını içeren resim ve kısa bir not ile paylaşılmıştır. Bu

---

¹⁶⁶ İsmail Hami Danişmend, “İstanbul fethinin yanlış yıldönümü”, *Büyük Doğu*, Y. 14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 3.

¹⁶⁷ Ender Turhan, “Tarihin akışını durduran büyük Fatih ve fethi”, *Büyük Doğu*, Y. 14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 4-5.

¹⁶⁸ “503. Fetih Yıldönümü çok sönük kutlandı”, *Büyük Doğu*, Y. 14, S. 57 (30 Mayıs 1956): 1-5.

¹⁶⁹ “503”, Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu*, Y. 14, S. 57 (30 Mayıs 1956): 1-5.

yazının büyük çoğunluğu aynı olacak şekilde 1952’de de yayınlandığı sayı yukarıda incelenmiştir. Benzerlikler bir kenara konularak incelendiğinde bu sayıda vakfiye hakkında 400 sayfaya yakın olduğu, Arapça dilinde yazıldığı, 18. yüzyılda Türkçe diline çevrildiği ve Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi’nde 1835 no ile kayıt altında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yazıda Fatih’in vakfın mütevellisi olarak kendi hanedanından kimse kalmazsa “mütevelli, millet topluluğunun (emir, imam, reis, başkan, her ne olursa olsun) başında bulunandır” şeklinde ifadesine de yer verilmiştir. Dergide küçük bir yer kaplayan vakfiye hakkındaki yazıda, mütevellinin kim olacağına paylaşılması Necip Fazıl’ın da devlet başkanının Ayasofya üzerinde söz sahibi olduğunu kabul ettiğini, ancak Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesini kabul etmediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, CHP iktidarında Ayasofya hakkında söz sahibi Vakfiye yazısına göre Mustafa Kemal Atatürk olabilirdi, ancak Ayasofya’nın statüsünün değiştirilmesi kabul edilemezdi. Bunun nedeni olarak Vakfiyede Ayasofya’nın statüsünün değiştirilemeyeceğinin yazılmış olması ve değiştirilmesi halinde sert beddualara muhatap olunması gösterilebilir. Dergide Vakfiye yazısından doğrudan alıntı olarak ise; “Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, iş bu vakfın şartlarını bozanlar ve değiştirenler üzerine olsun!” kısmı verilmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca 1959 yılında Peyami Safa’nın Büyük Doğu Dergisi’nde kaleme aldığı “Ayasofya” başlıklı yazının altına Necip Fazıl’ın düştüğü not “...bu dava baş meselelerimizden biridir ve en yakın zamanda meselelerimizin baş köşesine yerleşecektir.”¹⁷¹ şeklindedir.

10 Nisan 1959 tarihli Büyük Doğu’da Ayasofya konusu derginin kapağında kendisine yer bulmuştur.¹⁷² “Ayasofya’ya Anam Ağlıyor” yazısını da içeren kapakta, Ayasofya resminin hemen altında örtülü, yaşlı bir kadının ağlayan bir görüntüsü bulunmaktadır. Dergi kapağından başlayarak derginin 16. sayfasında devam eden

---

¹⁷⁰ “Fatih’in Ayasofya Vakfiyesi”, *Büyük Doğu*, S. 8 (24 Nisan 1959): 12.

¹⁷¹ “Ayasofya”, *Büyük Doğu*, S. 3 (20 Mart 1959): 8.

¹⁷² Bu yazı sonrasında Büyük Doğu Yayınları tarafından yayınlanan “Başmakalelerim 2” kitabına da doğrudan alınmıştır. Bkz. Kısakürek, *Başmakalelerim 2*, 83-84.

yazıda, Ayasofya'daki haçın sökülerek hilalin takılmasıyla onun mekân olmaktan çıktığı ve artık ruh olduğu ifade edilmiştir. Kara Mustafa bozgunundan sonra “ricat” çağının açıldığı ve bu dönemde Batının Osmanlı İmparatorluğunun tüm sermayesini almasına rağmen “ana sermayeye ait bu senet” olarak nitelendirdiği Ayasofya'nın alınmadığı belirtilmiştir. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı), Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nın Ayasofya statüsünde bir değişiklik yapmadığı, ancak Batıların sonunda bu işi kendi elimizle yaptırma yolunda muvaffak olduğu ifade edilmiştir. CHP'nin Vekiller Heyeti kararnamesiyle Batılı toplumlar ailesine girebilmek için şahsiyetini feda ederek Ayasofya'yı müzeye dönüştürme kararı aldığı da yine bu vesileyle vurgulanmıştır.¹⁷³

Bu yazının devamında Batı camiasına, onları taklit ederek ve onda olmayan özellikleri feda edilerek değil, Batılı fikirleri benimseyip, Batıda olmayanları kendisine ihtar ederek girildiği ifade edilmiştir. Kendi ruhunu, tarihini, özünü kaybedenleri Batının kendi ailesinden saymayacağı, ancak mahkûmu olarak göreceği öne sürülmüştür. Necip Fazıl'ın CHP'ye olan öfkesi bu yazıda da hayat bulmuş ve Demokrat Parti iktidarının CHP'ye muhalefet hakkı değil, yaşama hakkı dahi vermemesi gerektiği ifade edilirken, aksi takdirde birçok “yüzsüzlüğe” girişebilecekleri iddia edilmiştir. Bu söylemindeki en büyük etki ise DP iktidarının ilk icraatının ezanın asli hüviyetinde okunmasını serbest hale getirmesi olarak verilmiştir. Ancak bu eylemi yeterli görmeyen Necip Fazıl, Ayasofya minarelerinden ezan sesinin yükselmesini de talep etmiştir. Bu bağlamdaki tek amacını “Türk'ün ruhunu, Demokrat Parti iktidarının mihrakında ışıltar görmektir” şeklinde belirtmiştir. Bu amacın gerçekleşmesinin bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün olacağını söyleyerek somutlaştırmış, o gelecek günleri de “bayramın bayramlaşacağı gün” olarak nitelendirmiştir.

---

¹⁷³ Necip Fazıl Kısakürek, “Ayasofya”, *Büyük Doğu*, S. 6 (10 Nisan 1959): 1.

Resim 3. 12: “Ayasofya’ya Anam Ağlıyor” yazısını içeren Ayasofya Yazısı

1965 yılından itibaren Büyük Doğu dergilerinde çizgisel bir Ayasofya resmi ile “Ayasofya Camii Türkün mânasıdır!” yazılı olan klişeler görülmeye başlamıştır. Bu klişe ilk olarak, yukarıdaki tarihsel sıralamada görüleceği üzere, 1952 yılında, ardından 1954’de Büyük Doğu gazetesinde karşımıza çıkmaktadır. 1965 yılındaki ilk klişe ise 8 Aralık 1965 tarihinde “Ayasofya açılıncaya kadar çıkacak klişe”¹⁷⁴ notuyla yayınlanmıştır. Bu paylaşımın ardından kimi zaman bazı notlarla, kimi zaman yalnız klişe olarak yayınlanmaya devam etmiştir.¹⁷⁵ Klişe ile birlikte paylaşılan notlar; “Son Nefesimize Kadar Çılgılığımız”¹⁷⁶ ve “Hayat hakkımızın

---

¹⁷⁴ “Ayasofya Camii Türkün Mânasıdır!”, *Büyük Doğu*, Y. 22, D.12, S. 12 (8.12.1965): 5.

¹⁷⁵ “Ayasofya Camii Türkün Mânasıdır!”, *Büyük Doğu*, Y. 22 D. 12 S. 11 (1.12.1965): 4.; Y. 22, D. 12, S. 13 (15.12.1965): 5.; Y. 24 D. 13, S. 21 (6.12.1967): 4.; “EVET! Ayasofya Camii Türkün Manasıdır”, *Büyük Doğu*, Y. 24 , D. 13, S. 4 (9 Ağustos 1967): 5.

¹⁷⁶ “Ayasofya Camii Türkün Manasıdır! Son nefesimize kadar çılgılığımız”, *Büyük Doğu*, Y. 24, D. 13, S. 10 (20 Eylül 1967): 18.

kapısı Ayasofya... Ya açacak yâ büsbütün kapayacaksınız”¹⁷⁷ şeklindeyken klişeyle verilen uzun bir yazı da şu şekildedir:

*“Artık Ayasofya’nın müslümanlara mal edilmesi, yalnız İslamın gözünde değil, küfrün nazarında da bizim için şeref meselesi olmuştur. Eğer kararın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden çıkmasını bekliyorsak Kıbrıs işinde olduğu gibi, onda da mahcup olacağımızı bilelim ve ona göre, din, fikir, şahsiyet ve haysiyet sahibi olduğumuzu ispat edelim!”*¹⁷⁸

Kıbrıs meselesinin ülke gündemini sardığı bu yılda Büyük Doğu dergilerinde Ayasofya konusunun daha sık işlendiği ve klişelerle konunun desteklendiği görülmüştür. Ayrıca 1966’da Kıbrıs davasına dikkat çekilerek, Batının bu konuda Türkiye’ye karşı tutumu eleştirilmiştir. Bu konuda “Onların ikiyüzlü tutumuna karşın” biz “kendisinden” olmak uğruna “uygarlaştığımızı, özgürleştığımızı, batılılaştığımızı” iddia etmekteyiz denilerek durumun ironikliği vurgulanmıştır.¹⁷⁹

Resim 3. 13: “Ayasofya açılıncaya kadar çıkacak klişe”

Resim 3. 14: Kıbrıs Meselesine Yer Verilen Klişe

¹⁷⁷ “Ayasofya Camii Türkün Manasıdır! Hayat hakkımızın kapısı, Ya açacak yâ büsbütün kapayacaksınız.”, *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 15 (29.12.1965): 13.

¹⁷⁸ “Ayasofya Camii Türkün Mânasıdır!”, *Büyük Doğu*, Y. 22, D.12, S. 14 (22.12.1965): 5.

¹⁷⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “Ayasofya’yı cami yapan ruhtan çizgiler”, 16.

Ekim 1965'te "Hakkını Bekleyen Cami"¹⁸⁰ yazısıyla bir Ayasofya resmi derginin içine konumlandırılmıştır. Yine benzer şekilde Kasım 1965'te "Kır Atın Şövalyesi bakalım camii kurtarabilecek mi?"¹⁸¹ yazısını içeren bir resim paylaşılmıştır. Bu resimde ata binmiş bir şövalye taciri yer alırken uzaklarda Ayasofya çizimine yer verilmiştir. Bu iki resimde ve çevresinde altlarında bulunan notlar dışında Ayasofya'ya dair herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. Aralık 1965'te ise Eşref Edip imzalı "Almanya'da Yahudi" başlıklı yazının hemen üst kısmında yer alan bir Ayasofya resminin altına "Ayasofya'yı cami yaptırmayan, Hıristiyanlıktan ziyade Yahudiliktir."¹⁸² notu iliştilmiştir. Bu not dışında konuyla alakalı başka herhangi bir açıklama veya yazı bulunmamaktadır. Eşref Edip'in Yahudilerle ilgili yazısı da notla doğrudan ilişkili olarak gözüke de yazıda genel olarak dünyada Yahudilerin nasıl etkili oldukları aktarılmış, Türkiye veya Ayasofya üzerinden herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bunlar dışında Kasım 1965'te Mustafa Yazgan imzalı "Ayasofya"¹⁸³ ve Aralık 1965'te "Ayasofya Cami olmalı!"¹⁸⁴ başlıklarını taşıyan ve daha çok manevi duyguları barındıran yazılar da dergide yayınlanmıştır.

---

¹⁸⁰ "Hakkını Bekleyen Cami", *Büyük Doğu*, Y. 25, D. 12, S. 6 (27.10.1965): 4.

¹⁸¹ "Kır Atın Şövalyesi bakalım camii kurtarabilecek mi?", *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 9 (17. 11.1965): 16.

¹⁸² "Ayasofya'yı cami yaptırmayan, Hıristiyanlıktan ziyade Yahudiliktir.", *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 12 (8.12.1965): 10.

¹⁸³ Mustafa Yazgan, "Ayasofya", *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 10 (24.11.1965): 9.

¹⁸⁴ Mustafa Yazgan, "Ayasofya Cami Olmalı!", *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 11 (1.12.1965): 8.

Resim 3. 15: “Hakkını Bekleyen Cami”

Resim 3. 16: “Kır Atın Şövalyesi bakalım camii kurtarabilecek mi?”

Resim 3. 17: “Ayasofya’yı cami yaptırmayan, Hıristiyanlıktan ziyade Yahudiliktir.”

Aralık 1965’te yayınlanan Büyük Doğu dergisinin 14. sayısında Ayasofya klişesinin yanısıra 1952 ve 1959 yıllarında da aynı şekilde yayınlanmış olan Fatih Vakfiye duasına yeniden yer verilmiştir. Vakfiyenin Osmanlıca orijinal yazısının bir kısmı da resim olarak verilmiş ve Vakfiyeye dair bilgiler sunulmuştur. 1835 numara ile Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesinde kayıtlı olduğu, 18. asırda Türkçeye çevrildiği ve 400 sayfaya yakın olduğu bilgisi bu yazıda da yer almıştır. Ayrıca yeniden vakfiyenin hamisi olarak kendisinden sonra hanedanın erkeklerinden en temiz, doğru ve iyi olan gösterilmiştir. Eğer hanedan ortadan kalkarsa milletin başında bulunan kişiye bu vazifenin verildiği belirtilmiştir. Son olarak, bir kez daha, vakfiyeyi bozan veya değiştirenlere yönelik bedduaya yer verilerek bu konudaki hassasiyet okurların dikkatine sunulmuştur.¹⁸⁵

Necip Fazıl’ın günümüze kadar ulaşan ve sıklıkla dillendirilen Ayasofya hitabesi onun bu konu ile ilgili verdiği en önemli söylemi olarak sürekli gündemde

---

¹⁸⁵ *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 14 (22.12.1965): 5.

tutulmaktadır. 29 Aralık 1965'te Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) tarafından düzenlenen etkinlikteki konuşması, Hitabeler isimli kitabında da tam metin olarak okurlarına sunulmuştur. Ayrıca 9 Ocak 1966 tarihli Büyük Doğu dergisinde de kapak olarak verilerek dikkatler bu konuya çekilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁶

Resim 3. 18: Ayasofya Büyük Hitabesi

Necip Fazıl hitabesinin en başında Ayasofya'nın sadece manasının anlaşılmasıyla dahi kapılarının kendiliğinden açılacağını ifade etmiştir. Hatta açılmasa bile mananın anlaşılmasından sonra kalan iş, sadece ufak bir tatbikat işi olarak görölmüştür. Sonrasında “biz kimden, neyi istiyoruz” diyerek Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında karşılaştırma yapılmıştır. Atalarımızın 10 milyon kilometrekarelik alanda her yerde ihya ettiği camilerden birini, hem de toprak büyüklüğu 700 bine düşmüş ve bu azalmaya “milli kurtuluş” ismi verildikten sonra istenmesi, Necip Fazıl'a göre oldukça gülünçtür.¹⁸⁷ Çünkü, ona göre, artık küçülen

---

¹⁸⁶ Necip Fazıl Kısakürek, “Ayasofya”, *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 16 (5.1.1966): 1 - 7.

¹⁸⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler* (İstanbul: Büyük Doğu, 2018): 153.

bir rolle eski dev zamanlarının hakkından bahsetmek mümkün değildir. Üç kıtayı kapsayan bir dev artık küçültülmüş, Batının layık gördüğü özgürlük ve uygarlığa, yine onun uygun gördüğü elbiselere bürünmüştür. Bu ortamda Ayasofya ise, değerleri alaşağı edilen kendi evimizde, yüzümüze kapatılan “mukaddesat odamız” olarak nitelendirilmiştir. Emperyalizme ve masonlara sadakat gösterip hizmet ettiğinin vurgulandığı, adı Türk olan “fedai”lerin 129 yıldır süren eylemleriyle “Türk’ün öz ruhunu müzeye” kaldırdıkları¹⁸⁸ ifade edilmiştir.

Yazıda belirtilen “129 yıl” Hitabeler kitabından alıntı iken, birçok yerde ve özellikle dergide yayınlanan yazıda “126 yıl”¹⁸⁹ olarak ifade edilmiştir. 126 sayısını dikkate alıp 126 yıl geriye gittiğimizde ise karşımıza 1839 yılı; yani Tanzimat Fermanı çıkmaktadır. Modernleşme ve Batılılaşmanın resmiyet kazandığı olay olarak nitelendirilebilecek Tanzimat Fermanı, birçok milliyetçi-muhafazakâr kesim tarafından İslami değerlerin yok edilmesi adına kötü zamanların başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Necip Fazıl da bu dönemi İslamın tüm çarelerinden uzaklaşıp gözden düşürüldüğü “ilk ve katil devir” şeklinde aktarmıştır.¹⁹⁰

Necip Fazıl söz konusu konferansa Abdülhak Hamid Tarhan’a ait olan “Merkâd-ı Fatih’i Ziyâret” isimli şiirinden bir bölümle devam etmiştir. Özellikle “Sen başını yere koydukça aldığın tekbirler hâlâ toprağın içinde fıkırdıyor!” sözü ile yazarın Fatih Sultan Mehmed’in ne kadar büyük bir hükümdar olduğunu belirttiğini, Fatih’in Büyük İskender ve Sezar gibi önemli kişileri oda hizmetçisi olarak bile kabul etmeyeceği iddia etmiştir. Ayrıca yazıda Fatih’in İstanbul’u fethetmesiyle “Batıyı dişleyecek” İslam saldırı kısılcacının eksen çivisi olarak Ayasofya görülmüştür. Fatih

---

¹⁸⁸ A.g.e., 154.

¹⁸⁹ “Necip Fazıl’ın Ayasofya Hitabesi” <https://www.milligazete.com.tr/haber/5048361/necip-fazilin-ayasofya-hitabesi-sansursuz> [07.05.2024]; Ayrıca Bkz: Necip Fazıl Kısakürek, “Büyük Hitabe Ayasofya”, *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 16 (5 Ocak 1966): 1.

¹⁹⁰ Kısakürek, *İdeolojya Örgüsü*, 150.

Sultan Mehmed'den sonra bu kısılcacın kapatılamamasının sorumluluğunun ise kapatamayanlarda olduğu özellikle belirtilmiştir.¹⁹¹

Necip Fazıl, Ayasofya'nın mimarisıyla 21. asra "gerçek medeniyet ve ebediyet mimarisini" gösterdiği, Batının akli ve doğunun ruhunu birleştiren yeni tekbir yuvası olduğunu ifade etmiştir. Ayasofya'nın renk, taş, isim, çizgi ve maddeden sıyrıldığı, sadece mana olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca Ayasofya'nın manasını Süleymaniye, Selimiye, Sen Piyer Kilisesi, Notre Dame Katedrali vb. ile kıyaslamış ancak amaçlarındaki manada bile onlarla Ayasofya arasında "eşik taşı" kadar bile denklik görmemiştir. Çünkü, ona göre, Ayasofya'nın nasibi, bir mananın karşıt manasıyla çatışması ve onu güçsüz bırakmasının dünyada örneği olmayan bir abide olmasından gelmektedir.

Necip Fazıl'a göre, Osmanlı gibi dev bir imparatorluğu çeşitli nedenlerle "cüceleştiren" kadrolar Ayasofya'ya bir şey yapamayınca onu Türk'ün kendi topraklarında kendi eliyle manasından arındırmış, İslam'ın gömüldüğü bir lahit haline getirmiştir. Onca manadan sonra sade bir taş yığını haline geldiğini söyleyen Necip Fazıl, bu haliyle sadece kendisinin katillerini ilan edişinin yanında Hıristiyan dünyasına manasıyla birlikte maddesinin de alınması yönünde teşvikte bulunduğu ifade edilmiştir. Ayasofya'yı bu hale Haçlıların veya Yunanların değil, Türklüğü "yoktan var ettiğini iddia eden", kendi içimizdekilerin getirdiği özellikle belirtilmiştir.

Bu milletin bu topraklarda kalacağına inancı tam olan Necip Fazıl, ahiretten önce bu dünyada da hesap gününün geleceğini söylemektedir. Ülkemizde yaşanan her türlü "felaketi" Batıya yönelik hediye kutusu olarak nitelendiren Necip Fazıl hediye kutusu üzerindeki "fiyonklu kurdela"yı da Ayasofya olarak betimlemiştir. Bu hediye kutusunda kendi şahsiyetlerini veren milletlerin, Batının gözünde aşağı ve hor görüldüklerini belirtmiştir. Necip Fazıl bunun en büyük örneğinin de Kıbrıs davasında Türklere yapılan muamelede görülebileceğini, Batının şımarık çocuk Yunanistan'ı her zaman tercih ederken, ne Doğulu ne Batılı olabilen Türk'leri asla kendinden

---

¹⁹¹ Kısakürek, *Hitabeler*, 155.

görmediğini ifade etmiştir. Hitapta ayrıca kazanılan İstiklal Savaşı sonrasında kendi tarih ve mukaddesatlarını yine kendi yurdunda küçük düşünelere, Batılı tarih ve değer düşmanlarının hürmet etmesini beklemenin ironikliği vurgulanmıştır.¹⁹²

Necip Fazıl'ın ifadesi ile "şahsiyetsizliğin ceremesi" sayılabilecek yukarıdaki durumların karşıtı olarak da II. Abdülhamid Han'ın baş düşman ilan edilmesine rağmen hürmet gösterilen bir padişah olduğu vurgulanmıştır. Eğer Ayasofya'nın müze yapılması fikri II. Abdülhamid Han'a sunulsaydı ve karşılığında dünya hazineleri verilseydi, kendisinin nefretle reddedeceği ve tehdit etmeleri halinde ise kanının son damlasına kadar direnmekten geri durmayacağı da iddia edilmiştir. Bu iddia Filistin topraklarını talep eden Yahudilere II. Abdülhamid'in sergilediği karşı duruşu anımsatmaktadır. Yazıda ayrıca Fransız tiyatrolarından piyes kaldırtan ve Yunan şımarıklığını cezalandıran II. Abdülhamid zamanından şimdiye gelindiğinde ise Yunanlıların küstahça kurdukları Ayasofya ve Rumeli Hisarı hayallerine karşı çıkılacak enerji bulunamadığı ifade edilmiştir. Necip Fazıl bunun sebebinin ise "Ayasofya'nın kapılarıyla beraber ruhumuzu kilitlediler." şeklinde yorumlamıştır. Manaların, hikmetlerin ve münasebetlerin Ayasofya'ya bağlı olması nedeniyle cami olarak açılması gerektiği, açıldığında Türk'ün bahtının da beraberinde açılacağı vurgulanmıştır.¹⁹³

Necip Fazıl'a göre, Ayasofya'nın bu şekilde kapalı tutulması Batılılara hayat hakkının kalmadığını söylemenin yanısıra toprağın üzerinde bulunan 30 milyon ve altında yatan 30 milyar Türk'ün lanetinin hedefinde olmak demektir. Onun gözünde, bu suç en ağır dini (Allah'a sövmek, Kuran'a tükürmek) ve milli suçları (vatana ihanet) yapmış olmaya denk sayılabilecek bir suçtur. Ancak kendisinin Ayasofya'nın açılacağına yönelik öyle bir inancı vardır ki bu durumu Türk'ün bu topraklarda ebediyen kalacağına olan inancıyla birleştirmiştir. Türk'ün bu topraklardaki ebedi varlığından şüphe duyanların Ayasofya'nın açılacağına da şüphe duyabileceğini belirtmiştir. Ona göre, Ayasofya açıldığında, zincirlenmiş-kaybedilmiş bütün

---

¹⁹² A.g.e., 156-158.

¹⁹³ A.g.e., 159.

manalar ve Ayasofya'nın derinlerinde gizlenmiş dosyalarda millete iyiliği ya da kötülüğü dokunmuş kişilerin ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Ayasofya'nın her şey hakkındaki ölçüler, sırlar, hükümlerle çevrili bir kitap gibi; mühürlenemeyen, günden güne çığ haline gelen Türk geçlerinin kalbi gibi açılacağı inancı dile getirilmiştir. Necip Fazıl, önüne geçilemeyecek bir selin Ayasofya'yı açacağını, bunun için de biraz daha rahmet yağmasını beklemek gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu selin yakın olduğunu ifade ederek hitabını sonlandırmıştır.¹⁹⁴

Necip Fazıl'ın bu ünlü Ayasofya hitabesinde karşıt sayılabilecek kavramlara sıklıkla yer verdiği görülmüştür. Bunlar zıt kavramlar; cami-müze, Doğu-Batı, İslamiyet-Hıristiyanlık, Osmanlı-Bizans, Hilafet-Cumhuriyet şeklindedir. Genelde bu ikilikler üzerinden bir üstünlük ve rövanş söyleminin olduğu görülebilmektedir. Hitabede yer alan önemli konular ise, cami ve müze kavramlarının mana dünyasındaki yeri, Doğu düşüncesi üzerindeki Batılı emelleri ve Batılılaşma sevdası, fetihle birlikte İslamiyetin Hıristiyanlığa olan üstünlüğü, Bizans'ın Osmanlı'ya yenilerek tarih sahnesinden silinmesi ve Cumhuriyet devrinde müzeleştirme yoluyla Ayasofya'nın manalarından sıyrılarak "lahit"leştirilmesi şeklinde özetlenebilir. Necip Fazıl'ın en çok da Cumhuriyet zihniyeti ve kurucularına yaptığı eleştirilerle rövanşist bir söylem içerisinde olduğu ve Ayasofya üzerinden din eleştirisinin yanısıra siyasi olarak muhalif bir tutum sergilediği de söylenebilir.¹⁹⁵ Ayasofya hitabesinde ayrıca karşımıza çıkan "Batı taklitçiliği, iç/dış düşmanlar, beka kaygısı, dini mağduriyet ve vatana ihanet" gibi unsurlar Cumhuriyet rejimi ve kurucuları ile ifade edilirken Osmanlı ve İslam aktörleri övgüyle anılmıştır.¹⁹⁶

Necip Fazıl, *Hadiselerin Muhasebesi* isimli kitabında yer alan Ayasofya metni de dikkate alınmaya değerdir. 1 Aralık 1965 tarihli metinde, Necip Fazıl, dönemin Başbakanı, Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'in Ayasofya konusunun sadece bir kararname meselesi olduğunu söylemesine tepki göstererek, eğer iş bu kadar

---

¹⁹⁴ A.g.e., 160.

¹⁹⁵ Arslan, "Bir Sembolik Siyaset Aracı: Ayasofya", 361.

¹⁹⁶ Arslan, "Bir Sembolik Siyaset Aracı: Ayasofya", 364.

basitse Bakanlar Kurulunda hemen bir teklifle kararname çıkarmaları gerektiğini söylemiştir. Ne de olsa Türk'ün "ruh emanetini zindanda tutmak isteyecek" hiçbir siyasi de bulunmayacağına göre, bu kararnamede hemen çıkarılabilmelidir. Necip Fazıl, eğer bu yapılamıyorsa Demirel'in söylemek istediği şeyi tevil etmesini veya kararname için kimlerin imzasına ihtiyaç duyulduğunu açıkça belirtmesini talep etmiştir. Ancak kendisi Demirel'in zaten zorlu geçen ülke gündemlerinin yanında Ayasofya'ya dair olan iyimserliğinin "farkında olunmayan bir vaad"miş gibi karanlık göründüğünü de ifade etmiştir. Ayrıca metnin sonunda ironik şekilde "gelsin şampanya!" demeyi de ihmal etmemiştir.¹⁹⁷ Bir parantez açarak bu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmeye başladığı, SSCB ile yakın ilişkiler kurduğu ve Amerikan-karşıtı sol öğrencileri nispeten serbest bıraktığı sırada Amerikan ambargosu tehdidiyle muhatap olduğu belirtilmelidir. Ayrıca ABD başkanı Lyndon Johnson'dan SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda NATO olarak Türkiye'yi savunmaya gelmeyeceğini bildiren şok edici bir mektup da gelmiştir. Bu anlamda 1964 yılı Türk-Amerikan ilişkilerinin kırılma noktası olmuş ve dış siyasetin gündemi doğrudan iç siyaseti, dolayısıyla Ayasofya meselesini de etkilemiştir.

Necip Fazıl, geçmişin telafisi ve geleceğin inşası adına dillendirdiği tüm konu ve manalarla siyasallaşmıştır.¹⁹⁸ Çünkü kendisi yalnız söylemde kalmayıp eylemsel bir yüzleşmeye de girerek alternatifler üretmiştir. Ülkenin çeşitli şehirlerini dolaşarak konferanslar vermiş, partilerin faaliyetlerinde boy göstererek gençliği harekete geçmeye çağırmış ve çıkardığı Büyük Doğu mecmuası üzerinden kitleleri kendi düşünceleri üzerinden mobilize etmiştir.

Necip Fazıl'ın geleceğin inşası yolunda seslendiği gençliğin ve Cumhuriyet karşısında konumlandığı yeni Osmanlı-İslam sembol ve söylemlerinin etkileri ise 2000'li yıllarda görülmeye başlanmıştır. 2000'li yıllarda siyasi aktörlerden birçoğu Necip Fazıl'ın düşüncelerinden etkilenen mukaddesatçı o dönemki gençlerden

---

¹⁹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Hadiselerin Muhasebesi 3* (İstanbul: Büyük Doğu, 2016), 76.

¹⁹⁸ Nagehan Tokdoğan, *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm* (İstanbul: İletişim, 2020), 364.

oluşmuştur. Bunun neticesinde de 2020 yılında Ayasofya'nın yeniden cami olarak ibadete açılması gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Ayasofya'nın cami olarak yeniden açılması üzerinde yaptığı konuşmada Necip Fazıl'ın Ayasofya Hitabesinden pasajlara yer vermiştir. Bu pasajlardan biri Necip Fazıl'ın ifade ettiği Türklerin bu vatanda kalıp kalamayacağından şüphe edenlerin Ayasofyanın cami olarak açılmasından da şüphe edeceklerini belirtildiği alıntıdır. Ayrıca “Ayasofya açılmalıdır, Türk'ün kapalı bahtıyla beraber açılmalıdır” ifadelerini alıntılaman Erdoğan konuşmasını şu sözlerle sonlandırmıştır: “Üstadın ... çağrısına işte böyle cevap veriyoruz”.²⁰⁰

---

¹⁹⁹ A.g.e., 364.

²⁰⁰ “Ayasofya Manifestosu” <https://www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofya-manifestosu>
[07.05.2024]

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Entelektüel tanımları coğrafyaya, zamana, kişilere, kültüre ve olaylara göre değişiklik gösterebildiği gibi, entelektüellerin işlevlerinin ülkeye, topluma, dünya görüşüne ve beklentilere göre değişiklik gösterebilmektedir. Antonio Gramsci tüm insanları entelektüel olarak nitelendirirken, Julien Benda entelektüelleri bir avuç yetenekli ve ahlaklı filozof kral olarak tanımlamıştır. Türk-İslam coğrafyasında aydın, ideolog, arif, bilge, bilgin, münevver, mütefekkir, âlim ve ideolog kelimelerinin entelektüel kavramı yerine kullanılmaktadır. Buna karşın kiminin tümüyle bilimsel oluşu, kiminin sadece düşünselliği, kiminin ise yalnız din üzerinden tanımlama yaptığı gibi gerekçelerle bu kelimelerin “entelektüel” kelimesini tam anlamıyla kapsamadığı görülmüştür.

Dreyfus Olayı ile birlikte gündeme gelen “kamusal entelektüel” tabirinin ilk akademik kullanımı Russel Jacoby tarafından kamusal hayatta etkili olan ve her kesimle günlük dilde konuşabilen bir entelektüel profilidir. Asla uzlaştırılmayan “entelektüel” tanımlamalarından hareketle “kamusal entelektüel” tabiri de bu belirsizlikten payını almıştır. Kamusal entelektüel ifadesine yönelik ilk eleştiri entelektüellerin günlük yaşamdan, kamudan uzak durması gerektiği yönündeyken, diğer, entelektüellerin zaten kamusal alanın içerisinde olması gerektiği; dolayısıyla böyle bir kavramsal ayrımın gerekli olmadığı yönündedir. Zira Edward Said de entelektüelin düşüncelerini kâğıda aktarmasıyla birlikte kamusal alana girmiş olacağını ifade eder. Bu yorumu destekleyen Jean Genet, siyasi alana girmek istemeyen entelektüelin düşüncelerini yazmaması, hatta açıklamaması gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada, “Necip Fazıl Kısakürek, kamusal entelektüel kavramı içerisinde dâhil edebileceğimiz bir düşünür müdür?” sorusu gündeme gelmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek Osmanlı İmparatorluğu'nun Cumhuriyet'e dönüştüğü bir dönemde doğup bu büyük dönüşüm sürecinde yetişmiştir. Necip Fazıl'ın davasında karşılaştığı zorluklara rağmen kitlelere ulaşmaya devam etmesi ve onlarla kamusal bir bilinç oluşturmaya çabalaması onu entelektüel olarak ele almamızı doğallaştırmaktadır. Halkı birden fazla konuda bilinçlendirmek, motive etmek, siyasi-kültürel bağlamlarda harekete geçirmek odaklı yayıncılık faaliyetleri, kendisinin kamusal alandaki rolünü ve gücünü açıkça büyütmüş ve bir siyasi düşünür

olarak Necip Fazıl fenomeni ortaya çıkmıştır. Necip Fazıl'ın çıkardığı Büyük Doğu mecmuası kendisinin kitlelere ulaşmasını sağlayarak kamusal entelektüelliğini perçinleyen bir araç olmuştur. Yalnızca mecmua ismi olarak kalmayıp bir “dava” hareketinin adı haline gelen “Büyük Doğu” mecmua dışında da kendisine kullanım alanı bulmuştur. Bunlardan biri gençliğin aksiyon planında birleşmesini öngören politika dışı Büyük Doğu Fikir Kulübü iken, bir diğeri tamamen siyasi bir parti hüviyeti kazanması amaçlanan Büyük Doğu Cemiyeti'dir. Bu iki aksiyoner adımda istediği ölçüde muvaffak olamayan Necip Fazıl, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde verdiği konferanslarla halkla doğrudan temas kurmaya devam etmiştir. Siyasetin tüm yaşama olan etkisinin farkında olan Necip Fazıl Cumhuriyet'in ilk partisi CHP başta olmak üzere, dönemindeki tüm parti liderleriyle iletişime geçmiş, kimi zaman mübalağa içeren övgülerle, kimi zaman en alçaltıcı eleştirilerle bu siyasi bağları hem mahrem hem de kamusal yönüyle sürdürmüştür. Yaşamının sonuna doğru, Turgut Özal'ın da kendisini ziyaret ederek kurmak istediği parti hakkında görüşlerini aldığı bilinmektedir. Tüm bu kişilere, partilere ve rejime yönelik eleştirilerine karşı alternatif bir yönetim şekli sunduğu *İdeolocya Örgüsü* isimli kitabı da Necip Fazıl'ın yalnızca eleştirmeyip aksiyona geçen, alternatif bir siyasi düzen kurmak için adımlar atmaktan çekinmeyen bir figür olduğu gerçeğini göstermektedir.

Necip Fazıl Kısakürek'in eleştirel söylem üzerine kurulu hayatı neticesinde rejime itaatsizlik, laikliğe aykırı cemiyet kurmak, adam öldürmeye teşvik, hükümetin manevi şahsiyetini küçük düşürmek, Türk milletine, Bayar'a, İnönü'ye ve Atatürk'e hakaret gibi birçok suçlamayla yargılanmıştır. Mahkumiyetlerinin çoğunluğu *Büyük Doğu* mecmuasında yayınlanan yazılar nedeniyle. Bu yargılamalar sonucunda toplam 3 yıl 8 ay mahkumiyeti bulunmaktadır. Bu mücadeleci yapısı ve yaşantısı, ömrünün son dönemlerinde yükselen sosyalist hareketlere karşı oluşan Milliyetçi Cephe hükümetleri ve gençlik örgütlenmeleriyle birlikte 1980 Askeri Darbesi döneminde de takdir edilmiştir. 1980'de kendisine “Şairler Sultanı” unvanı verilirken 1981'de Milli Kültür Vakfı Armağanı sahibi olmuştur. Ayrıca 1982 yılında Yazarlar Birliği tarafından “üstün başarılı fikir, sanat ve kültür adamı” ilan edilmiştir. Tüm

yaşamı boyunca hikâye, roman, tiyatro ve deneme gibi birçok edebi türde eser vermiş, ancak en çok şairliği ve fikir adamlığı konuşulmuştur.

Rasim Özdenören, Necip Fazıl'ı “Cumhuriyet döneminde entelektüel planda Müslüman'ca kritiğin ilk örneği” olarak zikretmektedir.¹ Kendisinin evrensel doğruları oluşu, kimi zaman yargıç kimi zaman dahi yazarı temsil etmesiyle Michel Foucault'nun “evrensel entelektüel” tanımına uyduğu da söylenebilir. Bununla birlikte Edward Said'in entelektüel tanımında yer alan “muhalif” rolünü de politik sisteme olan aykırılığı ile üstlendiği iddia edilebilir.² Cemil Meriç'in entelektüel tanımında gergin bir zihin yapısı, itiraz ve isyan kelimelerini görmekte³ ve Necip Fazıl'ın da entelektüel biyografisinin bu tanıma uyumlu olduğu gözlenmektedir.

Necip Fazıl'ın kamusal tartışmaları başlatan ya da onlara yön veren etkilerinden söz edildiğinde, yakın geçmişte bir kez daha statüsünün değişimiyle beraber canlanan bir başka kamusal tartışma akla gelmektedir. Ayasofya'nın geçmişten günümüze bir güç simgesi olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. İnşasının tamamlanması ile Ayasofya'yı yaptıran imparator Justinianus'un o zamana kadar tek tanrılı bir inanç için yapılan en büyük mabed olan Süleyman Tapınağı'na istinaden “Seni geçtim Süleyman!” diye nida etmesi, Ayasofya'nın anlamını idrak bakımından ilk örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde, İstanbul'un fethi sonrasında Osmanlı'nın Bizans'a, İslam'ın da Hristiyanlığa karşı üstünlüğü Ayasofya'yı camiye dönüştürülmesi üzerinden de ifadesini bulmuştur. Son olarak ise kendi elitlerini ve yapılarını oluşturan Cumhuriyet kurucuları tarafından hilafetin kaldırılması ve laiklik

---

¹ Rasim Özdenören, “Necip Fazıl”, *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 20.

² Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı, 2005), 79-81'den aktaran Fahrettin Altun, “Alternatif Tarih Yazmak: Necip Fazıl Kısakürek'in Hafıza Siyaseti”, *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015), 328.

³ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 8 bs. (İstanbul: İletişim, 1997), 286.

odaklı bir yönetim şekli ilan edilmesinin ardından Ayasofya'nın müze haline getirilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Cumhuriyet kurucularının laik bir hükümet biçimi oluşturmaya çalışırken benimsedikleri uygulamalardan ilk Türkçe ezan ve hutbenin okutulacağı yerin Ayasofya olarak belirlenmesi de bu bağlamda dikkate değerdir. Tüm bu zıtlık ve mücadeleler içerisinde araştırma sorularımızdan olan Türk siyasi tarihinde Ayasofya'nın konumunu anlamak önem arz etmektedir.

Türkiye özelinde Ayasofya konusu genel olarak Türk-Yunan ilişkileri (kimi zaman da dinsizlikle özdeşleştirilen komünizm tehdidine karşı Müslüman Türk milleti) bağlamında ilerlemiştir. Ayrıca Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte oluşan siyasal İslam dilinin toplum üzerindeki etkisi de bu bağlamda belirleyici olmuştur. Ne var ki Fethin 500. yılı kutlamalarının gerçekleştirilebilmesi için büyük amaçlarla kurulan Fetih Cemiyeti gibi dernekler çalışmalarına devam ederken Malatya Hadisesi ülkede büyümekte olan milliyetçi-muhafazakâr düşünce hakkında iktidarı korkutmuştur. Üzerinde Rus baskısı bulunan Türkiye'nin NATO müttefiki komşusu Yunanistan ile ilişkilerini bozmak istememesiyle birlikte hükümet tarafından 500. yıl kutlamalarının çok küçük bir düzeye indirilmesi sağlanmıştır. Bu zamana kadar Türk hükümeti tarafından sessizce takip edilen Kıbrıs meselesi ise 1950'lerden itibaren gündemin önemli konularından biri haline gelmiştir. Enosis ve taksim tartışmaları ışığında Kıbrıs'ta yaşanan Rum zulümlerine karşı tertiplenip gerçekleştirilen 6-7 Eylül Olayları, Türk-Yunan ilişkilerin sertleşmesine neden olmuştur. Birçok siyasinin Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açılmasına yönelik kanun teklifleri sonuçsuz kalmıştır. Uzun yıllar süren sembolik değer ve Necip Fazıl'ın yıllara yayılan Ayasofya hatırlatmalarının uzun vadeli mirasının ardından, son olarak Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği tarafından Danıştay 10. Dairesine yapılan başvuru sonucunda 24 Temmuz 2020 tarihinde "Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi" ismiyle yeniden ibadete açılmıştır.

Tüm Cumhuriyet dönemi incelendiğinde kişilerin Ayasofya etrafında üç farklı şekilde çevrelendiğini görülmektedir. İlk olarak Ayasofya'yı müze yapan Cumhuriyet kurucuları ve onların düşüncelerini paylaşan çevreler Ayasofya'nın müze olarak kalması gerektiğini, bu sayede dünya kültür mirası olarak tüm insanlığın hizmetinde olacağını düşünmektedir. İkinci ve yoğun bir kitlenin bulunduğu milliyetçi-muhafazakâr kesim Ayasofya'nın İslam'ın ve Türklüğünün güç göstergesi olarak tekrar cami olması gerektiğini savunmaktadır. Son olarak ise Hıristiyan

dünya, Fener Rum Patrikliği ve ülkemizde bulunan azınlıklar Ayasofya'nın "aslı"na döndürülerek yeniden kilise olmasını talep etmektedir. Maddelendirilen bu üç kesim de farklı siyasi düşünceler, amaçlar ve argümanlar sunarak kendi taleplerini dile getirmekte ve zaman zaman bu çevreler karşı karşıya gelebilmektedir.

Kamusal entelektüel rolünü vurguladığımız Necip Fazıl Kısakürek, Ayasofya konusundaki başlıca görüşlerini *Büyük Doğu* mecmuasında kaleme aldığı yazılarda ortaya koyduğu gibi, mecmuaya katkı veren farklı isimlerin yazılarıyla da konunun gündemde tutulmasını sağlamıştır. Necip Fazıl, halka açık konferanslarında da bu bahse sıklıkla değinerek kitleleri harekete geçmeye davet etmiştir. Bu yazı ve ifadelerde, Ayasofya'nın mahiyeti İstanbul'un fethi, Fatih Sultan Mehmed, Fener Rum Patrikhanesi ve Yunanistan gibi konular üzerinden ele alınmıştır. Bu yazılar Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinin ardından halka ve Ayasofya'ya karşı hoşgörüsü, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülme sürecine dair çeşitli iddialar, Ayasofya'nın fetihle birlikte gelen zaferin abidesi olma konumuna geri döndürülmesi, müze olarak faaliyet göstermesinin ülkenin manevi bir iflas içerisinde oluşunun göstergesi olması gibi referanslarla doludur. Ayrıca Fatih Vakfiyesinde yer alan vakfın statüsünün değişmesine yönelik ifadeler, fethin 500. yıl kutlamalarının Ayasofya minarelerinden ezan okunmadıkça kutlamanın bir anlam taşımayacağı, fethin 501. yıldönümünde İstanbul limanında bulunan Yunan gemilerinin bayraklarını yarıya indirmesi, yine fethin 503. yıldönümünün sönük bir şekilde kutlanması gibi içeriklerle beslenen bu yorum ve değerlendirmeler Soğuk Savaş dönemi Türk siyaseti için önemli temaları bir araya getirmiştir. Tüm bu içeriklerin yanında "Ayasofya Camii Türkün Manasıdır!" klişesi *Büyük Doğu*'nun birçok sayısında görülmektedir. Mecmuanın farklı sayılarında/tarihlerinde yazılar ve içeriklerin benzer oluşu tekrara düşüldüğünü gösterse de yazıların yayınlandığı dönem için Ayasofya konusunu gündemde tutabilmek ve bu konu hakkında bir kamuoyu oluşturabilmek adına bu tekrarlar oldukça anlamlıdır.

Necip Fazıl'ın Ayasofya konusunda en çok bilinen cümlelerinin, 29 Aralık 1965 tarihinde Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) tarafından düzenlenen konferansta gerçekleştirdiği konuşmasından alıntı olduğu söylenebilir. Bu hitap daha sonrasında *Büyük Doğu* mecmuasının kapak sayfasından da okuyucuya sunulurken günümüze Necip Fazıl'ın konferanslarının derlendiği *Hitabeler* başlıklı kitabı aracılığıyla ulaşmıştır. Birçok İslami ve muhafazakâr dergi ya da gazetede yayınlanmış olan bu

hitabede Ayasofya'nın Necip Fazıl'ın diğer yazılarında da görülebilen Doğu-Batı, İslamiyet-Hıristiyanlık, Osmanlı-Bizans, Hilafet-Cumhuriyet gibi karşıtlıklar üzerinden anlamlandırıldığı görülebilmektedir. Yine bu hitabede geçen "Ayasofya... Türk'ün kapalı bahtıyla beraber açılmalıdır" ifadesinin 2020'de Ayasofya'nın cami olarak yeniden açılışında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da dilinden dökülmesi ise dikkate değerdir. Necip Fazıl'ın yılları aşan ve kendi döneminden başlayarak yetiştirmeye gayret ettiği gençliğin iktidarı ve gücü elde ettiğinde yine kendisine referans vermesi, yılları, dönemleri aşan bir kamusal entelektüel olduğunun en temel göstergesi sayılabilir.

Milliyetçi muhafazakâr çevrenin bugün bile Necip Fazıl'ın düşünceleriyle mobilize oldukları söylenebilir. Bu çerçevede şekillenen mukaddesatçı siyaset tarafından kültürel alanda dile getirilen taleplerin birçoğu ancak Ak Parti'nin çeyrek yüzyıllık iktidarının neticesinde gerçekleştirilebilecek zemin bulabilmiştir. Bunlardan bazıları; eğer sadece İstanbul'u ele alacak olursak, 3 Mayıs 2019'da açılan Çamlıca Camii, 24 Temmuz 2020'de Ayasofya'nın yeniden cami statüsüne dönüştürülmesi ve 28 Mayıs 2021'de Taksim Camii'nin açılması şeklinde sıralanabilir. Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerinden hiçbirinin Ayasofya'nın statüsünün müze olarak kalmasına yönelik bir söylemde bulunmaması dikkate değerdir. Burada yalnızca Ak Parti'nin değil, CHP başta olmak üzere tüm partilerin erken Cumhuriyet dönemi (1923-1945) modernleşmesi ile olan bağlarından yavaş yavaş uzaklaştıkları görülebilmektedir.

Tüm tezde görüleceği üzere, Necip Fazıl Kısakürek'in Türkiye entelektüel tarihi için çok önemli bir figür olduğu net bir şekilde söylenebilir. Hem yazılarında hem de konferans, cemiyet ve kulüp gibi aksiyoner faaliyetlerinde onun kamusal meseleleri, kendi "dava"sıyla bütünleştirerek dile getirmesi Necip Fazıl'ın bir kamusal entelektüel olarak portresini çalışmayı ilginç kılmaktadır. Necip Fazıl'ın bu yolla nesiller arasında bir bağ kurması, revizyonist ya da karşı-devrimci tarih ve toplum anlayışını geniş kitlelere telkin etmesi ve bunlar üzerinden Soğuk Savaş dönemi Türk İslamcılığını, muhafazakârlığını ve milliyetçiliğini derinden etkilemesi incelenmeye değer bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Necip Fazıl Kısakürek'in düşünce dünyasını şekillendiren veya siyasi düşüncelerini tetikleyen konu başlıklarının daha çok araştırılması, karşılaştırmalı şekilde incelenmesi sosyal bilimler için bir zenginlik doğuracaktır.

KAYNAKÇA

- “500 üncü Fetih Yılı”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 77. (2 Ağustos 1952): 1-5.
- “500’üncü Fetih Yılı programı tespit edildi”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 82 (7 Ağustos 1952): 2.
- “503”. Necip Fazıl Kısakürek. *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 57 (30 Mayıs 1956): 1-5.
- “503. Fetih Yıldönümü çok sönük kutlandı”. *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 57 (30 Mayıs 1956): 1-5.
- Ak, Suat. *Necip Fazıl Bibliyografyası*. İstanbul: Büyük Doğu, 2013.
- Ak, Suat. *Necip Fazıl ve Büyük Doğu, Sosyal, Siyasi Mücadele Tarihi*. İstanbul, Büyüyen Ay, 2016.
- Akan, Erkin. “Ayasofya Camisi’nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*. C. 125, S. 247 (2020): 313-328.
- . “Cumhuriyet Döneminde Ayasofya” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- “Akropolis Gazetesine ihtar ediyoruz”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 56. (12 Temmuz 1952): 1.
- Akçay, İlhan. *Ayasofya Camii*. Ankara: Hakses Neşriyat, 1999.
- Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk ve Yaşar Baş. *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2006.
- Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk. *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999.
- Akyol, Taha. “Necip Fazıl ve Türkeş”. *Milliyet Gazetesi*. 28 Mayıs 2002.
- Altun, Fahrettin. “Alternatif Tarih Yazmak: Necip Fazıl Kısakürek’in Hafıza Siyaseti”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 325-365.
- “AP Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil’in konuyla ilgili Meclis konuşması”. *Bugün*. 29 Temmuz 1967.

- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım, 2009.
- Armağan, Mustafa. “Ayasofya Açılımı”. *Derin Tarih*. S. 3 (Haziran 2012): 6.
- Arslan, Ahmet. “Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler”. *Cogito*. S. 31 (Bahar 2002): 201-214.
- Arslan, Eylem. “Bir Sembolik Siyaset Aracı: Ayasofya” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.
- “Atatürk’ün Altın Anahtarla Açtığı Son Fabrika Kapısı... Şimdi Onun Ruhu, Aynı Anahtarla Türk’ün Zafer Kapısında...”, *Büyük Doğu*, C. 1 S. 9 (12 Kasım 1943): 1.
- “Ayasofya”. *Büyük Doğu*. S. 3 (20 Mart 1959): 8.
- “Ayasofya”. H.R.Y. *Büyük Doğu*. S. 10 (9 Temmuz 1954): 11.
- “Ayasofya Anthenagoras’ın Faaliyeti Sonucu Müze Olmuş”. *İttihad*. 13 Ocak 1970.
- “Ayasofya Camii”. *Sebilürreşad*. C. 5, S. 125 (1952): 386.
- Ayasofya Camii Fatih Sultan Mehmed Han’ın Emaneti, İnsanlığın Ortak Mirası*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021.
<https://ayasofyacamii.gov.tr/Pdf/Ayasofya.pdf> [22.04.2024]
- “Ayasofya Camiinin Tekrar Cami Olmasını İstiyoruz”. *Sebilürreşad*. C. 5, S. 125 (1952): 2.
- “Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır”. *Büyük Doğu*. S. 6. (11 Haziran 1954): 10.
- “Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 11 (1.12.1965): 4.
- “Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 12 (8.12.1965): 5.
- “Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D.12, S.13 (15.12.1965): 5.
- “Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D.12, S.14 (22.12.1965): 5.

“Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır!”. *Büyük Doğu*. Y. 24, D.13, S.21 (6.12.1967): 4.

“Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır! Hayat hakkımızın kapısı, Ya açacak yâ büsbütün kâpayacaksınız.”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 15 (29.12.1965): 13.

“Ayasofya Camii Türkün Manâsıdır! Son nefesimize kadar çılgığımız”. *Büyük Doğu*. Y. 24, D. 13, S. 10 (20 Eylül 1967): 18.

“Ayasofya’yı cami yaptırmayan, Hıristiyanlıktan ziyade Yahudiliktir”. *Büyük Doğu*, Y. 22, D. 12, S. 12 (8.12.1965): 10.

“Ayasofya’da Yunus Emre gecesi”. *Cumhuriyet*. 16 Ocak 1991.

Ayasofya’da Kadir Gecesi Duası”. <https://www.diyanet.tv/bereket-vakti-2016/video/ayasofyada-kadir-gecesi-duasi> [22.04.2024]

“Ayasofya’da dörtte bir ezan sesi”. *Cumhuriyet*. 3 Nisan 1991.

“Ayasofya Hala Kapalı”. *Bugün*. 27 Mayıs 1967.

“Ayasofya Madalya”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 27. (11 Haziran 1952): 4.

“Ayasofya’da muhteşem konser...”. *Milliyet*. 7.6.2003.

“Ayasofya Manifestosu”. <https://www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofya-manifestosu> [22.04.2024]

“Ayasofya müze?”. *Cumhuriyet*. 2 Ekim 1934.

“Ayasofya Müzesinin bir bölümü Kadir gecesi cami olarak açılacak”. *Cumhuriyet*. 14 Temmuz 1980.

“Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı”. *Yeni İstanbul*. 26 Haziran 1965.

“Ayasofya’nın Hukuki Statüsü”. <https://www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofyanin-statusu> [22.04.2024]

“Ayasofya Türk’ün manasıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 57. (13 Temmuz 1952): 1-5.

“Ayasofya’yı camiden müzeye dönüştüren Bakanlar Kurulu kararına iptal”. <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofyayi-camiden-muzeye-donusturen-bakanlar-kurulu-kararina-iptal-/1906077> [22.04.2024]

- “EVET! Ayasofya Camii Türkün Manasıdır”. *Büyük Doğu*. Y. 24, D. 13, S. 4 (9 Ağustos 1967): 5.
- Aydeniz, Hediyeullah. “Kamusal Entelektüel ve Medya” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Aydın, Mehmet. “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. XXVII (1985):123-148.
- Aytekin, Bünyamin.“Ayasofya Camii’nin Tekrar İbadete Açılmasının Türk Basınındaki Yansımaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.
- Ayvazoğlu, Beşir. “‘Beş Yüzüncü Yıl’ Hikayesi”. *Türk Edebiyatı*. S. 355 (Mayıs 2003): 29-34.
- Ayvazoğlu, Beşir. “Tanrı Dağdan Hira Dağına Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik C.IV*, Der. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim, 2002, 541-578.
- Azak, Umur. “Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası ‘Mahzun Mabed’ Ayasofya”. *Toplum ve Bilim*. S. 131 (2014): 236-263.
- Benda, Julien. *Aydınların İhaneti*, 2. bs. çev. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı, 2011.
- Birinci, Ali. “Necip Fazıl Biyografisi Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Tashihler”, Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 33-56.
- Bourdieu, Pierre. *Karşı Ateşler*. çev. Halime Yücel. İstanbul: Yapı Kredi, 2006.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim, 2021.
- Bölükbaşı, Yusuf Ziya. “Etno- Seküler Tasarımdan Etno-Dinsel Tasavvura: Mahzun Mabeden Camii Kebire Ayasofya’nın Dönüşümü” , *Milliyetçilik*. C. 3, S. 1 (Nisan 2021):47-78
- Buçuklu, Öner. “Bir Ütopya Sineması Yakut Necip Fazıl’ın Beyaz Perdedeki Aksi”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 231-254.

Büyük Doğu. Y. 22, D. 12, S. 14 (22.12.1965): 5.

Büyük Doğu. Y. 5, S. 13 (6 Ocak 1950): 1.

Büyük Doğu, Y. 9, S. 68 (24 Temmuz 1952): 1.

“Büyük Doğu Dergisi”, Necip Fazıl Kısakürek Kültür ve Araştırma Vakfı.
<https://www.nfkkav.org.tr/buyuk-dogu-dergisi-1-8-3080> [22.04.2024]

Canatan, Kadir. “Bir Eleştiri Adamı Olarak Mehmet Akif Ersoy”. *Mehmet Akif Ersoy: Hayatı Düşünceleri Eserleri*. Ankara: TBMM, 2022, 86-119.
https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2022/mehmet_akif_ersoy_hayati_dusunceleri_eserleri.pdf [22.04.2024]

Cartwright, Mark. “1204: İstanbul'un istilası”
<https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1188/1204-istanbulun-istilas/>
[22.04.2024]

Çağan, Kenan. “Necip Fazıl’ın Siyasal Çizgisindeki Evrilmeler”, *Hece*, Y. 9. S. 97.
(Ocak 2005): 127-134.

Coşar, Simten. “Türkiye’de Aydın/Entelektüel Ayrışması Üzerine”.
<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-144-nisan-2001-sayi-144-nisan-2001/2335/turkiye-de-aydin-entellektuel-ayrismasi-uzerine/5493>
[22.04.2022]

Çetin, Mehmet. “Türk Edebiyatında Fırtınalı Bir Zirve”, *Necip Fazıl Kısakürek*, Der. Mehmet Nuri Şahin ve Mehmet Çetin. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.

Danişmend, İsmail Hami. “İstanbul fethinin yanlış yıldönümü”. *Büyük Doğu*. Y.14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 3.

Deliorman, Altan. “Fethin 500. Yıldönümü nasıl kutlanmadı?”. *Türk Edebiyatı*. S. 355 (Mayıs 2003): 24-28.

Demiralp, Oğuz. “Entelektüeller ve Aydınlar”. *Cogito*. S. 31 (Bahar 2002): 121-132.

Demirtaş, Faruk K. “İstanbul’un Fethinin Manevi Kaynakları”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 4.

Demirtaş, M. Faruk. “İstanbul’un Fethi ve Manevi Kaynakları”. *Büyük Doğu*. C.II, S.29 (18 Eylül 1959): 11.

“Denктаş mitinglerinde gençler polisle çatıştı”. *Cumhuriyet*. 12 Kasım 1967.

Duran, Burhaneddin. “Necip Fazıl Kısakürek’te Tek Parti ve Kemalizm Eleştirisi”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 523-529.

Ebuzziya, Ziyad. “ Ezan Sesine Hasret Ayasofya”. *İslâm Mecmuası*. S. 46 (1987): 20.

“Egede Türk-Yunan Deniz Manevraları Devam Ediyor”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 93 (18.08.1952): 1.

“Erbakan’dan gövde gösterisi”. *Cumhuriyet*. 15 Haziran 1987.

Erkan, Rüstem ve Faruk Bozgöz. “Aydınlar, Toplumsal Sınıflar ve İdeoloji”. *Doğu Batı*. S. 29 (2004): 215-227.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”. *Dini Araştırmalar*. C. 2, S. 5 (Eylül-Aralık 1999): 387-414.

Eyice, Semavi. *Ayasofya Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi I*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993.

----- . “Gaspare Trajano Fossati”. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fossati-gaspare-trajano> [22.04.2024]

Eygi, M. Şevket. “Yine Ayasofya!”. *Bugün*. 26 Mayıs 1967.

Fatih de milli görüşçüydü”. *Cumhuriyet*. 30 Mayıs 1989.

“Fatih’in Ayasofya Vakfıyesi”. *Büyük Doğu*. S. 8 (24 Nisan 1959): 12.

“Fatih’in Ayasofya Vakfıyesi”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1-3.

“Fatihliğimizin Sembölü Ayasofya Camiidir”. *Büyük Doğu*. S. 9 (2 Temmuz 1954): 18.

“Fatih Şöyle Dese...”. *Büyük Doğu*. S. 46 (13 Eylül 1946): 2.

Fedai, Kemal. “Kıbrıs ve Ayasofya”. *Fedai*. C. 3, S. 27 (Ocak 1966): 12.

“Fethin 499’uncu yılı”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 1.

- “Fethin 503 üncü yıldönümü bu sene çok sönük kutlanıyor”. *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 51 (24 Mayıs 1956): 3.
- Fossati, *Gaspare*. *Ayasofya ve İstanbul*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2017.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. çev: Işık Ergüden vd. İstanbul: Ayrıntı, 2016.
- Furedi, Frank. *Nereye Gitti Bu Entelektüeller*. Ankara: Atıf, 2014.
- Gökçek, Fazıl. “Bâbüâli’den Büyük Doğu’ya Yansıyanlar”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 123-131.
- Göleç, Mustafa. “Tarih, Din ve Siyaset Arasında: Cumhuriyet Dönemi Ayasofya Tartışmaları (1930-2000)”. *Fetih ve Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: FSM Vakıf Üniversitesi, 2022, 156-193.
- Gramsci, Antonio. *Hapishane Defterleri*. çev. Adnan Cemgil. İstanbul: Belge, 1997.
- Greatrex, Geoffrey. “Nika Ayaklanması”. <https://istanbultarihi.ist/38-nika-ayaklanmasi> [22.04.2024]
- Gündoğdu, Muhammet. “Ayasofya’nın Tekrar Cami Olarak Açılma Taleplerinin Serencâmı”. *TDV Din ve Hayat*. Y. 16, S. 46 (2023): 81-89.
- “Gürsel ‘Ayasofya’nın Mütevellisiyim’ Dedi”. *Akşam*. 15 Mayıs 1964.
- “Hakkını Bekleyen Cami”. *Büyük Doğu*. Y. 25, D. 12, S. 6 (27.10.1965): 4.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*. C. 1, İstanbul: Remzi, 1976.
- “Her Gün Bir Mesele: Fatih’in şehri İstanbul imar planından mahrum”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 57 (14 Temmuz 1952): 1.
- “Hünkâr Mahfili’nde ilk Cuma”. *Cumhuriyet*. 16 Şubat 1991.
- İlgaz, Turhan. “Heidegger Entelektüel miydi?”. *Cogito*. S.31 (Bahar 2002): 108-120.
- “İbrahim Hakkı Konyalı’nın Hergün Gazetesi Avukatı İrfan Emin’e Yaptığı Açıklama”. *Sebilürreşad*. C. VIII, S. 199 (Haziran 1955): 383.
- “İstanbul’un Fethi Kutlandı...”. *Cumhuriyet*. 30 Mayıs 1976.
- İstek, Emrah. *100 Seyyahın gözünden Ayasofya*. İstanbul: Beyan, 2021.

- Kafesçioğlu, Çiğdem. "İstanbul'un Tarihi ve Ayasofya". *Toplumsal Tarih*. S. 241 (Ocak 2014): 4-8.
- "Kahrolsun". *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 57 (13 Temmuz 1952): 5.
- Kanık, Mahmut. "Edebiyat ve Siyaset Bağlamında, Necip Fazıl'ın Edebi ve Siyasi Polemikleri", *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 454-460.
- Kara, İsmail. "İdeolocya Örgüsü Nasıl Ele Alınabilir?", *Necip Fazıl Kitabı 'Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim'*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 263-308.
- Karakoç, Sezai. "Ayasofya Ne Kadar Sabırlısın!". *İslâm Medeniyeti*. C.1, S.10 (15 Mayıs 1968): 36.
- Katipoğlu, Ceren, Çağla C. Yüksel. "Cumhuriyet'in Politik Simgesi Olarak Ayasofya 'Müzesi'", *Mekân ve Kültür*, Der. Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay. Ankara: Cem Veb Ofset, 2011, 71-78.
- Kentel, Ferhat. "90'lar Türkiye'sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar". *Cogito*. S. 31 (Bahar 2002): 275-291
- "Kır Atın Şövalyesi bakalım camii kurtarabilecek mi?". *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 9 (17.11.1965): 16.
- Kısakürek, Necip Fazıl, "499". *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 1.
- "500 üncü Yıla Doğru". *Büyük Doğu*. Y. 5, S. 11 (23.12.1949): 2.
- "500 cü Yıla Doğru". *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 14 (29 Mayıs 1952): 1.
- "503". *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 57. (30 Mayıs 1956): 1-5.
- "Ayasofya". *Büyük Doğu*. S. 6 (10 Nisan 1959): 1.
- "Ayasofya". *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 16 (5.1.1966): 1-7.
- "Ayasofya". *İslâm Medeniyeti*. C. 1, S. 10 (15 Mayıs 1968): 11-15.
- "Ayasofya'yı cami yapan ruhtan çizgiler". *Büyük Doğu*. Y. 23, D. 12, S. 16 (1966): 16.
- *Babîali*. İstanbul: Büyük Doğu, 2014.
- *Başmakalelerim 1*. İstanbul: Büyük Doğu, 2008.

- . *Başmakalelerim 2*. İstanbul: Büyük Doğu, 2008.
- . *Benim Gözümde Menderes*. İstanbul: Büyük Doğu, 2004.
- . *Büyük Doğu Cemiyeti*. İstanbul: Büyük Doğu, 2009.
- . “Büyük Hitabe Ayasofya”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 16 (5 Ocak 1966): 16.
- . Çerçeve 1. İstanbul: Büyük Doğu, 2016.
- . Çerçeve 3. İstanbul: Büyük Doğu, 2010.
- . Çerçeve 5. İstanbul: Büyük Doğu, 2010.
- . *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu, 2013.
- . “Fatih Dirilecektir”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 68 (24 Temmuz 1952): 1.
- . *Hadiselerin Muhasebesi 3*. İstanbul: Büyük Doğu, 2016.
- . *Hitabeler*. İstanbul: Büyük Doğu, 2018.
- . *İdeolocya Örgüsü*. İstanbul: Büyük Doğu, 1973.
- . *Kafa Kâğıdı*. İstanbul: Büyük Doğu, 2013.
- . *Konuşmalar*. İstanbul: Büyük Doğu, 2009.
- . *O ve Ben*. İstanbul: Büyük Doğu, 2019.
- . *Öfke ve Hiciv*. İstanbul: Büyük Doğu, 1997.
- . *Püf Noktası*. İstanbul: Büyük Doğu, 2018.
- . *Rapor 3*. İstanbul: Büyük Doğu, 1997.
- . *Rapor 3/4*. İstanbul: Büyük Doğu, 2015.
- . *Rapor 5-6*. İstanbul: Büyük Doğu, 2009.
- . *Rapor 7/8*. İstanbul: Büyük Doğu, 2009.
- . *Rapor 9/10*. İstanbul: Büyük Doğu, 2009.
- . *Rapor 10/13*. İstanbul: Büyük Doğu, 1999.
- . *Rapor 11/13*. İstanbul: Büyük Doğu, 2015.
- . *Sahte Kahramanlar*. İstanbul: Büyük Doğu, 1976.

- . *Sultan Vahidüddin*. İstanbul, Toker, 1968
- . “Tebliğ”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 122 (19 Eylül 1952): 1.
- . *Türkiye'nin Manzarası*. İstanbul: Büyük Doğu, 2017.
- . *Ulu Hakan Abdülhamid Han*, 3. bs. İstanbul, İkbâl, 1976.
- . “Yunan Devlet Reisini Selamlarken”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1.
- “Korkunç, İstanbul'un 500'üncü Yıldönümü Patrikten Para İsteyenler!”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 119 (16 Eylül 1952): 1-5.
- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim, 2003.
- Madde 163. *Resmî Gazete*. S. 17149. 3.11.1980.
- Mannheim, Karl. *İdeoloji ve Ütopya*. çev. Mehmet Okyayuz. Ankara: De Ki Basım Yayım, 2008.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*, 16 bs. İstanbul: İletişim, 2013.
- Meriç, Cemil. “Batı'da ve Bizde Aydınım Serüveni”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1. İstanbul: İletişim, 1983.
- . Bu Ülke, 8 bs. İstanbul: İletişim, 1997.
- Mihçioğlu, Abdurrahman. “Kılıç Hakkı ve Vakıf Malı Olarak Ayasofya”. *Genç Okur*. S. 83 (Ağustos 2020): 12-15.
- “Misafir Hükümdarlar şerefine dün bir resmi geçit yapıldı”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 27 (11 Haziran 1952): 1.
- “MSP iktidar olursa Ayasofya'yı ibadete açacak”. *Son Havadis*. 12 Mayıs 1977.
- “MSP'nin Fetih Gecesinde Özal'ın Uzun Uzun Alkışlanması Dikkat Çekti”. *Cumhuriyet*. 28 Mayıs 1978.
- “MSP'nin 'Fetih' Yürüyüş ve Mitingi Yapıldı”. *Cumhuriyet*. 29 Mayıs 1978.
- Necip Fazıl'ın Ayasofya Hitabesi”.
<https://www.milligazete.com.tr/haber/5048361/necip-fazilin-ayasofya-hitabesi-sansursuz> [22.04.2024]

“Necip Fazıl Kısakürek Filmleri”, <https://www.sinemalar.com/filmleri/61410/necip-fazil-kisakurek> [22.04.2024]

Ogan, M. Raif. “Putları Devirene Put Dikilemez”. *Büyük Doğu*. Y. 6 S. 25 (8 Eylül 1950): 6.

-----.“Fatih’in Heykeli”. *Büyük Doğu*. Y. 7, S. 59 (8 Haziran 1951): 6.

Okuyucu, Cihan ve Belkıs Uluoğlu. *Ayasofya Risâleleri*. İstanbul: Ketebe, 2022.

Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1:1919-1980*. İstanbul: İletişim, 2013.

“Orta Yol ve Ayasofya”. *Cumhuriyet*. 5 Ocak 1990.

Öz, Asım. “Çile İçinde Çile”: Necip Fazıl Çerçevesinden Ardıllarının Eleştirisi”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 549-594.

Özcan, Zeki. “Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller”. *Doğu Batı*. S.36 (2006): 35-62.

Özdenören, Rasim. “Necip Fazıl”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 13-29.

Özekmekçi, Mehmet İnanç. “Türk Sağında Ayasofya İmgesi”, *Türk Sağı Mitler Fetişler Düşman İmgeleri*, Der. G.G. Öztan ve İ.Ö. Kerestecioğlu, İstanbul: İletişim, 2020.

Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Diyanet Vakfı, 1995.

“Patrikhane”. *Büyük Doğu*. S. 1 (23 Nisan 1954): 11.

Resmî Gazete. S. 2866. 10 Aralık 1934.

Resmî Gazete. S. 2877. 11 Aralık 1934.

“Rusya’daki Müslümanlar gelsin”. *Cumhuriyet*. 15 Ekim 1991.

Safa, Peyami. “Ayasofya Davası”. *Fedai*. S. 11 (Haziran 1964): 3.

Said, Edward. *‘Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı, 2018.

- ". "Yazar ve Entelektüellerin Kamusal Rolü". *Cogito*. S.31 (Bahar 2002): 37-57.
- Salkım, C. Ali. "Ayakta tutulmak istenen Türk düşmanlığı". *Cumhuriyet*. 14 Temmuz 1964.
- Selçuk, İlhan. "Atatürk ve Gericiler". *Cumhuriyet*. 9 Mayıs 1976.
- Serdengeçti, Osman Yüksel. "Ayasofya". *Serdengeçti*. Y. 6, S. 17 (Ağustos 1952): 3.
- Sert, İsmail. "Fikir Öfkesiyle Kavru lan Bir Ömür", *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 83-114
- Sirmen, Ali. "Türban ve Ayasofya". *Cumhuriyet*. 14 Ocak 1990.
- "Sultanahmet camisinde Ayasofya gösterisi". *Cumhuriyet*. 13 Ocak 1990.
- "Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başvurusu". <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/14747> [22.04.2024].
- Şahin, Erdal. "Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Şeker, Fatih M. *Osmanlı Entelektüel Geleneği*. İstanbul: Dergâh, 2013.
- Şentürk, Sebahattin. *Son Hamurkâr Necip Fazıl Kısakürek*. Trabzon: Trabzon Belediyesi, 1995.
- "Tarih Görüşü: Fatih ve Bizans". Prof. Ş.Ü. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 15 (30 Mayıs 1952): 2.
- "Tebliğ". *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 122 (19 Eylül 1952): 1.
- Toker, Mehmet Şevki. "An Islamist Intellectual in Turkish Political Life: An Intellectual and Political Biography of Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Toykoç, Emin. "Davamız Davamız Ayasofya". *Büyük Doğu*. Y. 6, S. 32 (27 Ekim 1950): 16.
- Turgut, Hasan. "Pirus Zaferi: Necip Fazıl Kısakürek, Popülizm ve Yeni Türkiye'nin İnşası". <https://birikimdergisi.com/guncel/10643/pirus-zaferi-necip-fazil-kisakurek-populizm-ve-yeni-turkiyenin-insasi> [22.04.2024]

- Turhan, Ender. “Tarihin akışını durduran büyük Fatih ve fethi”. *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 4–5.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> [22.04.2024].
- “Türkiye’de Masonluğun Tarihi”. <https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi> [22.04.2024].
- Uçman, Abdullah. “Necip Fazıl’ın Yayımladığı Dergiler”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz, İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 83-91.
- Uğur, Aydın. “Aydın Kim Değildir?”. *Cogito*. S. 31 (Bahar 2002): 134-136.
- Uğurlu, Halim. “503. Fethin yılı münasebetiyle Konstantiniye’nin sükutu”. *Büyük Doğu*. Y. 14, S. 56 (29 Mayıs 1956): 2
- Ülgener, Sabri F. *Zihniyet Aydınlar ve İzm’ler*. Ankara: Mayaş, 1983.
- Varoğlu, Hamdi. “İsim değiştirme meselesi”. *Cumhuriyet*. 19 Şubat 1958.
- Wasson, Donald L. “Konstantinopolis”. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-700/konstantinopolis/> [22.04.2024]
- Winock, Michel. *Aydınlar Yüzyılı*. çev. Ergun Göze. İstanbul: Boğaziçi, 2002.
- “Yaklaşan Büyük Yıldönümü I”. *Cumhuriyet*. S. 9707. 20Ağustos 1946.
- “Yaklaşan Büyük Yıldönümü II”. *Cumhuriyet*. S. 9715. 28 Ağustos 1946.
- Yalsızuçanlar, Sadık. “Necip Fazıl’ın Sahnelenen Tiyatroları”, *Hece*, Y. 9. S. 97. (Ocak 2005): 424-439.
- Yazgan, Mustafa. “Ayasofya”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12, S. 10 (24.11.1965): 9.
- “Ayasofya Cami Olmalı!”. *Büyük Doğu*. Y. 22, D. 12 S. 11 (1.12.1965): 8.
- Yeşilsu Ekrem, “Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ayasofya (1923-2023)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim-Bilim Dalı, 2024.
- Yıldırım, Mustafa. “Ayasofya’nın Fethi”. *Bugün Gazetesi*. 29 Mayıs 1969.
- Yıldırım, Ercan. “Necip Fazıl’da Siyasallık: Realpolitikten İdealpolitığe Ulaşma Davası”, *Necip Fazıl Kitabı ‘Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim’*, ed. Asım Öz,

İsmail Kara ve Aykut Ertuğrul. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2015, 493-522.

Yıldırım, Yavuz. “ Türk Sekülerizminde Fenomonolojik Bir Yapıt: Mabet’ten Mekâna Ayasofya”. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. S. 11 (2022/Yaz): 273-300.

Yılmaz, V. Ertan. “ Düşünce Hayatının İki Zıt Figürü: Entelektüeller ve İdeologlar”. *Doğu Batı*. S. 29 (2004): 229-242.

Yorgancılar, Serkan. “1965 Sonrası İslamcı Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

“Yunan Devlet Bakanının Dün Verdiği Beyanat”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 56 (12 Temmuz 1952): 5.

“Yunanistan Hükümdarları Dün Geldi”. *Büyük Doğu*. Y. 9, S. 25 (9 Haziran 1952): 1.

ÖZGEÇMİŞ

Melek LİKOĞLU YİĞİT

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi – Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Türkçe) (Tezli), İstanbul / Türkiye - 2024

Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (%30 İngilizce), İstanbul / Türkiye - 2015

Lisans Bitirme Tezi: Toplumsal Aidiyetin Türkiye'nin Güncel Siyasi Olaylarına Bakıştaki Etkisi. (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Burak Ulman)

Anadolu Üniversitesi – Açıköğretim Fakültesi / Medya ve İletişim (Türkçe), Eskişehir/Türkiye – 2021 ...

B. MESLEKİ DENEYİM

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi – Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı Kültür Uzmanı, (Ağustos 2018 – Ağustos 2023)

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi – Konukevleri Müdürlüğü, Kültür ve Sanat Koordinatörü (Kasım 2015 - Ağustos 2018)